

Inhoud

Een vereniging is van haar leden <i>ENNO NUY</i>	2	Enzo Traverso – De oorsprong van het nazi geweld <i>ENNO NUY</i>	28
Staat en wereldfederalisme <i>LEON WECKE</i>	3	JAHWEH <i>JAAP VAN DEN BORN</i>	31
De vloek van Gods barmhartigheid <i>JAN VAN DER WERFF</i>	8	Het zal je god maar wezen <i>JAN VAN DER WERFF</i>	32
Een uiterst pijnlijke ervaring <i>JAN BUYS</i>	9	Leo van der Galiën <i>JAN HILARIUS</i>	34
Vrijdenken in het klein <i>AAD SWEEP</i>	11	Zonder God of Allah kan het ook <i>ENNO NUY</i>	38
Diep pessimisme <i>FLORIS VAN DEN BERG</i>	12	Het leed van een voorzitter <i>VICTOR ONRUST</i>	40
Godsdienst en geweld <i>JAN BONTJE</i>	16	Reactie <i>ANTON VAN HOOFF</i>	42
Zijn vegetariërs niet zielig – column <i>ANTON VAN HOOFF</i>	17	Proeve tot kritiek <i>KLAUS WOUTERS</i>	42
Brief over veganisme <i>FLORIS VAN DEN BERG</i>	17	Multatuli <i>JAN BONTJE</i>	46
Censuur – een Iraans liefdesverhaal <i>SONJA DE SCHAEPRYVER</i>	19	Pinokkio <i>PAUL HOPSTER</i>	47
Haiku Bontje <i>JAN BONTJE</i>	21	Lezers reageren	47
De existentiële crisis in het hedendaags geloven <i>FONS TEL</i>	21	Vloed <i>JAAP VAN DEN BORN</i>	49
De meerwaarde van wetenschap <i>MARCEL KLEIN</i>	26	Wat blijft er dan nog over? <i>HANS KOEKOEK</i>	50
		Vurige tongen <i>ANTON VAN HOOFF</i>	51

Een vereniging is van haar leden

[De Redactie]

De Vrijdenker is het maandblad van de vereniging De Vrije Gedachte. Een vereniging is van haar

leden en dus is ook het maandblad van de leden. Zoals de leden het bestuur van de vereniging hebben gedelegeerd aan het verenigingsbestuur, zo is het opmaken en uitbrengen van het verenigingsblad gedelegeerd aan een redactie. En indien de leden zich niet kunnen vinden in de handelswijze van het bestuur of de redactie, dan kan zulks op de Algemene Leden Vergadering kenbaar worden gemaakt en afhankelijk van de uitkomst van de stemprocedures, kunnen dan corrigerende maatregelen worden doorgevoerd.

Het is inmiddels genoegzaam bekend dat er door een groep van vier mensen een poging is gedaan om via het bemachtigen van (een) bestuurszetel(s) invloed op het reilen en zeilen van onze vereniging uit te oefenen. De Algemene Leden Vergadering kon daar echter niet mee instemmen, we hebben daar in onze mei editie reeds over bericht. Direct daarna heeft het viermanschap afscheid genomen van Victor Onrust, zodat nu een driemanschap is overgebleven, bestaande uit Lex Hagens, David Bakker en Fred Neerhoff.

Ondanks het feit dat wij de kritiek van dit driemanschap onverkort in de mei editie hebben gepubliceerd, vragen zij nu om redactionele ruimte om hun grieven tegen bestuur en redactie opnieuw kenbaar te maken. Na rijp beraad hebben wij besloten die redactionele ruimte niet te bieden en wij baseren ons besluit vooral op de uitslag van de stemprocedures tijdens de laatste Algemene Leden Vergadering (zie het verslag daarvan in onze mei editie).

Maar er is een tweede reden waarom wij hun verzoek niet inwilligen. En dat heeft te maken met de opvattingen die uw redactie heeft over dit maandblad. Om u de waarheid te zeggen hebben wij meer dan schoon genoeg van alle beledigingen en zure, denigrerende opmerkingen die voornoemde heren met name op het Freethinkerforum plaatsen over bestuur en redactie. Wij denken dat u, onze lezer, niet zit te wachten op een blad dat bol staat van zure teksten van mensen die anderen vooral en bij voortdurend van

wanbeleid, leugens en kwaadwil betichten. En wij voelen ons in ons standpunt nadrukkelijk gesterkt door de laatste Algemene Leden Vergadering in april van dit jaar.

De kritiek die over ons los zal barsten naar aanleiding van dit besluit niet in te gaan op het verzoek van voornoemd driemanschap zal niet mals zijn. Het woord censuur – toch al mateloos populair bij de heren – zal ongetwijfeld een wedergeboorte beleven. Maar van censuur is geen sprake. Wij plaatsen de integrale tekst van de heren immers op het Freethinkerforum zodat u er als lezer van dit blad en lid van de vereniging kennis van kunt nemen. Via de website www.devrijgedachte.nl kunt u rechtstreeks toegang tot dit forum krijgen. De desbetreffende tekst treft u daar aan onder de titel “Fatsoensrakkerij”.

In hun schrijven plaatsen de heren Bakker, Hagens en Neerhoff tevens een oproep om met hen in discussie te treden inzake hun verwijten aan bestuur en redactie. Die oproep mogen wij u natuurlijk niet onthouden en deze luidt als volgt:

*Wij vinden dat de leden met elkaar in discussie moeten gaan over de door ons signaleerde problemen. Daarom organiseren wij zaterdag 28 augustus a.s. de discussiebijeenkomst “**Fatsoen. Niet doen!**”. U bent van harte welkom (toegang gratis).*

Locatie: Grand Café Carré en Zalencentrum De Poort van Kleef, Mariaplaats 7, Utrecht

Datum: zaterdag 28 augustus 2010

Zaal open: 10.30 uur

Aanvang discussie: 11.00 uur

Afsluiting: ca 14.00 uur

Aanmelden: Laat van te voren even weten dat u komt door een e-mail te sturen naar Lex

Hagens: a.hagens@wxs.nl of Fred

Neerhoff: fneerhoff@xs4all.nl of stuur een brief naar De Vrije Gedachte, t.n.v. D.W. Bakker, A.C.

Hagens of F.L. Neerhoff, Postbus 1087, 3000 BB Rotterdam.

Tot slot nog dit. Een van de verwijten van de drie heren luidt dat de redactie geen redactiestatuut heeft. Wij zullen aan dit vermeende bezwaar tegemoet komen en op korte termijn ons redactiestatuut in De Vrijdenker publiceren. In de

Algemene Leden Vergadering van 2011 kunnen dan eventuele door de leden noodzakelijk geachte wijzigingen worden doorgevoerd. Daarnaast beweren de heren bij voortduring dat er sprake zou zijn van een zelfbenoemde hoofdredacteur, waarbij de diskwalificatie “zelfbenoemd” op zijn plaats zou zijn aangezien de functie ‘hoofd-redacteur’ niet in de statuten van de vereniging

voor zou komen. Kinderachtiger kan het haast niet maar de trouwe lezers van dit blad herinneren zich nog dat er al sprake was van een hoofdredacteur, lang voordat de huidige aantrad. Dat is ook terug te vinden in het colofon van oude edities.

Uw redactie

Staat en wereldfederalisme

LEON WECKE (1932 Wijchen) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor conflictanalyse en –management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen

Mij werden onlangs een drietal stellingen voorgelegd met het verzoek deze te becommentariëren. Nu is er is een spreekwoord over één gek en tien wijzen. Of met andere woorden: men vraagt nogal wat. De drie stellingen luiden:

- 1. Wereldfederalisme werkt alleen op basis van wereldzaken*
- 2. Wereldfederalisme kan doorwerken in regio's, staten, volken zonder staat*
- 3. Hoe belangrijk is de werkzaamheid, de effectiviteit van confederaties?*

Het zijn nogal vage stellingen op basis van de al even vage aanname dat wereldfederalisme mogelijk is, althans een bruikbaar recept voor de toekomstige eventueel nog ver toekomstige wereld. En ik gooi er eerst zelf nog een vierde stelling tegenaan: Wereldfederalisten willen zoiets als een wereldfederatie bestaande uit staten.

Federatie of confederatie

Het gaat om de staat als element, de enkelvoudige soevereine staat die samenwerkt, dan wel de in een nieuwe staat opgaande soevereine leden van een federatieve staat. Voorafgaand aan een behandeling van de gestelde vragen of beter stellingen, is de vraag in hoeverre de staat in de verdere en zeker veel verdere toekomst nog zal voortbestaan als de dominante eenheid, waarmee onder meer wereldfederalisten de toekomst in elkaar timmeren. Dat element in het federatieve gerecht, de staat, is immers geen onveranderlijke grootheid. Hans Wansink schreef in de Volkskrant van 20 januari vorig jaar: ‘Sinds het ontstaan van het idee van de soevereine staat en het wederzijdse respect van die soevereiniteit door een Europese Gemeenschap van Staten’, geïnspireerd door Hugo de Groot en plechtig

verkondigd bij de vrede van Westfalen (1648), zijn we eraan gewend geraakt dat de staatsburgers (als degenen die hun vertegenwoordigers naar wetgevende lichamen afvaardigen) binnen de landsgrenzen samenvallen met de onderdanen die aan de gestelde regels zijn gebonden. Maar het deksel past steeds minder goed op het doosje. De nationale staat kan niet langer fungeren als exclusieve politieke gemeenschap. Het internationale politieke landschap van vandaag doet weer enigszins denken aan dat van de late Middeleeuwen: een lappendeken van autoriteiten, lotsgemeenschappen en uiteenlopende loyaliteiten’.

Veel wordt in Brussel besloten zonder dat er een duidelijke parlementaire controle is. Multinationals, die hun centrale plek steeds vaker in de ontwikkelingswereld kiezen, zijn slechts deels vatbaar voor democratische controles. Zij zijn factoren en actoren met veel macht en hebben een omzet soms groter dan het nationaal product van het land waar zij hun zetel hebben. Zij zadelen soms de mensheid op met zaken die zij niet nodig heeft en een eerlijke verdeling van goed en voedsel in de hele wereld wordt mede door hen belemmerd.

Natuurlijk, we leven in een tijd van globalisering. Globalisering die enerzijds kan leiden tot meer eenheid in de wereld en anderzijds tot een grotere kloof tussen arm en rijk. Nog steeds geldt dat het kapitalistisch systeem in de wereld dominant is en dat haar doelstelling niet is een gelijke verdeling van 's werelds rijkdommen tussen alle aardbewoners maar winstmaximalisatie ten voordele van een gering aantal belanghebbenden. In die wereld tekent zich het ondermijnen van de nationale staat af, waarvoor deels wel iets anders

in de plaats komt. In min of meer positieve zin veelal eerst zuivere internationale samenwerking, maar uiteindelijk ook een zekere ontwikkeling naar enig supranationaal gezag.

Wereldfederalisten rekenen af met het verleden van de soevereine staat, maar hebben diezelfde staat ook weer nodig voor de toekomst.

En de vraag is dus of die staat dan nog wel in voldoende mate zal bestaan. Of niet andere actoren veel belangrijker zullen zijn. De ontwikkeling naar nieuwe overheden heb ik eerder al eens beklemtoond. De ontwikkeling naar uiteindelijk supranationaal gezag kondigt zich aan. Niet alleen de Verenigde Naties, Europese Unie en de NAVO, maar ook de Shanghai Cooperation Organisation, de intergouvernementele veiligheidsorganisatie van China, Rusland, Kazakstan, Kirgizië, Tadzjikistan en Uzbekistan, moet hier genoemd worden. Het gaat dan niet alleen om militaire veiligheid in Centraal-Azië, maar ook om misdaadbestrijding, de drugsproblematiek en vooral ook economische en culturele samenwerking. De SCO is een institutie waarbij landen als India en Pakistan een observerstatus hebben. Dan is er ook nog de ASEAN, de Associatie van Zuidoost Aziatische landen, met als leden Birma, Brunei, Cambodja, Filipijnen, Indonesië, Laos, Maleisië, Singapore, Thailand en Vietnam. En niet te vergeten de MERCOSUR, de Zuid-Amerikaanse Gemeenschappelijke Markt, voorlopig nog een douane-unie tussen Brazilië, Argentinië, Uruguay, Paraguay en Venezuela, met als doel vrije handel en verkeer van goederen, personen en kapitaal. Geassocieerde leden zijn Bolivia en Mexico. We hebben de Afrikaanse Unie, met als doelstelling het bevorderen van democratie, mensenrechten en ontwikkeling, waarvan alle Afrikaanse landen lid zijn, behalve, meen ik, Marokko. En voorts kan de lijst verder worden uitgebreid met de Arabische Liga, het Gemeenebest van Onafhankelijke Staten (GOS), de

OPEC (de organisatie van olie exporterende landen) en de Unie van Zuid-Amerikaanse Naties, de UNASUR.

Niet een federatie van onafhankelijke staten en al helemaal geen wereldstatenbond, maar wel een nieuwe internationale gemeenschap lijkt zich af te tekenen. Ook lijkt steeds meer de publieke opinie over nationale grenzen heen te kunnen reiken en daarbij invloed te kunnen uitoefenen. Wansink

noemt als voorbeeld uit het recent verleden de zaak van de Brent Spar, een groot opslagvat van Shell dat voor ruwe olie gediend had en niet meer nodig was. Het zou 240 km ten westen van Schotland verzonken worden op een diepte van 2 km. Zoals u zich zult herinneren kwam Greenpeace in het geweer. En hoewel van de rechter gelijk gekregen, moest Shell het onderspit delven. Zelfs regeringen, waaronder de Duitse en de Nederlandse, gingen met Greenpeace en de haar goedgezinde publieke opinie mee. Shell verloor. Naderhand bleek het voorgespiegelde gevaar voor het milieu helemaal niet aanwezig. Op het gebied van het milieu zien we een relatief snelle omslag van de publieke opinie ten gunste van duurzaamheidsbeleid op vele fronten met een korte terugslag als gevolg van uitvergroete onnauwkeurigheden in de rapportage van het klimaatpanel. De publieke opinie blijkt meer dan vroeger te mobiliseren en een over de grenzen reikende kracht te worden. Maar zij kan zowel voor goede als voor verkeerde zaken gemobiliseerd worden. Internet zorgt ook voor communicatie tussen ontevreden, die in bepaalde gevallen hun frustratie niet op de oorzaken van hun onvrede, maar op zondebokken kunnen richten. Wat dat betreft kunnen we met angst en beven de uitslagen van de verkiezingen van 9 juni tegemoet zien. Maar dit tussen haakjes. Niet alleen de staat is of wordt een deels gepasseerd station - ook de democratie hoort daarbij. De democratie op het niveau van de natiestaat is al deels verleden tijd. Democratie blijkt het politiek stelsel dat inmiddels wel op de hele wereld aanvaard is. Natuurlijk zijn er nog zich bedreigd gevoelende dictaturen, maar hun uur lijkt op termijn geslagen. Democratie, althans politieke democratie, een regering door de geregeerden, volgens mijn Franse leermeester,

Maurice Duverger, is eveneens ondanks haar opmars en misschien wel daardoor in problemen. De schaalvergroting, de globalisering, de internationalisering, de belichaming van het paradigma van de complexe interdependentie in nieuwe

structuren, vraagt om controle, democratische controle, door de burgers. Maar die is hen slechts zeer ten dele in bepaalde gevallen en vaak nog indirect gegund. Maar ook dat neemt niet weg dat de behoefte aan gecontroleerd wereldgezag toeneemt in welke gedaante dan ook. Op regionaal niveau zien we dat de uitbreiding van de Europese

Unie niet tot meer maar juist tot minder democratische controle door de burgers lijkt te leiden, het verdrag van Nice ten spijt. Het paradigma van de nationale staat moet inleveren ten voordele van het paradigma van de complexe interdependentie.

De vraag is dus – als de hypothesen inzake de ondermijning van de nationale staat, het verminderen van democratische controle en de toename van nieuwe actoren op het wereldtoneel juist zijn – of dan de, laat ik zeggen, ouderwetse idee om door middel van een federatie van staten de wereldproblemen op te lossen nog wel hout snijdt. Het probleem van een betere wereld, een wereld zonder oorlog, een wereld waarin de rechten van de mens optimaal verwezenlijkt zullen zijn, lijkt via de nationale staat amper dichterbij te brengen.

Maar gelukkig is wereldfederalisme geen doel op zich. Het gaat om die betere wereld en als de ontwikkeling daarnaar op een andere manier effectiever bevorderd kan worden dan dienen we die manier te kiezen en/of de bakens fundamenteel te verzetten. Het gaat niet om wereldfederalisme als zodanig maar om een menselijk wereldgezag dat in overeenstemming met universele waarden - voor zover die er zijn - het welzijn van de gehele mensheid bevordert. Wereldgezag impliceert afstand doen van nationale soevereiniteit en ook van regionale soevereiniteit en het impliceert dat allerlei actoren van internationale aard zich voegen naar regels die bedoeld zijn het algemeen wereldbelang te bevorderen.

De weg naar het afstand doen van eigen soevereiniteit wordt veelal pas ingeslagen als het eigenbelang hier tevens bij gebaat is. Wereldvrede zou, zo redeneerde indertijd Bertrand Russell, pas mogelijk zijn als buitenaardse wezens de aarde zouden bedreigen. Of met andere woorden: de cohesiefunctie van een gemeenschappelijke vijand. Een door iedereen erkende ernstige wezenlijke bedreiging is nodig om tot bovennationaal gezag te komen. De dreiging van een kernoorlog was zo'n gemeenschappelijke vijand, die er mede voor gezorgd heeft dat de Koude Oorlog niet in een hete ontaardde. Inmiddels is de wereld blij met de woorden van Obama dat hij naar een kernwapenvrije wereld streeft en wordt overal luid adhesie betuigd met het nieuwe START 3 verdrag waarbij Rusland en de Verenigde Staten elk nog slechts 1500 kernkoppen elk gereed mogen houden.

Thans zijn er steeds meer communicatiemiddelen om de mensheid te doordringen van gevaren als ziekten, milieuvervuiling, honger en armoede. Een zeker bewustzijn dat we samen iets moeten ondernemen groeit. Dat is al een heel wat betere startpositie dan in de tijd dat volkeren niet groot-schalig van alternatief nieuws konden worden voorzien, laat staan tot actie opgeroepen. Overigens, er zijn nog steeds hier en daar schermen geplaatst tussen burgers en bijvoorbeeld internet. Maar, vanuit een optimistische visie zijn dat achterhoedegevechten.

‘Wereldfederalisme werkt alleen op basis van wereldzaken’, zo luidt de eerste stelling. Kennelijk is bedoeld dat toekomstig wereldgezag zich tot wereldzaken moet beperken? Als dat de juiste interpretatie is, dan blijft de vraag over: wat zijn wereldzaken? Zaken die de gehele wereld betreffen, aanbelangen. Het niet gerealiseerd zijn van de eerbiediging van de Rechten van de Mens over de gehele wereld is zo'n zaak zou je kunnen zeggen. Maar dat brengt meteen een ander probleem met zich mee. Het verwezenlijken van die wereld is in feite ook een politieke aangelegenheid, zoals de hele huidige ordening een politieke aangelegenheid is, die overigens steunt op een economisch systeem dat in veel gevallen bepalend is voor de aard van de politieke instituties en in elk geval voor hun manier van werken. Natuurlijk kan men stellen dat de verwezenlijking van het Internationaal Recht vooraf dient te gaan aan die nieuwe wereldorde. Maar recht is meer, slechts deels richtinggevend, veelal pas te verwezenlijken als de maatschappelijke tijd daarvoor rijp is. Het is jaren geleden dat ik met Tinbergen de conferentie over ‘world peace through world economy’ heb mogen organiseren. Wij waren nogal verbaasd, zoniet boos, over de naïviteit van Clark en Sohn die in hun bijbel ‘worldpeace through worldlaw’ veel te veel op het recht bleken te vertrouwen als veranderaar van de boze wereld. Economieën en daarbij behorende politieke systemen verander je niet zomaar. En zeker niet als je bij je pogen dan ook nog neutraal, onpartijdig wil blijven, zoals bij een deel van het streven van wereldfederalisten een must zou zijn.

Kan men wel onpartijdig, neutraal, aan dat gewenste wereldgezag werken? Politiek impliceert immers machtsverhoudingen. En macht is het vermogen om anderen eventueel tegen hun zin in, en om hun bestwil of ter afstraffing, tot een

bepaald gedrag te dwingen. Ook als men zich van gedrag onthoudt kan dat een politieke daad van grote betekenis zijn. Als de Verenigde Staten zich onthouden van ingrijpende sancties aan het adres van Israël terwijl dat land, onder veel meer, zijn nederzettingenbeleid voortzet, impliceert dit dat de VS door niets te doen actief aan de vernedering en uitsluiting van Palestijnen door middel van schending van hun Mensenrechten, bijdraagt. Vaak zijn zij die zeggen neutraal of onpartijdig te zijn degenen die een proces in een zeer bepaalde richting beïnvloeden en/of gevestigd onrecht in stand houden.

Ten eerste geldt dat de economische ordening - en voor dat inzicht hoeft je geen marxist te zijn - in hoge mate de politiek bepaalt. De onderbouw die de bovenbouw bepaalt en niet omgekeerd. Dat laatste is overigens proefondervindelijk gebleken in feite onmogelijk te zijn. Het dominante economische systeem van de wereld is het kapitalisme en dat systeem is per definitie niet gericht op wereldwelzijn maar op winstmaximalisatie. Dat systeem en het erbij behorende vrije markt principe zal minstens aan een aantal zeer strikte banden gelegd moeten worden, wil het streven in die wereld naar een rechtvaardig en eerlijk wereldgezag kans maken. Het gaat er dan niet alleen om dat we politiek bezig moeten zijn als de Mensenrechten in het geding zijn, maar ook ten aanzien van andere zaken zouden wereldfederalisten en aanverwanten een politieke vuist moeten maken vooral waar het de economie betreft. Vooralsnog bepaalt politieke macht veelal of iets 'juist' of 'onjuist' is en soms is daarbij sprake van overwinnaarrecht en ook wordt bijvoorbeeld m.b.t. mensenrechtenschendingen alleen ingegrepen als dat ook in het nationaal belang van de ingrijpers is. Wie voor objectief wereldrecht wil opkomen, zal de politieke strijd met diverse machthebbers aan moeten gaan.

Wereldzaken, dat is duidelijk, daar moeten, laat ik ze nog maar eens wereldfederalisten noemen, zich mee bezighouden. Maar dat betekent dat als we ziekten en honger en armoede en milieuvervuiling de wereld uit willen helpen, we ons ook moeten afvragen waar de oorzaken van die kwaden te vinden zijn. En dat betekent weer dat, afhankelijk van de regio of sector daar ter plekke, oorzaken bestreden moeten worden die tot de genoemde kwaden leiden. Ook het potentiële kwaad moet worden aangepakt voordat het manifest wordt. En dat houdt in dat in bepaalde gevallen regionale zaken evenzeer bij wereldzaken horen en het

onderscheid tussen wereld en regio in dezen moeilijk te maken is.

We zullen dus partijdig moeten zijn, niet neutraal en te meer niet daar alle belangrijke wereldzaken met elkaar verbonden zijn: Een onpartijdige opstelling op één bepaald gebied kan juist een partijdige bijdrage op een ander gebied impliceren. We leven in een tijd van samengestelde veiligheid, van '*comprehensive security*'. Militaire veiligheid in de zin van de afwezigheid van een militaire bedreiging heeft een relatie met ideologische veiligheid, de zekerheid dat vitale belangen niet door andere normen en waarden bedreigd worden. Het gaat dan vooral om de de massa aansprekende mythen, religies en andere ideologieën. Indertijd zouden de Russen juist Afghanistan zijn binnen gevallen uit vrees voor de aanstekelijke politieke islam die ook de 50 miljoen Russische moslims zou kunnen aansteken.

* *Economische veiligheid* staat voor een toestand waarbij in ons soort maatschappijen de ondernemer met redelijke kans op winst kan ondernemen, de omstandigheid waarbinnen de toegang tot investeringsmogelijkheden, grondstoffen, energie en evenals afzetgebieden en arbeidskrachten verzekerd blijft.

* *Politieke veiligheid* impliceert de situatie waarin de aan de macht zijnde elite aan de macht kan blijven, het politieke stelsel geen gevaar loopt van binnen of van buiten ondermijnd te worden.

* *Sociale veiligheid* is aanwezig wanneer de aan de maatschappij inherente tegenstellingen niet zodanige manifeste proporties aannemen dat daardoor de maatschappij zelf ontwricht wordt.

* *Milieuveiligheid*, niet de minst belangrijke, is aanwezig wanneer milieu en biosfeer niet zodanig gevaar lopen dat daardoor nu of in de toekomst deze ernstig worden aangetast.

* *Juridische veiligheid*: een toestand, waarbij de burgers ervan op aan kunnen dat een ieder in overeenstemming met de wet gelijk behandeld zal worden.

* *Voedselveiligheid*: een omstandigheid waarbij het aangeboden en geconsumeerde voedsel van zodanige kwaliteit is dat als gevolg van de consumptie geen ziekten ontwikkeld worden.

* *Medische veiligheid ten slotte* impliceert: geen bedreiging van de gezondheid, voldoende medische zorg ongeacht de sociale, politieke, religieuze status, of geaardheid van de burger.

Al die veiligheden hebben met elkaar te maken en ontwikkelingen op een bepaald gebied hebben

gevolgen op andere gebieden. Vandaar ook de voorzichtigheid die geboden is als het gaat om maatregelen of acties op een bepaald gebied.

Wat betreft de tweede stelling: wereldfederalisme kan ook doorwerken in regio's, staten, volken zonder staat. Wat is hier bedoeld? Wat is doorwerken? Een wereldgezagsstructuur heeft m.i. natuurlijk ook van doen met regio's. Dat heb ik al in het voorafgaande genoegzaam aangegeven: wereldgezag zal zich bijvoorbeeld, waar het de oorzaken van diverse kwaden betreft, ook met die regio's moeten bezig houden, als dat kwaad daar aan de wortel bestreden kan worden. Men denke bijvoorbeeld aan nationale rampen, terrorisme en vervolging van door een internationaal of mondiaal strafhof veroordeelde en/of gevluchte misdadigers, economische ontwikkelingen en/of gebeurtenissen op regionaal niveau die het wereldwelzijn in gevaar brengen.

De derde stelling of beter vraag: Hoe belangrijk is de werkzaamheid, de effectiviteit van confederaties? Die confederaties zijn overigens nagenoeg verdwenen. Een paar woorden over 'confederatie', waarbij ik mij gemakshalve op de niet altijd betrouwbare Wikipedia verlaat. *'Een confederatie of statenbond is een bond van onafhankelijke staten, die op basis van een gezamenlijk verdrag een staat vormen. De confederatie is een verbinding tussen soevereine staten die hun eigen soevereiniteit behouden, maar overeenkomen om bepaalde aangelegenheden, zoals de buitenlandse belangen en veiligheid, gemeenschappelijk te regelen. Hoewel de confederatie of statenbond soms wordt aangemerkt als een staatsvorm is het dit feitelijk niet. Een confederatie heeft namelijk geen betrekking op de vorm van een enkele soevereine staat, maar op een geheel van staten. In wezen is het grote verschil met een federatie of een bondsstaat dat de klemtoon ligt op de individuele deelstaten, die soeverein blijven. In een federatie ligt de soevereiniteit bij de federatie, het overkoepelend geheel. In een bondsstaat is de federale grondwet het bindend middel. Bij de statenbond of confederatie is het verdrag het bindend element'.*

De statenbond is welhaast verdwenen en heeft voor federaties, bondsstaten, plaats gemaakt. 'Zwitserland tot 1848 thans bondsstaat. De VS was een confederatie van 1781-1789. Duitsland tijdens de Duitse Bond. Nederland tijdens

Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Verenigde Arabische Republiek'.

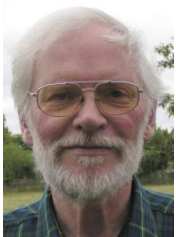
Ik zie niet gauw de VS zich transformeren in een statenbond. Misschien is het voor het huidige België een tijdelijke oplossing. Het zal steeds meer gaan om nieuwe actoren op wereldniveau die deels gedemocratiseerd moeten worden en voorshands mede in het kader van een veranderde VN gezag zouden moeten uitoefenen. De confederatie behoort tot het verleden van de statengeschiedenis en gezien de nieuwe actoren in de wereld van de toekomst kunnen we van die statenbond ook niet al te veel opsteken. Zij waren in hun tijd, gezien de omstandigheden van toen, wellicht effectief en in sommige gevallen de enige mogelijkheid tot bestuur en regeren. Maar ze horen wel tot de geschiedenis. Mijn bespiegeling over de staat als gepasseerd station neemt niet weg dat we natuurlijk ook door moeten gaan einddoelen aan te geven waarnaar we op weg dienen te zijn. En dat is dat wereldgezag gebaseerd op wereldrecht en een gezag dat ook uitgerust dient te zijn met een eigen krijgsmacht, die onwilligen kan dwingen zich aan de Rechten van de Mens te houden en de resoluties van de VN te eerbiedigen. Daarbij zullen we op de weg naar dat wereldgezag niet neutraal en onpartijdig kunnen blijven handelen. Ook de WFBN moet zich realiseren dat ze een politieke organisatie is, die politieke keuzes moet maken. En niet alleen m.b.t. de Rechten van de Mens maar ook inzake de economische inrichting van onze planeet.

In deze wereld komen, volgens een VN-rapport dat onlangs gepubliceerd werd, per jaar 2,2 miljoen mensen als gevolg van vervuild water om het leven. Israël heeft de Palestijnen in een wurggreep. Onze regering en in het bijzonder de mensenrechtenkampioen minister Verhage houdt Israël als van zelfsprekend de hand boven het hoofd. De Europese Unie houdt het land, dat zegt niets met Internationaal Recht te maken te hebben, nog steeds in feite de hand boven het hoofd. Ook de VS durft en kan niet daadwerkelijk optreden, anders dan vooral verbaal. De meerderheid van haar burgers is immers pro Israël en zelfs voor Obama is de macht van het electoraat groter dan zijn vermogen zijn woorden in bepaalde gevallen al te waar te maken. De WFBN zou bijvoorbeeld zich politiek in deze zaak moeten uiten zoals hij dat ook ten aanzien van onze regering had moeten doen, zeker nadat Davids met zijn rapport wetenschappelijk nauwkeurig heeft aangetoond hoezeer onze regering met het internationaal recht

een loopje heeft genomen door politiek mee te doen met een illegale oorlog waarvan van begin af aan bekend was dat deze in strijd met het geldend internationaal recht begonnen werd. Hier paste

geen onpartijdigheid of zogenaamde neutraliteit maar een onverbloemd politiek nee. Maar misschien was u al op het goede pad en heb ik dat gemist.

De vloek van God's barmhartigheid

JAN VAN DER WERFF (1939 Hilversum) gepensioneerd omroepmedewerker

Voor een gelovig katholiek blijft er altijd hoop. Wat hij ook uitspookt. Er is de laatste tijd veel geschreven over misbruik van kinderen door rooms-katholieke geestelijken. In de jaren vijftig heb ik zes jaar op een jezuïetencollege gezeten. Nooit heb ik in die jaren iets van misbruik gemerkt, ook niet bij geruchte. Niet alle rooms-katholieke priesters zijn pedofielen. Integendeel, het gaat om een kleine minderheid. Toch was de schaal waarop kindermisbruik op roomse internaten heeft plaatsgevonden veel groter dan ik ooit had kunnen vermoeden. In veel artikelen die hierover in de pers zijn verschenen, worden twee zaken genoemd die dit misbruik in de hand zouden hebben gewerkt: het celibaat en de rooms-katholieke doofpot. Het celibaat heeft ongetwijfeld bijgedragen aan het gedrag van deze geestelijken. Op zichzelf is er niets tegen een celibatair leven, zolang dit maar vrijwillig gebeurt. Hoewel je mag aannemen dat het celibaat vrijwillig wordt aanvaard door iemand die priester wordt, is het celibaat na de wijding verplicht. Je kunt niet zomaar ontslag nemen als priester. Zolang je in de leerstellingen van de Rooms-Katholieke Kerk gelooft, kun je niet meer van het priesterschap af. Het priesterschap is voor eeuwig. Maar een celibaat voor eeuwig duurt in de praktijk wel erg lang. Ik zal het geen enkele priester kwalijk nemen als hij zich niet aan zijn celibataire gelofte kan houden en een seksuele relatie aangaat, zolang er maar sprake is van wederzijds goedvinden en van een volwassen partner. Een seksuele relatie vanuit een machtspositie ten opzichte van bijvoorbeeld een geïntimideerde huishoudster of van kinderen die aan de priester zijn toevertrouwd, is verwerpelijk. Een priester die zich aan misbruik schuldig maakt komt daar – tot nu toe althans – in de meeste gevallen gemakkelijk mee weg. Zolang niemand het ontdekt en de kinderen niet gaan

praten, is er niets aan de hand en als het wel ontdekt wordt, is er altijd nog de Heilige Rooms-Katholieke Moederkerk die er alles aan zal doen om het stil te houden. De Kerk houdt niet van schandalen. Als het niet anders kan, zal de priester worden overgeplaatst, desnoods zelfs uit zijn ambt gezet, maar er zal geen ruchtbaarheid aan worden gegeven. Naast het celibaat en de Roomse doofpot bestaat er nog een derde omstandigheid die het misbruik in de hand werkt. Dat is God's barmhartigheid.

Voor de Katholieke Kerk bestaan er geen misdrijven. De Kerk kent alleen maar zonden. En alle zonden kunnen worden vergeven. Er zijn grote en kleine zonden, in kerkelijke termen heten die doodzonden en dagelijkse zonden. Voor dagelijkse zonden hoeft je niet naar de hel maar voor doodzonden wel. Onder de doodzonden vallen ernstige misdrijven als moord en doodslag maar ook vrijwel alle seksuele handelingen die niet de voortplanting tot doel hebben. Masturberen is daarom voor de Kerk even erg als het plegen van een roofmoord. Een priester die het celibaat schendt, pleegt een doodzonde en komt daarmee in aanmerking voor de hel. Voor niet-gelovigen is het idee van een hel absurd, maar voor een gelovige is de angst voor de hel reëel. In de verscheidene christelijke religies wordt er met deze angst verschillend omgegaan. Protestanten kunnen zwaar gebukt gaan onder hun zondebesef want hun god is niet erg vergevingsgezind. Een katholiek kan zich ook zondig voelen maar zijn god is barmhartig. Zijn god schenkt genade. Als de gelovige berouw heeft en biecht, worden zijn zonden hem vergeven. Er wordt hem een penitentie opgelegd – meestal het opzeggen van een paar gebeden – en daarna is hij weer, zoals dat heet, in staat van genade. De meeste katholieken zijn, laat daar geen misverstand over bestaan, rechtschapen mensen,

maar god's genade kan bij sommige gelovigen misdadigheid in de hand werken. God's genade werkt namelijk zeer bureaucratisch. De katholieke en de orthodox-christelijke Kerken hebben het monopolie op het uitdelen van god's genade. Wie vlak voor zijn dood zijn zonden biecht, is in staat van genade en zal daarom niet naar de hel gaan. Misschien moet hij nog naar het vagevuur om toch nog een beetje boete te doen, maar ook die straf is makkelijk te ontlopen als je een aflaat kunt regelen.

Een katholiek die kwaad wil, kan wat het hiernamaals betreft zijn hele leven alles uithalen wat hij wil, als hij er maar voor zorgt dat hij op zijn sterfbed een priester bij de hand heeft die hem de biecht afneemt en het oliesel (het sacrament der stervenden) toedient. Vergeving van de zonden door de biecht en een volle aflaat door het oliesel zorgen ervoor dat de katholieke misdadiger door Sint Petrus met alle egards in de hemel zal worden verwelkomd. Voor de Rooms-Katholieke Kerk is goed geloof belangrijker dan goed gedrag. God's

genade is daardoor in veel gevallen de oorzaak van gewetenloosheid. Een bekend voorbeeld hiervan is de eerste christelijke Romeinse keizer, Constantijn de Grote. Constantijn wist dat hem door de doop al zijn zonden zouden worden vergeven. Daarom wilde hij pas op zijn sterfbed gedoopt worden. Hij moest eerst nog wat mensen uit de weg ruimen, onder wie zijn eigen moeder. Daarna liet hij zich dopen en overleed niet lang daarna. Constantijn is door de kerk heilig verklaard.

De wetenschap dat zonden altijd nog kunnen worden vergeven is er de oorzaak van dat veel katholieken het in het dagelijkse leven niet al te nauw nemen met de ethiek. Het is daarom dus niet zo verwonderlijk dat de maffia van oudsher vooral in katholieke landen floreert en dat corruptie beter gedijt in katholieke dan in calvinistische regio's. En dat er priesters zijn die zich aan kinderen vergrijpen. Het komt immers later wel goed. Allemaal dankzij god's barmhartigheid.

Een uiterst pijnlijke ervaring op de R.K. MULO-school in 1944

JAN BUYS (1930 Geleen) organisatie adviseur

De dagelijkse catechismusles op de lagere school was een manier om je het zelfstandig en logisch denken af te leren en je vertrouwd te maken met een onbegrijpelijke,

angstaanjagende en bizarre wereld van spookachtige geesten, goden, engelen en duivels, martelaars en beulen. Het was ook een wereld van onbegrijpelijke geboden en verboden, schuld en boete. Je mocht nooit iets vragen aan een catechismusleraar zoals meester Knudde (de hoofdonderwijzer van de Sint Antoniusschool in Den Bosch), want hij stelde de vragen aan jou. Wij moesten dan exact het enig juiste (uit het hoofd geleerde) antwoord geven, terwijl hij streng in zijn boekje keek of het antwoord goed was. Er werd zelden iets uitgelegd, behalve als het over de zonde van onkuisheid (iets met seks) ging, want daar konden met name de celibatairs (zoals priesters en de fraters van de MULO) heel lang en vooral heel vaag over uitweiden, zodat wij in onze

fantasie mogelijk konden bedenken, waar het eigenlijk over ging en hoe slecht wij wel waren.

Zo herinner ik me een (aardige) frater van de 2de klas MULO (Meer Uitgebreid Lager Onderwijs) die ons eenmaal per week plantkundeles gaf, maar er minstens vier weken over deed om ons uit te leggen wat de mannelijke en vrouwelijke geslachtsorganen van een bloeiende plant waren en wat het verschil was tussen de stamper en de meeldraden. Het was hem kennelijk streng verboden om ook maar iets van seksuele voorlichting te geven, maar hij genoot daarom zichtbaar bij de uitleg van dit onderdeel van de plantkunde en wij dus ook.

Overigens stelden die fraters zich nogal agressief en vooral zeer streng op. Zij behandelden ons puberende jongens op een autoritaire manier, die geen enkele tegenspraak duldde, iedere schooldag opnieuw, om ons duidelijk te maken wat voor deugnieten wij eigenlijk waren. Die fraters waren

voor mij het ergst, want die jonge celibatairs, ook gehuld in lange zwarte jurken alsof het priesters waren, wisten kennelijk geen raad met hun libido en probeerden zich zelfs sadistisch (mogelijk seksueel) te vergrijpen aan ons puberende jongens. Bij het minste vergrijp werden wij op een pijnlijke manier zo hard mogelijk aan onze oren getrokken of links en rechts om de oren dwars door de klas geslagen, terwijl de hele meute joelend toekeek. Niemand durfde hier thuis iets over te vertellen en ik dus ook niet.

Het hoofd van die MULO-school: frater Innocentius ('de onschuldige') leek mij achteraf gezien een echte sadistische pedofiel, die de gewoonte had, om tijdens het speelkwartier een willekeurige jongen met een korte broek aan, er uit te pikken en mee te nemen naar zijn directeurskamertje, vlakbij de grote voordeuren van de school. Na zijn kamerdeur afgesloten te hebben en zijn zwarte, breedgerande gleufhoed aan de kapstok te hebben gehangen, klopte hij eerst zijn brandende pijp uit in een grote glazen asbak, ging vervolgens op een stoel zitten, drukte met zijn linkerhand de jongen met zijn hoofd naar beneden en zijn billen omhoog over zijn schoot. Dan trok hij de broekspijpen van het angstige slachtoffer ook met zijn linkerhand zover mogelijk omhoog, zodat hij zijn rechterhand vrij had om het slachtoffer zo hard mogelijk op zijn blote billen te kunnen slaan. Ik heb nogal eens jongens huilend van deze strafexpeditie terug zien komen, maar toen ik zelf onverwachts aan de beurt was, heb ik geen kik gegeven, ook niet toen ik na afloop van dat sadistische pak slaag met mijn benen wijd op zijn schoot getrokken werd, waarbij hij zijn handen zo hoog mogelijk in mijn broekspijpen probeerde te duwen, mij heel innemend aankeek en tegen me zei: "Ja jong, da valt nie mee, of wel soms?" Het enige wat ik deed, was zwijgen en hem zo boos mogelijk

aankijken, omdat ik woedend op hem was en vond dat ik niks verkeerd had gedaan en hij mij dus geheel ten onrechte had afgeranseld, want hij had niet eens de moeite genomen om mij vóór deze afstraffing ergens van te beschuldigen. Volgens mij wist hij geen raad met mijn zwijgzaamheid, omdat hij mij na afloop zo snel mogelijk uit zijn kamer verwijderde, om daarna nooit meer één woord met mij te wisselen. Een jaar later kwam deze celibataire sadist weer in beeld, toen hij Henk (onze buurjongen in de Jacob van Oudenhovenstraat) vlak voor zijn eindexamen van school trapte, omdat hij een paar keer door deze puriteinse pedoseksueel was gezien met een meisje waar hij verliefd op was.

Het laatste wat ik over deze nare man heb vernomen, was een krantenbericht van een aantal jaren na de oorlog, waarin tot mijn grote vreugde, de arrestatie wegens "oneerbare handelingen met zijn pupillen" werd vermeld van ene frater Innocentius, het Hoofd van de R.-K.-MULO-school in Den Bosch.

Kort na de bevrijding, medio oktober 1944, begon mijn zaadproductie op gang te komen en hoewel ik geen enkele vorm van seksuele voorlichting had genoten, begreep ik al gauw dat dat slijmerige witte spul dat uit mijn stijve piemel kwam, iets te maken had met het verwekken van een kind. Maar daar durfde ik met niemand, maar dan ook echt met niemand, over te praten. Ik kreeg zo'n twintig spontane erecties per dag, die ik met veel pijn en moeite moest verbergen en ik masturbeerde vaak en maakte mij daarom bijna dagelijks schuldig aan de doodsonde van zelfbevlekking of "onanie", zoals dat toen volkomen ten onrechte genoemd werd. Onan was namelijk een personage uit het Oude Testament, dat weigerde de weduwe van zijn overleden broer te bevruchten en dus (tegen god's opdracht) "zijn zaad ter aarde stortte".

Uit: *Weerbarstige wreedaardige waanwijsheid* door: Johannes Booys, medio 2008, hoofdstuk 11, pag77.

Moslima's starten campagne tegen vooroordelen

Vrijdenken in het klein

AAD SWEEP

Mijn eerste contact met het vrijdenken moet plaatsgevonden hebben toen ik nog in de eerste klas zat van de RK lagere school waar mijn ouders mij naar toe stuurden, hoewel ze zelf niets meer aan hun geloof deden. Een veel voorkomend verschijnsel in die tijd (de dertiger jaren van de vorige eeuw) bij mensen die van huis uit RK waren. Hieronder zal ik trachten te beschrijven (met mijn kennis van nu) wat mijn eerste ervaring was met een door de Kerk vrijdelde poging om vrij te denken.

Natuurlijk was ik me er als zesjarig jongetje niet van bewust dat ik hier te maken had met een probleem waar heden ten dage nog veel volwassenen mee kampen, maar het heeft toch een stempel op mij gedrukt en ik denk er nog dikwijls aan terug omdat het voor mij nu, als volwassen vrijdenker, aan het woord “vrijdenken” toch een heel speciale betekenis geeft. Laat ik de lezer eerst eens vertellen wat er op mij als braaf schooljongetje zo’n indruk gemaakt heeft, dat ik het nu nog met alle details kan navertellen. De godsdienstlessen op mijn school werden regelmatig gegeven door een kapelaan die natuurlijk voor ons een hoog aanzien had en van wie wij aanvoelden dat wat hij ons leerde voor 100% de waarheid was, ook al realiseerden we ons dat als kind natuurlijk niet. Zijn positie t.o.v. ons was een gegeven feit dat ook (helaas) door mijn ouders niet gerelativeerd werd.

Bij één van de lessen waar hij het had over naastenliefde en rechtvaardigheid schetste hij als voorbeeld de situatie dat je een vriendje of medescholier had, wiens vader een slechte man was. Misschien zat hij zelfs in de gevangenis omdat hij een grote dief, of nog erger, een moordenaar was. Hij leerde ons vervolgens dat je dat vriendje dan daar niet op moest aankijken, dat je er net zo vriendelijk mee om moest gaan als met andere kinderen, wiens vader niet zo slecht was. Je moest juist extra veel medelijden met hem hebben omdat hij zo’n slechte vader had. Dat was dus een duidelijk leerpunt voor ons: dat de zonden van de ouders niet aan de kinderen mochten worden toegerekend, ook al zal hij het voor een klas met zesjarigen wel met een aangepaste

woordkeus hebben uitgelegd. Ik was het natuurlijk helemaal met hem eens, het klopte met mijn eigen gevoel voor rechtvaardigheid en bovendien was hij voor mij een soort afgezant van god.

Het zal enkele weken later geweest zijn dat de zondeval van Adam en Eva ter sprake kwam, waarbij hij uitlegde dat de gehele mensheid vanaf dat ogenblik behept was met de erfzonde en dus medeschuldig aan het kwaad dat Adam en Eva hadden gepleegd. En de straf die zij daarvoor kregen zou dus ook tot in alle eeuwigheid op ons van toepassing zijn. God was dus nu ook boos op ons en die zonde konden we nooit uit eigen kracht van onze ziel wegwassen. Een aanloopje dus naar de verlossingsleer, waarmee eigenlijk het hele christelijke gedachtegoed staat of valt. Hierover zou ik nog wel het één en ander willen zeggen, maar misschien kan ik daar beter mee wachten tot een andere gelegenheid en er dan wat dieper op in gaan dan nu, want het vergt, althans voor mij, nogal wat studie om met een verantwoord verhaal te komen.

Ik wil me dus nu beperken tot het vrijdenken, want daarover gaat dit stukje. Direct toen de kapelaan het begrip erfzonde had uitgelegd voelde ik dat er iets niet klopte en dat de reactie van god op dat appeltje wel heel anders was, dan wat de kapelaan ons enkele weken terug had voorgehouden te doen met een vriendje met een criminele vader. Ik was ook nog zo brutaal om mijn vinger op te steken en te vragen hoe dat nou in elkaar zat. Nu, dat was eigenlijk wel wat moeilijk maar hij zou proberen het uit te leggen. Omdat god nu eenmaal god was, die oneindig groot en almachtig was en alles het beste wist (hij is immers ook alwetend) was zo’n zonde tegen god oneindig veel erger dan een gewone zonde die je bedrijft tegen een medemens. Ik weet niet meer precies hoe hij dit allemaal formuleerde maar hier kwam het wel op neer, en ik weet nog wel dat het woord oneindig in verband met god veelvuldig in zijn betoog voorkwam. Nu, en daarom was het heel logisch dat wij allemaal medeschuldig waren aan wat Adam en Eva fout gedaan hadden. En dan nog een punt: het was misschien voor ons allemaal moeilijk te begrijpen, maar dat was dikwijls zo met zaken die god betroffen, en daar moest je dan maar niet te veel over nadenken want

dat kon je toch niet begrijpen. Zelfs voor de paus en de kardinalen en al die geleerde mensen in Rome was dit soms nog moeilijk! Als we zo'n 10 jaar ouder geweest waren had hij er ongetwijfeld ook de openbaring als bron van kennis nog bijgehaald, maar daar waren wij als zes- of zevenjarigen nog te klein voor.

Ik weet niet of hij het op dat ogenblik beseftte, ik in elk geval niet, maar als ik er nu over nadenk was het ook een eerste lesje in geloven op gezag. Wat ik wel als kinderlijke ervaring beleefde was een soort van onbewuste (of moet ik zeggen onderbewuste?) wrevel en teleurstelling, dat mijn vraag zo ontoereikend beantwoord was. Dat is waarschijnlijk de reden dat ik er in latere jaren, zowel in mijn jeugd als ook in de puberteit en volwassenheid nog zo dikwijls over nagedacht heb, zodat ik mij nu al die bijzonderheden nog kan herinneren.

Als ik nu, als volwassen man terugkijk op dit kleine voorval in mijn kinderleven, dan vallen mij een aantal dingen op, die ik als kind natuurlijk niet als zodanig herkende, zelfs niet bij machte was om te benoemen, maar die toch een stempel hebben gedrukt op mijn denken. Wat er eigenlijk had plaatsgevonden zie ik nu als een (helaas min of meer geslaagde) actie van de kapelaan om mij te beperken in mijn vrije denken. Het heeft op mijn kinderziel in elk geval een zo diepe indruk gemaakt dat ik er nog wel een jaartje of zo last van gehad heb als ik aan het voorval terugdacht. En het kwam nogal dikwijls in mijn gedachten terug, omdat ik het gevoel had dat ik er niet mee "klaargekomen" was omdat mij het verder denken in feite verboden werd. Als ik wel ongehinderd verder zou hebben gedacht, dan zou ik het gevoel gehad hebben een zonde te bedrijven, want ik vreesde dat ik dan tot een andere conclusie gekomen zou zijn dan de kapelaan, en dat was natuurlijk zondig... Mijn verder denken werd dus van bovenaf onmogelijk gemaakt of om het wat grover te zeggen: gesaboteerd.

Dit klinkt misschien wat overdreven, maar beste lezer, vergis u niet in de ernst van wat een kinderziel allemaal voor problemen kan hebben. Ik was een zeer serieus jongetje en wilde ook graag een goed katholiek jongetje zijn of worden. Gelukkig was ik in een aantal opzichten ook een geestelijk gezond jongetje en is het hele voorval in de loop der jaren op de achtergrond geraakt, maar zeker niet uit mijn geheugen gewist.

Nu ik op latere leeftijd bewust vrijdenker ben geworden overkomt het mij nog regelmatig dat ik me realiseer welk een groot goed het is als je de durf hebt om bewust je eigen gedachten te volgen zonder inmenging van anderen, en dan heb ik dikwijls de neiging om te denken dat het jammer is dat ik toen de durf niet gehad heb om wèl mijn eigen gedachten de vrije loop te laten. In werkelijkheid kan zo'n houding natuurlijk niet verwacht worden van een zesjarig jongetje in die situatie, maar voor mij heeft deze hele geschiedenis een heel bijzondere waarde gehad, waardoor in voorkomende gevallen, als ik bv. nadenk over een onderwerp betreffende de menselijke geschiedenis of toekomst, ik mij soms realiseer dat ik aan het "vrijdenken" ben.

En dan ben ik me er van bewust hoe belangrijk dat voor mij is, en hoe belangrijk dat ook voor andere mensen zou kunnen en zou moeten zijn. Helaas is dat niet zo voor iedereen, en dat is volgens mij de reden dat er zoveel dingen in de wereld niet goed gaan, omdat veel mensen angst hebben om de logische conclusies te trekken uit hun eigen gedachten. In plaats van hun gedachten zich vrij te laten ontwikkelen om tot een conclusie te komen, stoppen ze het denkproces, om niet tot conclusies te komen die strijdig zijn met de mening van de goegemeente, of de kerk waartoe ze behoren, en die daardoor consequenties zouden hebben. Ik ben dan ook blij met het feit dat de vrijdenkersvereniging de laatste tijd weer wat meer aan de weg timmert, en ik hoop dat dit vooral voor onze jeugd zijn vruchten zal afwerpen.

Deep pessimism

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof, bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denk tank Center for Inquiry Low Countries

Utrecht, Earthday, 62

Beste Earth day celebranten,

Paul Crutzen, Nobelprijswinnaar in 1995 en bedenker van de term ‘*antropoceen*’, zegt in een interview met *De Volkskrant* afgelopen zaterdag: ‘Ik ben pessimistisch. Neem de uitstoot van kooldioxide. In veel opzichten is dat de kern van ons economisch bestaan: alles draait om fossiele brandstoffen. Tegelijk moet die uitstoot met 60 tot 80 procent omlaag om de invloed ervan op het klimaatstelsel te beperken. Je vraagt je af hoe dat samen kan gaan. De klimaatconferentie in

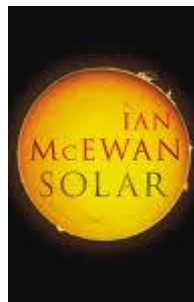
THE AGE OF STUPID Kopenhagen in december heeft laten zien hoezeer we niet in staat zijn dit soort problemen aan te pakken.’

Interviewer Martijn van Calmthout vraagt hem: ‘Het gaat dus gewoon mis?’ Crutzen geeft hierop het volgende ontwijkende antwoord: ‘Over de toekomst zeg ik maar liever niet te veel. Mijn kleinkinderen moeten haar nog meemaken. Maar het gaat me zeker aan het hart.’ Bedoelt Crutzen dat hij zijn pessimisme over de toekomst liever niet wil uitspreken om zijn kleinkinderen niet bang te maken? Maar die kleinkinderen krijgen wel met die toekomst te maken, een toekomst die beroerder is als wij nu geen maatregelen nemen, en de motivatie om maatregelen te nemen is kleiner als mensen als Crutzen een blad voor de mond nemen. Wellicht is de film *The Age of Stupid* uit 2009 het scenario waar Crutzen aan denkt. Of het IPCC rapport. Of het boek *Heat* van George Monbiot. Of het boek *Six Degrees* van Mark Lynas, die net als Monbiot in de film *The Age of Stupid* een rol speelt.

Paul Crutzen is niet de enige verontruste wetenschapper. In ‘*World Scientist’s Warning to Humanity*’, al uit 1992, die door meer dan 1600 wetenschappers is ondertekend, waaronder 102 Nobelprijswinnaars, uit 70 landen, schrijven zij: ‘*Human beings and the natural world are on a collision course. Human activities inflict harsh and often irreversible damage on the environment and on critical resources. If not checked, many of*

our current practices put at serious risk the future that we wish for human society and the plant and animal kingdoms, and may so alter the living world that it will be unable to sustain life in the manner that we know. Fundamental changes are urgent if we are to avoid the collision our present course will bring about.’

De media staan bol van reportages over de klimaat- en milieucrisis, over het leegvissen van de zeeën, over ontbossing, over CO2 emissies, over de bevolkingsgroei, over de zoektocht naar alternatieve energie, en waarschuwingen van wetenschappers. Daarnaast is er ook aandacht voor milieu- en klimaatsceptici. Naar de sceptici wordt gretig geluisterd omdat dat de noodzaak tot een verandering in het leefpatroon wegneemt.

Ook in de literatuur dringt het besef van de ernst van de crisis wellicht door. De succesvolle Britse schrijver Ian McEwan publiceerde onlangs zijn boek *Solar*. Dit boek is wellicht de eerste klimaatroman. De hoofdpersoon, Beard, is een natuurkundige die ooit de Nobelprijs heeft gewonnen (en

die wel wat raakvlakken heeft met Crutzen). Hij raakt via zijn werk betrokken bij de klimaatproblematiek. Ik denk dat velen zich in deze passage waarin Beard mijmert over de klimaatcrisis, zullen herkennen, behalve misschien zijn natuurkundige blik:

‘Beard was not wholly sceptical about climate change. It was one in a list of issues, of looming sorrows, that compromised the background of the news, and he read about it, vaguely deplored it and expected governments to meet and take action. And of course he knew that a molecule of carbon dioxide absorbed energy in the infrared range, and that humankind was putting these molecules into the atmosphere in significant quantities. But he himself had other things to think about. And he was unimpressed by some of the wild commentary that suggested the world was in ‘peril’, that humankind was drifting towards

calamity, when coastal cities would disappear under the waves, crop fail, and hundreds of millions of refugees surge from one country, one continent, to another, driven by drought, floods, famine, tempests, unceasing wars for diminishing resources.' (p. 15-16)

De klimaatproblematiek, die slechts een factor is van veel meer milieuproblemen, veroorzaakt bij velen een vaag gevoel van onbehagen, maar niet meer dan dat. Het doet ons spaarlampen indraaien, of een waterbesparende douchekop.

'Milieurutuelen' noemt milieujournalist Jeroen van Trommelen dat. Afzien van goedkope vlieg-vakanties doet bijna niemand. De klimaatcrisis is iets wat op de achtergrond aan ons knaagt, maar we liggen er niet wakker van en er zijn nog veel belangrijker zaken om ons mee bezig te houden, menen wij. Als er een centrale boodschap is in de film *The Age of Stupid* van de moreel bevlogen filmmaakster Franny Armstrong, dan is het dat wij nu moeten handelen, dat wij alles op alles moeten zetten. Dat we wakker moeten worden en moeten handelen. Dat betekent vooral dat we een heleboel moeten laten, zoals vliegen. *The Age of Stupid* is een pleidooi voor herprioritering, want het is oorlog. Wij zijn in oorlog met de natuur. De natuur is bijna overwonnen, niet onderworpen maar verslagen. Maar als de natuur overwonnen is, gaan wij er zelf ook aan. Dat weten wij donders goed. Ik had hier vanavond liever niet willen staan. Earth day had een mooi lentefeest kunnen zijn, waar iedereen elkaar aardig vindt, waar mensen yoga doen, buiten zijn in de natuur in plaats van in deze betonnen jungle. Mijn vraag aan jullie is: hoelang wachten jullie zelf met het nemen van drastische maatregelen in jullie eigen leven? Komt dat moment er ooit? Of wachten jullie, net als iedereen, af, tot ons schip zinkt en wij ten onder gaan? Hoeveel meer waarschuwingen zijn er nodig om tot actie over te gaan? Ikzelf ben een schrijnend voorbeeld van hardleersheid. Ik heb zo'n beetje alle eco alarmfilms van de afgelopen jaren gezien, daarnaast heb ik boekenplanken vol met literatuur over verschillende aspecten van de milieucrisis, ik knip in kranten en tijdschriften artikelen over het onderwerp uit. Ik ben omringd door milieuwetenschappers en milieuactivisten die elk hun eigen horrorverhaal hebben over een aspect van het milieuprobleem, zoals het drama van biofuels, het leegvissen van de zeeën, pesticidengebruik, ontbossing, het in rap tempo uitsterven van soorten, en, niet te vergeten, klimaatverandering en alle gevolgen die dat zal hebben. En toch, en

toch dringt het maar met moeite tot mij door. Intellectueel dringt het wel door, maar emotioneel niet. Hoewel ik geen auto heb en vegetariër ben heb ik toch nog een ecologische voetafdruk van 2,6 aardes! (www.myfootprint.org) Dat komt

vooral omdat ik vorig jaar naar de VS ben gevlogen voor een congres. We zijn in oorlog, we moeten vechten voor ons leven, maar we merken de dreiging niet. Zonder

voelbare dreiging ontbreekt de lust iets te veranderen, om privileges op te geven. Onze levensstijl van consumeren en CO2 uitstoten, niet-vernieuwbare hulpbronnen opsouperen, afval produceren, is ons te lief. En dan het argument: wat helpt het als ik het doe en iedereen in mijn omgeving doet niet mee, of sterker nog, lacht mij uit? Wie nadenkt, en de film *The Age of Stupid* zet daartoe aan, zal zich afvragen waar wij in godsnaam mee bezig zijn. Het antwoord wordt in de film ook gegeven: collectieve zelfmoord. Dit verdient nuancering: de rijke Westerlingen met een grote ecologische voetafdruk zijn bezig met zelfmoord, maar in deze actie slepen wij alle mensen mee, ook degenen die zelf geen bijdrage aan het probleem hebben geleverd. Waar zijn we mee bezig? Niemand kan onwetendheid pleiten. De wetenschappelijke kennis over de milieuproblematiek is al jaren gepopulariseerd, de afgelopen jaren in tal van *mainstream shock docs* als die van Al Gore *An Inconvenient Truth* en *The Eleventh Hour* met Leonardo di Caprio. Het is voer voor sociale wetenschappers waarom wij niet handelen naar de kennis die wij bezitten. Wij zagen aan de tak waarop wij zitten, maar omdat de tak heel dik is zagen we gewoon rustig door. Ook al weten we dat het levensgevaarlijk is. Liever geloven we mensen die zeggen dat de techniek ons zal redden. Of dat de tak veel dikker is dan we denken. Of dat de tak nooit zal kunnen worden doorgezaagd. Ik weet het niet. Ik weet wel dat als we niets doen, of als we heel weinig doen, wij op korte termijn zelf met de problemen geconfronteerd zullen worden. De mensen in arme landen worden er als eersten mee geconfronteerd. En de mensen die na ons komen zullen lijden onder onze levensstijl. Wij leven in decadentie. Wij teren op energiebronnen van miljoenen jaren geleden. Wij feesten het kapitaal op, in plaats van te leven van de rente.

Toch zijn er heel weinig mensen die serieus actie ondernemen. Bijna niemand in Nederland heeft

een duurzame voetafdruk – wij allen stelen van toekomstige generaties. *The Age of Stupid* laat misschien te veel open wat iedereen zelf zou kunnen doen. Eco-activist George Monbiot komt

in de film even langs. Hij is positief gestemd. Hij ziet het als een grote uitdaging om een massaprotestbeweging op gang te brengen. Monbiot is de man achter de eerste politieke demonstratie waarin gevraagd werd om

minder: *we want less*. Het is tijd voor alle hens aan dek. Onverschilligheid is moord. Wie nu de wetenschappelijke diagnose van de wereld negeert is een misdadiger tegen toekomstige generaties die direct zullen lijden onder onze acties en onze inertie. Er is een lange (historische) keten van verantwoordelijkheid, maar om de wereld ten goede te veranderen zullen we wat moeten doen. Er is geen tijd om niks te doen. Vaak zijn activisten huiverig voor zedenprekerij. Misschien is dat wel hun zwakheid. Misschien moeten mensen gewoon verteld worden wat moreel wel en wat moreel niet kan. De juridische kaders zijn veel te groot voor de morele kaders. Juridisch is het toegestaan dat dieren op grote schaal gemarteld en vermoord worden. Moreel niet. Juridisch is het toegestaan dat wij niet vernieuwbare grondstoffen verbrassen. Moreel niet. Juridisch is het toegestaan dat wij met onze vliegvluchten en vleesconsumptie grote hoeveelheden broeikasgassen in de atmosfeer brengen. Moreel niet. Misschien hebben jullie spijt dat jullie voor deze film gekozen hebben. Wie deze film serieus neemt, zal niet meer rustig kunnen slapen, niet meer met vliegvakantie kunnen, geen vlees meer eten, zijn of haar voetafdruk pogen terug te draaien, en proberen politici tot andere keuzes en prioriteiten te overreden.

Ik ben pessimistisch. Ik denk niet dat het gaat lukken. We gaan de zeeën leegvissen. De dagen voor de blauwvin tonijn zijn al geteld. Het vonnis is geveld. Het frappeert mij dat mensen deze film – of van de andere eco alarmfilms – afdoen als ‘overdreven’. Het zwakke punt van *The Age of Stupid* is de tijdsprognose. Dat is ook waar de Club van Rome in 1972 de mist in ging. Niet hun algemene analyse deugde niet, maar hun concrete voorspellingen. Maar het is kinderlijk eenvoudig om in te zien dat een ideologie van continue materiële groei, het gebruiken van schaarse uitputbare bronnen en een stijgende bevolking

onherroepelijk eens tegen de grenzen van het natuurlijke systeem aan zullen lopen. En die grenzen zijn niet ver weg meer. Wij zijn als decadente Romeinen die feesten in orgiën van weelde terwijl het rijk uiteenvalt en de barbaren met stormrammen op de poorten beuken. Die barbaren zijn wij in dit geval zelf.

Als we *Earth day* willen blijven vieren, zullen we

moeten vechten voor het behoud van de aarde. Maar ik weet ook wel dat de zomervakantie straks weer komt, dat het martelvlees weer op de BBQ gaat en dat de vliegtuigen met goedkope tickets vol zullen zitten.

Feestend zullen we ten onder

gaan. Stel dat god bestaat en ons ter verantwoording zou roepen waarom we haar knutselwerk verprutst hebben, ondanks dat kennis voorhanden was, wat antwoorden we dan? Stel, dat je zelf over vijftig jaar geboren zou worden, hoe zou je het dan vinden om in de geruïneerde wereld terecht te komen? Hoe kan het dat de kennis over de ernst van de milieucrisis niet doordringt? Hoe kan het dat er milieu- en klimaat sceptici voorkomen dat er zinnige actie wordt ondernomen? Ik weet het niet. Ik heb meer vragen dan antwoorden. Hopelijk hebben jullie antwoorden. Wij leven op een cruciaal punt in de geschiedenis van de mensheid. Wat wij nu doen, of niet doen, heeft grote gevolgen voor het leven op aarde. Doorgaan zoals we nu doen betekent ondergang. Deze generatie heeft kennis en mogelijkheden. Het is er op of eronder. Er zijn mensen die dit positief duiden, mensen die dit zien als een enorme uitdaging. Ik hoop dat het probleem opgelost wordt en dat die oplossing inhoudt dat mensen erin slagen om een ecologisch equilibrium (evenwicht) te bereiken, dat betekent dat het economische systeem en het consumptivistische levenspatroon gewijzigd zal moeten worden. De weg naar dat ecologisch equilibrium toe moet mijns inziens een weg zijn met zo min mogelijk leed en zo min mogelijk slachtoffers. Want daar gaat het volgens mij om: minder leed, meer geluk,

voor zoveel mogelijk wezens, voor nu en in de toekomst.

Volkskrant-journalist Jeroen van Trommelen schrijft in zijn boek *Stop de broeikas* (2007) over de moeilijkheid, zo niet onmogelijkheid, van gedragsverandering en het irreële

rooskleurige zelfbeeld dat mensen van zichzelf hebben: 'Mensen kunnen bovengemiddeld veel vliegen, autorijden en consumeren zonder het gevoel te hebben dat ze iets slechts doen voor het milieu. Nederlanders die zichzelf milieuvriendelijker vinden dan anderen zijn dat in werkelijkheid maar een heel klein beetje.' '[...] de relatie tussen veronderstelde milieuvriendelijkheid en echte milieuvriendelijkheid is opmerkelijk zwak.' (p. 176) Zijn observatie dat 'zonder ingrijpende maatregelen het gebruik van energie en materialen in Nederland de komende dertig jaar zal verdubbelen' is niet bepaald geruststellend. En dan hebben we het alleen over paradijs Nederland. Van Trommelen schrijft: 'Consumenten die vrijwillig afzien van een zekere mate van comfort, vrijheid of luxe om een algemeen (milieu)belang te dienen, behoren tot een piepkleine minderheid.' 'Zelfs mensen die bewust kiezen voor groene stroom en zeggen dat ze dat doen om het broeikaseffect te bestrijden, gebruiken gewoon meer energie naarmate ze meer geld te verteren hebben. Economische groei en energieverbruik lijken daarmee synoniem te zijn.' 'Een energiezuinige leefstijl gaat lijnrecht in tegen de maatschappelijke trend.' Van Trommelen eindigt zijn optimistisch gestemde eco selfhelp boek met pessimisme: 'Klimaatvriendelijk gedrag is [...] nu nog zinvol, maar binnenkort waarschijnlijk niet meer. Volgens het Milieu en Natuurplanbureau RIVM zullen we bij ongewijzigd beleid in 2030 per persoon dertig tot zestig procent meer energie gebruiken dan in 1995, afhankelijk van een rustig of uitbundig groeiscenario. Rond datzelfde jaar zal de

hoeveelheid kooldioxide in de atmosfeer wellicht zijn opgelopen tot vierhonderd delen per miljoen. Dat veroorzaakt volgens de huidige inzichten een gemiddelde temperatuurverhoging op aarde van twee graden. En dat is volgens klimaatwetenschappers de waarschijnlijke grens waarop we als mens nog invloed op het klimaat kunnen uitoefenen. Daarna hoeft het eigenlijk niet meer.' De NGO350.org zet zich in voor bewustwording en actie nemen om de hoeveelheid CO2 in de atmosfeer terug te dringen. *'We're like the patient that goes to the doctor and learns he's overweight, or his cholesterol is too high. He doesn't die immediately—but until he changes his lifestyle and gets back down to the safe zone, he's at more risk for heart attack or stroke. The planet is in its danger zone because we've poured too much carbon into the atmosphere, and we're starting to see signs of real trouble: melting ice caps, rapidly spreading drought. We need to scramble back as quickly as we can to safety.'*

Ieder heeft een eigen leven. Een eigen visie op zijn of haar toekomst. Maar al die plannen en dromen veronderstellen dat er een ecosysteem is om in te kunnen leven. Het is voor het eerst dat die randvoorwaarden op globale schaal het aan het begeven zijn. Ieder voor zich heeft de keuze om deel van het probleem te zijn, of deel van de oplossing. Het is frustrerend dat het leven van de doorsnee burger – auto, consumeren, vliegen, vlees eten – vanuit ecologisch perspectief immoreel is. Wat kies jij?

Met droeve groet,

Godsdienst en geweld

JAN BONTJE (Rotterdam 1947) is o.a. columnist en redacteur van De Vrijdenker.

Vrij algemeen hoort men beweren dat christenen geen geweld meer gebruiken tegen andersdenkenden. De werkelijkheid is hier en daar echter heel anders...

Vanaf 1977 tot op het moment van schrijven (11 maart 2010; als u dit leest is het dus nog erger!) hebben orthodoxe en fundamentalistische christelijke anti-abortusactivisten in de VS zeker 'tien moorden op abortusartsen en hun personeel gepleegd en deden zij minstens 17 pogingen tot moord. Ook waren er 41 aanvallen met bommen en 96 pogingen daartoe; 279 aanvallen tegen artsen en hun personeel, waarvan een honderdtal met zuur; waren er 506 doodsb bedreigingen, 659 bedreigingen met antrax (miltvuur), 271 gevallen van brandstichting of

pogingen daartoe; 3.484 inbraken, insluipingen en gevallen van vandalisme, en ten slotte vier ontvoeringen en 52 gevallen van stalking. Daarnaast kregen abortusklinieken in de VS 14.500 *hate-mails* en dreigtelefoontjes, kwamen er 790 verdachte pakketjes per post en werd de toegang tot de klinieken bijna 142.000 keer versperd door fanatieke christenen.'

Hoewel vm. president Clinton al in 1994 een federale wet invoerde die dit laatste soort gedrag verbod, worden zelfs die toch doodnormale wetregels 'vanwege hoge kosten' (!) in *God's Own Country* vrijwel nooit toegepast...

Zijn vegetariërs niet 'zielig'?

Column **ANTON VAN HOOFF**, voorzitter De Vrije Gedachte

"Waar zit de graseter?" hoorde ik de Griekse ober aan een collega vragen met wie hij ons reisgezelschap bediende. Voor deze moderne Hellenen was een vegetariër maar een raar iemand. Toch kwam het weigeren van vlees al in het Antieke Griekenland voor. De aanhangers van Pythagoras (582-500 v.o.j.) onthielden zich van het consumeren van dieren omdat daarin wel eens de ziel van een (ontaarde) overledene kon huizen. Stoïci zoals Seneca (ca 2. v.o.j.- 65) zagen vlees als opwekker van driften, die de wijze uit zijn geestelijk evenwicht brachten. Seneca was een tijdje vegetariër, tot zijn vader hem vroeg zich niet zo

aan te stellen.

In het licht van de geschiedenis van de mensensoort is vegetarisme inderdaad een afwijking. Misschien heeft de mens zijn evolutionaire succes wel te danken aan het feit dat hij alleseter is. Er is een theorie die de spectaculaire ontwikkeling van het brein toeschrijft aan het zich toe-eigenen van dierlijke eiwitten door de vroegste mensen. Maar geschiedenis is hoogstens een verklaring, nooit een argument: als iets 'altijd' zo geweest is, kan het juist de hoogste tijd zijn het eens anders te gaan doen.

Wie zal daarom de geldigheid van de moderne milieuargumenten tegen vleesconsumptie ontkennen? En natuurlijk is het niet fijn om slachtdieren te zien lijden. Maar waarom hebben vegetariërs zoveel 'medelijden' met dieren? Zijn ze toch niet een soort Pythagoreeërs die heel mensgericht in dieren verwanten zien? Niet voor niets is er een afglijdende schaal in het medelijden: huisdieren met een grote aaibaarheid zijn taboe. Maar de glibberige vissen mogen soms weer wel. Wat maakt vegetariërs zeker dat planten niet lijden? Toch bestaat er geen Partij voor de Planten. Waarom kent men aan planten geen ziel toe? Met andere woorden: zijn vleesweigeraars in hun antropocentrische sympathie voor dieren niet 'zielig'?

Brief over veganisme

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof, bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denk tank Center for Inquiry Low Countries

Beste Paul, in *De Vrijdenker* van mei 2010 las ik tussen de artikelen die mijn standpunten bekritiseren ook jouw column 'Veganisme gezond?' waarin je het nut en de noodzaak van veganisme ter discussie stelt naar aanleiding van mijn herhaaldelijk pleidooi daarvoor. 'Mensen zijn van nature omnivoren', zo stel je. Dat is inderdaad het geval. Maar het is tegelijkertijd een

drogreden; immers, van nature zijn mannen, zoals chimpansees, gewoon, mannen van een andere groep de hersens in te slaan en hun vrouwen in te pikken en te verkrachten. Van nature hebben wij ook geen tandenborstels, of paracetamol, toiletten of voorbehoedsmiddelen. Wie een pleidooi houdt voor natuurlijkheid, moet dan ook consequent zijn en gaan leven als in het Stenen Tijdperk - en zelfs

het gebruik van stenen is niet zo natuurlijk. De mens is een omnivoor, geen carnivoor. Wij kunnen prima gezond leven zonder dierlijke producten. Een vegetarische levensstijl is over het algemeen gezonder dan die van de gemiddelde omnivore mens. Veganisten dienen iets meer op hun dieet te letten, maar met eventueel een vitaminepreparaat B12 (gemaakt van algen) is ook voor veganisten gezondheid geen probleem. 'Het samenstellen van een gezonde vegetarische maaltijd vergt meer aandacht dan een omnivore maaltijd', schrijf je. Dat is een kwestie van wennen, Paul. Wij hebben een flinke stapel vegetarische en veganistische kookboeken en ook via internet zijn vleesloze gerechten gemakkelijk te vinden. Iemand die gewend is vlees te eten, zal naar zijn bord kijken met vlees, groenten en aardappelen/rijst en menen dat een vegetarische maaltijd wel karig is: groenten en aardappelen/rijst. Maar dat is niet zo. Voor wie vegetarisch/veganistisch eet gaat een hele wereld open. Een groot deel van bijvoorbeeld de Indiase keuken is vegetarisch. Sinds ik geen vlees en zuivel meer gebruik, ben ik groenten meer gaan waarderen. Voorheen draaide het om het stukje vlees en lagen de groenten erbij als excuus. Als veganist kies ik meer soorten groenten. Laatst werden Annemarieke en ik uitgenodigd voor een lunch in een exquis restaurant in Antwerpen. Wij hadden aangegeven veganist te zijn. Onze gastheren aten vegetarisch. Zelden heb ik zo heerlijk gegeten! Zelfs vergeleken met de vegetarische optie, waar altijd weer mozzarella en geitenkaas bij hoort. Je hebt een vreemd beeld van veganisten, want je schrijft: 'het veganisme is in zekere zin een luxehouding, omdat het regelmatige begeleiding door een diëtist nodig maakt. Een arme sloeber kan zich dat niet permitteren.' Een diëtist hebben wij nog nooit geraadpleegd, noch onze veganistische vrienden. Wel hebben wij ons in ons voedsel verdiept, het blad *Leven* van de Nederlandse Vegetariër Bond is daarbij behulpzaam. Arme sloebbers zouden baat hebben bij diëtisten die vegetarisme zouden voorschrijven, want een vegetarisch dieet is meestal vet- en caloriearmer. En een groot deel van de mensen heeft overgewicht, waarvan het overgrote deel omnivoor is. Geen van mijn vegetarische vrienden heeft overgewicht. Vegetarisme is vaak onderdeel van een bewustere, ecovriendelijker levensstijl. Er wordt ook wel gezegd dat veganisme duurder is dan vlees eten, vooral wanneer je alleen maar biologische, organische, fairtrade producten koopt. Dat kan,

maar hoeft niet zo te zijn. Bovendien is vlees en zuivel door de verachtelijke, verderfelijke intensieve veehouderij absurd goedkoop. Jij bent bang voor 'minder variaties' – die angst is ongegrond, het vergt wat inspanning voor iemand die het niet gewend is. Maar zelfs als dat het geval zou zijn, dat vlees en zuivel veel meer variatie zouden geven en veel meer smaak aan het eten, is dat dan een argument? In mijn boek *Filosofie voor een betere wereld*, waar ik uitgebreid op ethisch vegetarisme inga, gebruik ik het argument van het overheerlijke mensenvlees. Stel, dat mensenvlees het aller-heerlijkste gerecht was, waarbij de malste runderbiefstuk een slap aftreksel was, en een gerecht waarmee je eindeloos zou kunnen variëren, zou dit het houden van vleesslaven rechtvaardigen? Of als mensenvlees supergezond is, en bovendien potentieverhogend, de huid jong maakt, haarverlies voorkomt? Als je hier ontkennend antwoordt, waarom zijn wij dan wel gerechtigd om dieren te houden en te doden voor de smaak? Jij komt op de proppen met een astronautenpil voor veganisten, maar dat begrijp ik niet. Waarom een astronautenpil slikken als je exquis veganistisch kunt eten, in ieder geval in Antwerpen? Je meent dat het ethisch vegetariërs niet primair te doen is om het doden van dieren, als wel om het dierenleed in de bio-industrie. Ik denk dat dit inderdaad voor het merendeel van de vegetariërs geldt. Jij lijkt daar trouwens sympathie voor te hebben. Wie primair tegen dierenleed is dient te zorgen dat *alle* dierlijke producten uit de biologische, diervriendelijke landbouw afkomstig zijn. En niet alleen de producten die je zelf koopt, maar ook de kant en klare maaltijden in restaurants. Er zijn maar heel weinig ethisch bewuste omnivoren die uitsluitend biologische, diervriendelijke dierlijke producten kopen. Maar die diervriendelijkheid is een mythe. Om melk te kunnen geven, moet een koe regelmatig kalven, maar het kalf krijgt de melk niet, want die is voor ons en als het kalf een stier is, wordt het vetgemest voor vlees, en na enkele jaren productiedraaien wordt de koe alsnog geslacht. Diervriendelijk? Naast dierenleed is er nog een belangrijk argument om af te zien van dierlijke producten, namelijk het ecologische argument. Dierlijke producten hebben een veel grotere impact op het milieu dan planten, het gaat dan om watergebruik, de inefficiëntie van voedselgebruik (het is vele malen efficiënter om zelf de planten te eten dan om ze te gebruiken als diervoeder), antibioticagebruik dat leidt tot resistentie bij mens en dier, uitstoot van broeikasgassen bij dieren

(methaan), mestoverschot, et cetera. Als klapper leg je de verantwoordelijkheid bij anderen: bij de groeiende wereldbevolking. Inderdaad, bevolkingsgroei en de omvang van de bevolking zijn grote problemen. Maar het gaat om het aantal mensen vermenigvuldigd met de gemiddelde ecologische voetafdruk. En de gemiddelde voetafdruk van mensen in India en China, die een snelgroeiende bevolking hebben, is veel en veel kleiner dan die van de Westerling. Aan die bevolkingsgroei kun je twee dingen doen. Ten eerste één kind per persoon (want dat stabiliseert de bevolkingsgroei) en ten tweede actief zijn in het propageren van gezinsplanning en het bekritisieren van hen die grote gezinnen propageren. Aan de andere kant kun je ook zelf je ecologische voetafdruk verkleinen door geen dierlijke producten te gebruiken. Veganisme is slechts een van de aspecten van een moreel ecologische levensstijl, waar ook niet vliegen, geen auto, weinig consumeren et cetera deel van uitmaken. De gemiddelde ecologische voetafdruk van de Nederlander is 4,4. Ik citeer uit *De Volkskrant* van 28 oktober 2008: 'The Living Planet Report is een tweejaarlijks 'gezondheidsrapport van de aarde'. Het was al bekend dat de ecologische voetafdruk van de

Nederlander gemiddeld 4,4 mondiale hectare beslaat, terwijl er per persoon 2,1 hectare beschikbaar is bij een eerlijke verdeling van het productieve land en de zee over de wereldbevolking. Het WNF heeft nu voor het eerst berekend dat in het dichtbevolkte Nederland slechts 1,1 hectare productief gebied beschikbaar is per persoon. Dat betekent dat Nederlanders voor driekwart van hun consumptie afhankelijk zijn van het buitenland.' Je kunt je eigen ecologische voetafdruk op verschillende websites eenvoudig uitrekenen, bijvoorbeeld op www.myfootprint.org en ook op www.dekleineaarde.nl.

Wie moreel wil leven, wie geen schade wil berokkenen aan toekomstige generaties, aan dieren, aan mensen in ontwikkelingslanden, heeft geen andere keus dan veganisme. Veganisme is geen hobby, maar een morele plicht. Dit is niet zo maar mijn mening, maar een gedachtegang tot het bittere einde doorgevoerd. Mooier kan ik het ook niet maken. Het stelt me teleur dat rationeel ingestelde vrijdenkers niet worden overtuigd door de kracht van het gelijk.

Met vriendelijke groet,
Floris

CENSUUR - Een Iraans liefdesverhaal

SONJA DE SCHAEPRYVER (1947, Erembodegem (België)) is lerares ethica en publiciste

Nu het eerste decennium van de 21ste eeuw op zijn eind loopt, is het tijd om terug te blikken op de bepalende figuren en gebeurtenissen van de nieuwe eeuw. Ik doe een gokje en zet met stip op nummer één: 11 september 2001, de dag dat de Twin Towers tegen de vlakte gingen en Osama bin Laden zijn visitekaartje gaf aan de wereld.

Shahriar Mandanipour (Shiraz, Iran, 1957) is een van de bekendste schrijvers in Iran. Hij ontving talloze prijzen voor zijn romans, korte verhalen en non-fictie. Hij was ook het slachtoffer van talloze bedreigingen, censuur en intimidatie. Tussen 1992 en 1998 durfde niemand zijn werk uit te geven in Iran. Mandanipour woont nu in de VS en kan niet terug naar zijn land. 'Censuur - Een Iraans liefdesverhaal' (2008) schreef hij in het Farsi (Perzisch) en zijn medewerkster Sara Khalili vertaalde het in het Engels onder de titel 'Censoring - an Iranian

Lovestory' (2009). De Nederlandse vertaling is gebaseerd op deze Engelse versie. De roman werd tot nu toe in het Farsi niet gepubliceerd. Het is meteen de eerste roman die Westerlingen van hem kunnen lezen, maar het is al zijn tiende boek. Mandanipour treedt zelf op als personage en verteller. De hoofdpersoon probeert al jaren een boek gepubliceerd te krijgen, voortdurend buigend voor het almachtige Ministerie van Cultuur en Islamitische vorming. Nu heeft hij zich voorgenomen een liefdesverhaal te schrijven maar hij botst opnieuw op de strenge censuurwetten, die

stellen dat mannen en vrouwen die ‘mahram’ zijn (niet getrouwd of verwant), uit elkaars buurt moeten blijven.

Mandanipour voert Sara op, een literatuurstudente, en Dara, een ex-filmstudent. Ze wonen in Teheran en Dara's stille bewondering voor Sara krijgt na enkele hoofdstukken concrete vormen. Sara en Dara willen elkaar ontmoeten, maar dat ligt niet makkelijk in Iran. Bestaan er dan geen liefdesverhalen in de officiële Iranese literatuur? Zeker wel, alleen moet de schrijver zich strikt houden aan de regels en in de voorgekauwde clichés schrijven. Maar als men iets wil schrijven dat echt is dan krijgt men maken met de censuurinstanties. Die censuur was er ook al in het feodale Perzië/Iran maar na de islamitische revolutie van 1979 werd het systeem gecentraliseerd en dus verscherpt. Wie zich niet plooit naar de wensen van de regering botst op artistieke beperkingen. Je krijgt dan een clichématige, lelijke taal. Het boek bevat dus ook passages die bewust geschreven zijn in die gezwollen, bar slechte taal.

Dara en Sara ontmoeten elkaar op onromantische plekken, zoals in het ziekenhuis op de dienst spoedopname, waar het er zo paniekerig aan toe gaat dat ze ongemerkt kunnen praten. Hun namen zijn niet willekeurig gekozen. Iranese kinderen leren al generaties lang lezen met de verhaaltjes van Dara en Sara. Voor 1979 droeg Sara een fleurig bloesje en had ze lang haar. Een paar jaar later had ze een hoofddoek en een lange zwarte mantel. Mandanipour beschrijft in zijn boek hoe geschokt hij was toen hij een afbeelding zag van Sneeuwwitje met hoofddoek. De gesprekken van verteller Mandanipour met de censor Petrovitsj, ambtenaar van het Ministerie van Cultuur en Islamitische Leiding, vormen schrijnende intermezzo's in dit liefdesverhaal. De romance staat in vetgedrukte letters en zijn voorzien van commentaar van de verteller. Passages waar de censor aanstoot aan nam, zijn doorgestreept. Zo zijn bv. Woorden als 'ging op

Shahriar Mandanipour

bed liggen' of 'prinsessenjurk' doorgestreept. Behalve vermeende seksuele toespelingen zijn verwijzingen naar onderdrukking, gevangenschap of politiek evenzeer uit den boze. De verteller geeft tientallen voorbeelden van absurditeiten waarmee schrijvers in Iran te maken hebben.

De absurde humor maakt *Censuur* verteerbaar. Zo beschrijft Mandanipour het verhaal van de blinde filmcensor die zijn oordeel moet vellen over *Dances with wolves*. Een assistent fluistert hem toe wat er op het scherm gebeurt. Mandanipour's beschrijvingen van de manier waarop deze film volledig wordt verknipt en verhaspeld zodat uiteindelijk de twee geliefden in de film veranderd worden in broer en zus, zijn hilarisch. Af en toe lijkt het alsof er bij de ambtenaren van Cultuur een vijsje (steekje) loszit. Wie denkt bv. bij de vermelding van een benzineslang meteen aan seks? Dan is er het krankzinnige verhaal van de das in Iran. Mandanipour schrijft dat mannen na de revolutie geen stropdas meer mochten dragen omdat die lijkt 'op een pijl die naar het onderste orgaan van de man wijst.' Of dit echt is of een verzinsel van de auteur, is onduidelijk, maar zeker is dat de stropdas in Iran verboden is omdat hij symbool staat voor de gehate Westerse cultuur. Ook op sommige woorden rust een taboe. Zo deden de leiders na 1979 er alles aan om het woord voor 'prostituee' te schrappen. Dat is behoorlijk erg als je weet, zegt de schrijver, dat er nu meer prostituees zijn dan ooit, omdat er erg veel armoede is onder de Iraniërs. Dit kan blijkbaar allemaal in een land waar mannen op zoek gaan naar seksueel onervaren echtgenotes en ervaren minnaressen. *Censuur. Een Iraans liefdesverhaal* doet met zijn doorhalingen en verschillende lettertypes denken aan een postmodern experiment. Toch is het geen geforceerd en vrijblijvend taalspel. Mandanipour's aanpak strookt met de complexe inhoud. Graag besluit ik deze recensie met een citaat uit de New York Times: '... biedt een grimmige en komische blik op de kafkaëske absurditeiten van een land waar een blinde man filmcensor kan zijn.'

Shahriar Mandanipour, *Censuur. Een Iraans liefdesverhaal*, Uitg. Mouria, Amsterdam, 2009, 350 pag., ISBN 978 90 458 0048 6

Haiku Bontje

*het hier en nu
voorproefje met een bijsmaak
van eeuwigheden*

De existentiële crisis in het hedendaags geloven

Over de verandering in de beleving van de geloofswaarde

FONS TEL, (1941, Haarlem) vrijdenker en publicist

De vertrouwensbreuk tussen het individu en zijn maatschappelijke omgeving is momenteel van een dusdanige omvang dat zelfs de zich democratisch noemende politiek zich

daar zorgen over maakt. Dat is des te opvallender, omdat democratie toch veelal als het georganiseerde wantrouwen tussen de burgers wordt gedefinieerd. Deze vertrouwensbreuk gaat dan ook dieper dan het formele wantrouwen dat aan de democratie ten grondslag ligt. Achter deze breuk schuilt een andere crisis, namelijk die van het geloof waarop het wereldbeeld van het individu gebaseerd is. Er heerst een geloofs- of ideologische crisis waardoor het individu zijn richtpunt op zijn sociale omgeving dreigt kwijt te raken. De vraag luidt dan ook: wat is de existentiële achtergrond van het geloof en waarom heerst op dat vlak een crisisstemming?

Onbehagen

Om achter de existentiële achtergrond van het geloven te komen, neem ik de definitie van

William James (1842-1910, Professor of Philosophy, Harvard University, in zijn Lectures, 1900–1902: The Varieties of Religious Experience) over het geloof als uitgangspunt. In

deze *Gifford Lectures on Natural Religion* stelde James: “De kern van de religieuze gevoelens is een gevoel van onbehagen. Het individu leeft in onmin met zichzelf en voelt zich een vreemde op aarde. Hij is de natuurlijke vanzelfsprekendheid met zichzelf en zijn omgeving samen te vallen kwijt.”

James suggereert met deze definitie dat dit onbehagen van het individu typisch aan de basis van religieuze gevoelens staat. Maar niets is minder waar. Dit gevoel van onbehagen, dat zich ook in de vorm van onzekerheid, onrust en zelfs angst kan uiten, is typisch voor de menselijke individualiteit als zodanig. Het is de emotionele kern ervan – het is er eigen aan. Want wat vormt de individualiteit van de mens het meest? Dat hij ‘de natuurlijke vanzelfsprekendheid met zichzelf en zijn omgeving samen te vallen kwijt is’, d.w.z. dat er ‘iets’ in hem is wat zich niet verbonden voelt met zijn omgeving. Arnold Gehlen^{*)} (1904-1976, Duits conservatief filosoof en socioloog) noemde dit de excentrische dispositie van het menselijke bestaan. Wij veronderstellen dat dieren in relatieve zin de natuurlijke vanzelfsprekendheid van dit samenvallen of deze verbondenheid nog wel hebben. Maar waardoor is de mens die volledige verbondenheid kwijtgeraakt? Omdat hij zichzelf als eindig kent, zijn er-niet-meer-zijn in de dood vooruit kan nemen en dus in de tijd staat – kwaliteiten die zich evolutionair bij de mens hebben ontwikkeld. Daardoor ontstaat een verwijdering tussen het ‘zelf’ van het individu en zijn persoon in een omgeving. De persoon is dan datgene van het individu wat samenvalt met zijn sociale rollen en daar zijn identiteit op heeft gebaseerd. In de harmonische orde tussen zijn identiteit en sociale omgeving vindt deze persoon zijn verbondenheid. Deze orde van de persoon en zijn sociale omgeving drukt zich uit in een wereldbeeld – het beeld dat de persoon heeft van zijn ‘wereld’. Het ‘zelf’ echter van het eindige individu valt niet met deze persoon en zijn wereldbeeld samen. Het grondgevoel van dit ‘zelf’ is dan ook onbehagen, onrust of angst, omdat het buiten de vanzelfsprekendheid staat van het wereldbeeld dat de persoon heeft – excentrisch gedisponeerd is. Het ‘zelf’ van het individu is een in de tijd staande innerlijke leegte die alleen in zijn eigen hoofd werkelijkheidswaarde heeft, maar daarbuiten feitelijk niet bestaat. Naarmate de cultuur waarin dit individu leeft zich verder ontwikkelt, komt het persoonlijke wereldbeeld door veranderingen onder druk te staan. Interacties in het sociale verkeer worden intensiever en daarmee de intensiteit van het ‘zelf’. De innerlijke leegte en het gevoel van onbehagen nemen toe. Het ‘zelf’ van het individu met zijn gevoel van onbehagen is dan ook het product van de cultuur waarin hij leeft, zoals de cultuur dat is van de sociale interacties van individuen. Hoe intensiever deze interacties zijn,

d.w.z. hoe vrijer de individuen ten opzichte van elkaar staan, des te meer onbehagen bij het individu. In *Das Unbehagen in der Kultur* heeft Freud dit proces in psychoanalytische termen beschreven. Hij voorzag een toename van agressie (als uiting van wat hij noemde de doodsdrijf) die volgens hem wel eens zou kunnen leiden tot de ondergang van de (Westerse) beschaving. (1)

Onzichtbare orde

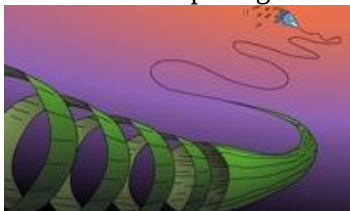
Hoe gaat de religieuze mens met dit onbehagen om? James gaf in zijn derde lezing daar het volgende antwoord op: “*Als men het godsdienstige leven in de ruimste en meest algemene termen zou willen tekenen, dan zou men kunnen zeggen dat het in het geloof bestaat dat er een onzichtbare orde is en dat ons hoogste goed daarin ligt, ons er harmonisch bij aan te passen. Dit geloof en deze aanpassing zijn de godsdienstige houding in de ziel.*” Volgens James zou het typisch voor gelovige mensen zijn hun gevoel van onbehagen op te heffen door zich harmonisch aan te passen aan, en zich dus verbonden te voelen met, een onzichtbare orde. Blijkbaar is die orde als zodanig tijdloos en door een hogere macht (god, de natuur of de kosmische wetten) gegeven. Door ons aan die orde harmonisch aan te passen, worden wij opgenomen in die orde en heffen we daarmee onze eindigheid op. De innerlijke leegte of chaos in ons ‘zelf’ (wat James de ziel noemt) wordt daarmee geordend, het gevoel van onbehagen verdwijnt en het ‘zelf’ van het individu valt samen met zijn persoonlijkheid. Ofwel, het persoonlijke wereldbeeld krijgt een metafysische dimensie, hetgeen een helende werking heeft. De persoon gaat samenvallen met het individu en beide vormen een eenheid. Het doel en de zin van ons leven worden bepaald door het streven naar invulling van dit ‘hoogste goed’ van de onzichtbare orde. Hoe meer wij kennis hebben van deze onzichtbare orde, des te beter zijn we in staat ons harmonisch eraan aan te passen en ons gevoel van onbehagen op te heffen. Vandaar dat in gemeenschappen waar het religieuze geloof sterk is, priesters veel macht hebben en de theogonie aan het begin der tijden staat. De vraag is nu of het geloof in en de harmonische aanpassing aan een gegeven en tijdloze orde typisch religieus zijn of alleen religieuze mensen dit geloof aanhangen? Om daar achter te komen is het goed een paar historische voorbeelden te geven van hoe mensen van alle tijden hebben getracht zich aan te passen aan een gegeven,

onzichtbare orde, met of zonder religieuze connotatie.

In *Het wilde denken* (1962) heeft de cultureel antropoloog Claude Lévi-Strauss (1908-2009) getracht aan te tonen dat alle menselijke gemeenschappen van een basale structuur uitgaan die op binaire tegenstellingen zijn gebaseerd. Lévi-Strauss vat deze structuur op als een natuurlijk en dus universeel gegeven waar de mens niet vrij in was te kiezen. Zijn structuralistisch denken veronderstelde een tijdloze en ‘onzichtbare orde’ waaraan mensen onderworpen waren en zich zo harmonisch mogelijk moesten aanpassen, wilden zij tot een samenleving komen waarin zij konden overleven. Zoals bekend waren er in de Mesopotamische, Egyptische, Azteekse en andere culturen al denkers en priesters die zochten naar de harmonische aanpassing aan een onzichtbare, hogere orde. De vele piramides in Egypte leggen daarvan nog concreet getuigenis af. Met de Griek Pythagoras (ca. 582-500 v.o.j.) verscheen de historische figuur van de filosoof/natuurvorser die zocht naar de wetten van de kosmische harmonie. De bedoeling was dat de mens in die ‘harmonie der sferen’ kon opgaan door zich aan die wetten te onderwerpen. Deze wetten konden volgens de pythagoreeërs uitgedrukt worden in de getallen die analoog waren aan de klanken. De kosmische orde was volgens de pythagorese school in principe wiskundig te formuleren.

De gedachte dat de kosmische orde een tijdloos gegeven is en mathematisch te formuleren, is tot op de dag van vandaag springlevend onder vele natuurwetenschappers en -theoretici. Om enkele voorbeelden te geven: In een gesprek tussen de agnost Bertrand Russell en zijn leerling Ludwig Wittgenstein riep de laatste uit: “Vertel me nou niet dat u uitgaat van een onafhankelijk bestaan van een wiskundige werkelijkheid.” Waarop Russell antwoordde: “Natuurlijk doe ik dat. Zo niet, dan leven we in een totale chaos.”

De theoreticus op het gebied van de snaar-theorie,

Herman Verlinde, zegt in een interview: “Gevoelsmatig denk ik dat de snaartheorie een kern van waarheid

bevat. Zie het als een ideaal in de zin van Plato. Het moet mogelijk zijn per fysisch probleem een geschikt stukje snaartheorie te pakken waarmee dat probleem wiskundig is te modelleren – de

schaduw. Zo’n afbeelding heeft de schoonheid van de schepping van het perfecte schilderij, van het onderliggende ideaal, al in zich. In die zin beschouw ik de snaartheorie als een schepping Gods.” (M, bijlage van *NRC Handelsblad*, januari 2003)

De kosmoloog Max Tegmark (geb. 1967) blijkt nog verder te gaan. Hij stelt dat “het unieke wiskundige object dat aan de definitie van het heelal voldoet, geen model van het heelal is, maar met het heelal samenvalt. Het wiskundige object is dus zelf het heelal!” (2) We weten hoe geschrokken Albert Einstein reageerde op het onzekerheidsbeginsel van Heisenberg – een beginsel dat alle kosmische ordening op de helling zette. “God dobbelt niet!” riep Einstein uit. Kortom, het geloof dat ‘er een onzichtbare orde is en dat ons hoogste goed daarin ligt, ons er harmonisch bij aan te passen’, is beslist niet typisch voor religieuze gelovigen. Vele wetenschappers, en vooral fysici, gaan ervan uit dat er een tijdloze en onzichtbare orde bestaat onafhankelijk van de mens. Zij voelen zich daarmee verbonden. Het basispostulaat van de wetenschap luidt dan ook: de werkelijkheid is vormloos noch ordeloos, maar vertoont orde en samenhang, iets wat tevens haar kenbaarheid mogelijk maakt.

Utopia

Er is dus een overeenkomst tussen het geloven van de religieuze en de wetenschappelijke mens. Beiden ervaren een gevoel van onbehagen, onrust, etc., dat voortkomt uit het eindigheidsbesef van het individu. Dit onbehagen kan worden opgeheven door zich harmonisch aan te passen aan een gegeven orde die tijdloos is. Deze aanpassing kan inhoud krijgen middels de kennis van God’s woord en/of de kennis van Moeder Natuur – kennis die we ideologie noemen in zover ze uitgaat van een gegeven tijdloze orde.

Maar er zijn ook verschillen tussen beide vormen

van geloof en wel op het vlak van de sociaal bindende doelstelling van beide geloofsopvattingen. Globaal gesproken kun je zeggen dat het religieuze geloof gericht is op een

tijdloze ordening in het verleden, terwijl het wetenschappelijke geloof meer gericht is op een tijdloze ordening in de toekomst. De ‘pijl van de tijd’ van beide geloofsopvattingen staat diametraal

tegenover elkaar. Het aards paradijs waar de religieuze gelovigen van dromen, ligt in het verleden. De mens was volmaakt gelukkig toen hij nog in de Hof van Eden rondliep, zich niet bewust van sterfelijkheid en naaktheid, zoals in Genesis staat. Het Utopia van de wetenschappelijke gelovigen ligt echter in de toekomst. Hoe beter wij de wetten van de natuur leren kennen, des te beter beheersen we haar en onszelf, zodat we uiteindelijk in volmaakte harmonie met haar kunnen leven. De zekerheid die het religieuze geloof ons biedt ligt dan ook in de beschikking van God, terwijl de zekerheid die het wetenschappelijke geloof ons geeft in de wetten van de Natuur ligt. Beide geloofsvormen heffen het tijdelijke karakter van de individualiteit op door de mens te richten op een tijdloze, 'onzichtbare' orde waarmee men zich verbonden voelt en die zekerheid verschaft. (3)

Zolang de wetenschap het geloof in een betere toekomst kan waarmaken middels haar technologische activiteiten en er progressie is in de collectieve welvaart, heeft dit geloof een sterke sociaal bindende waarde door de zekerheid die het verschaft. Het religieuze geloof wordt dan zwakker, de kerken lopen leeg en het verleden heeft geen bindende waarde meer. Deze ontwikkeling hebben we in de progressieve jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw meegemaakt. Op het moment echter dat het geloof in een betere toekomst verzwakt door allerlei bedreigende ontwikkelingen op het gebied van migratie, ecologie, globalisering en grondstoffen, neemt de bindende waarde van dit geloof af. Het individu valt terug in de onzekerheid van de tijd, wat het gevoel van onbehagen weer oproept. Hij tracht dit gevoel op te heffen door een zoektocht naar nieuwe zekerheden en komt al gauw uit bij de verschillende varianten van het religieuze geloof: spirituele en alternatieve geneeswijzen en opvattingen, de zoektocht naar de eigen identiteit en het eisen van respect daarvoor, de belangstelling voor de *couleur locale*, etc. (4)

Deze ontwikkeling heeft momenteel haar actualiteit in het scepticisme over de klimaatveranderingen door de CO₂-uitstoot van de mens. Dit scepticisme is dieper dan alleen maar een hype. Omdat het wetenschappelijke geloof zijn sociaal bindende waarde heeft liggen in de progressie van een betere toekomst (het zogeheten vooruitgangsgeloof), en hij deze toekomst met o.a. de klimaatveranderingen niet waar kan maken, verliest hij steeds meer zijn krediet bij het grote publiek. Ook de verwickelingen rond de

bio-industrie (Q-koorts, varkenspest, gekke-koeien-ziekte, etc.), de farmacologie (vaccinatie van de Mexicaanse griep, antibiotica in de voeding, belangenverstrengeling, etc.) – allemaal industrieën die sterk bepaald worden door technologische hoogstandjes – geven aan dat het vertrouwen van het grote publiek in de wetenschap behoorlijk tanende is. (5)

Crisis

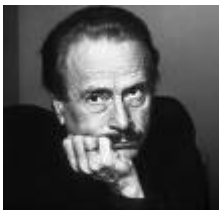
Is daarmee de rol van de wetenschap uitgespeeld? Natuurlijk niet, want we hebben helemaal geen keuze. Een terugkeer naar het religieuze geloof, zijn blik op het verleden en zijn fundamentalistische zekerheden zou voor de mensheid rampzalige gevolgen hebben. De etnische en religieuze spanningen in de wereld leggen daarvan genoeg getuigenis af. Maar een onvoorwaardelijk geloof in het Utopia van de technologie en de wetenschap zou net zo rampzalig voor de mens kunnen worden. Immers, deze vorm van geloof zou spoedig kunnen leiden tot epidemieën, hongersnoden, klimaatcrises en oorlogen. Want voor een groot deel van de Westerse bevolking ziet het er niet naar uit dat de moderne technologieën alle problemen kunnen oplossen die door menselijke productie en consumptie veroorzaakt worden.

Het lijkt erop dat het moderne individu in een existentiële crisis van geloven is terechtgekomen. Deze crisis wordt gevormd door de behoefte van het individu zijn gevoel van onbehagen op te heffen in het geloof in een tijdloze orde die zekerheid biedt, terwijl de beide traditionele vormen van geloof niet meer zijn volledig vertrouwen hebben. Daarmee wordt het persoonlijke wereldbeeld ondermijnd en het individu op zichzelf teruggeworpen, omdat de kern van zijn individualiteit nu juist dit gevoel van onbehagen, van niet samenvallen met jezelf en je omgeving is.

Dit door de huidige geloofscrisis versterkte gevoel van onbehagen veroorzaakt mede de gezagscrisis in onze tijd. Zowel de 'onzichtbare orde' van de religie als die van de wetenschap is gebaseerd op hiërarchische machtsverhoudingen, waarin een elite voorschrijft hoe die orde gestructureerd is. Door het versterkte gevoel van onbehagen is het postmoderne individu steeds minder bereid de voorschriften van deze elite te volgen. Allerlei vormen van verzet tegen de spraakmakende elite vinden dan ook een massale aanhang.

ICT

Wat zijn de mogelijkheden voor het postmoderne individu om uit deze existentiële crisis te komen? De meest voor de hand liggende mogelijkheid is de digitale werkelijkheid van de ICT. Immers, de werkelijkheid van het 'zelf' van het individu is compatibel met die van de computer, omdat ze beide virtueel zijn. Het digitale web van virtuele interacties geeft het individu de sensatie, verbonden te zijn met een tijdloze orde waaraan hij zich kan aanpassen. Hij kan zijn gevoel van onbehagen de vrije loop laten door zich tegen alles en nog wat af te zetten, met de hoop medestanders te vinden. Niets of niemand is meer

heilig of heeft de kennis in pacht: de digitale waarheid bestaat in de interactie op het digitale web. *The medium is the message*, schreef Marshall McLuhan (1911-1980) vijftig jaar geleden al.

Belangrijk daarbij is dat de digitalisering van de individuele werkelijkheid de materialisering van de sociale werkelijkheid kan doen afnemen. Het wetenschappelijke geloof in een betere toekomst is tot nu toe veelal in materiële termen uitgedrukt: welzijn betekende automatisch materiële welvaart met de daarbij horende sociale zekerheid. Nu deze materiële welvaart en sociale zekerheid niet meer gegarandeerd kunnen worden door de wetenschap, zoekt het individu zijn heil in de virtuele werkelijkheid van het wereldwijde web. Wat betekenen deze ontwikkelingen op het gebied van het geloven voor de samenleving? Dat het geloven in een collectief 'hoogste goed', waaraan wij ons harmonisch aanpassen om ons gevoel van onbehagen op te heffen, wel eens voorgoed zou kunnen verdwijnen. Noch het 'hoogste goed' van het religieuze geloof, noch dat van het wetenschappelijke geloof, zal nog genoeg zekerheid en verbondenheid bieden om een ordenend bindmiddel voor de gemeenschap te kunnen blijven. Daarvoor in de plaats komt de virtuele orde van het wereldwijde digitale web. In de belevingswereld van het individu staat deze orde ook buiten de tijd, omdat verleden noch toekomst ertoe doet. Alleen het interactieve 'hier en nu', de actualiteit van de virtuele werkelijkheid, heeft werkelijkheidswaarde. (6) Daarmee heeft de mens voor het eerst in zijn geschiedenis afstand genomen van een tijdloze goddelijke, natuurlijke of kosmische ordening. Hij gaat het avontuur aan van een door mensen gevormde globale ordening die hem in het tijdloze

'hier en nu' van de virtuele werkelijkheid plaatst. Dat deze humaan (d.w.z. door mensen) gevormde ordening een ideologie is net zoals de voorgaande ordeningen, is duidelijk. Deze ordening is namelijk ook tijdloos en heft daarmee de eindigheid en dus de onzekerheid en het onbehagen van het individu op. De concrete werkelijkheid van de mens blijft echter in de tijd staan, omdat het individu daarin eindig is. De grote winst van de digitale ordening is dat ze zichtbaar wordt gemaakt in de virtuele interacties die het 'zelf' van het individu inhoud kan geven. Daarbij zijn de digitaal inter-acterende individuen principieel gelijk aan elkaar, omdat zij elkaar niet erkennen in het verschil, maar elkaar bekennen in de overeenkomst. Dat hebben de religieuze en wetenschappelijke ordeningen nooit kunnen realiseren. Die hebben het 'zelf' van het individu steeds opgeheven in een onzichtbare orde die hiërarchisch en dus elitair van aard was.

Noten van de auteur

1. Dat dit gevoel van onbehagen, onrust of angst bij het vrije individu geen abstracte gedachte is, maar een existentiële inhoud heeft, blijkt alleen al uit de vele vormen van verslaving en het lijden aan psychiatrische stoornissen. De kern daarvan is namelijk de onmacht van het individu om zijn vrijheid inhoud te geven om daarmee zijn onbehagen op te heffen. Het is ook geen sinecure om als individu gedefinieerd te worden met de woorden van de dichter John Donne: "Ik, voortgekomen uit leegte, duisternis en dood; de dingen die niet zijn."
2. Geciteerd uit: Jan van der Gaag, 'Een heelal zonder oorzaak', *De Vrijdenker*, sept. 2009.
3. De film *Avatar* is een typische postmoderne Amerikaanse versie van de mix tussen religieus en wetenschappelijk geloof. De mens met zijn technologische hoogstandjes dreigt een gemeenschap van *aliens* te vernietigen die nog geheel in een paradijselijke toestand verkeert. Na vele verwickelingen komt zelfs de natuur van dit paradijs in verweer tegen de machinaties van de mens en druipet de mens uiteindelijk af. Het religieuze geloof in een paradijs heeft het gewonnen van het wetenschappelijke geloof in een (materieel) betere toekomst. Dit paradijs is echter niet meer aards en dus verleden tijd, maar alleen op technologische basis voor de mens bereikbaar. We hebben de wetenschap dus wel nodig om dit paradijs te kunnen bereiken. Het succes van deze film toont aan hoe weinig ideologisch vertrouwen we nog hebben in het geloof van de wetenschap zelf. Zo'n film was waarschijnlijk enige decennia geleden nog ondenkbaar geweest.
4. In zijn postuum (1997) verschenen laatste boek *The Demon-Haunted World - Science As a Candle in the Dark* schrijft de Amerikaanse astronoom Carl Sagan (1934-1996) dat de moderne wereld ingericht is op basis van wetenschappelijke kennis en inzichten, maar dat de meeste mensen hiervan nauwelijks beseft hebben. Hij schreef: "Dit is het recept voor een ramp. Ooit zal deze heftige mix van onwetendheid en macht exploderen. Vooral nu het millennium dichterbij komt, maak ik me zorgen dat pseudowetenschap en bijgeloof steeds sterker worden en de

sirenenzang van de anti-rede luider en aantrekkelijker klinkt.”

5. De journalisten Koert Lindijer en René Moerland laten in een reportage over de getto's van Nairobi en Parijs het onbehagen zien van de paupers. Zij concluderen: “Gebrek aan vertrouwen in de toekomst is wat welvaartsstaten en ontwikkelingslanden met elkaar delen. De overtuiging groeit dat vooruitgang niet meer voor iedereen kan gelden.” (‘Verscheurde wereldsteden’, *NRC Weekblad*, 6-12 februari 2010) Niet alleen de armen in de ontwikkelingslanden, maar ook de rijken in de welvaartsstaten vertonen dit gebrek aan vertrouwen in de toekomst.

6. De journalist Franca Treur schrijft hierover: “Leven met tv en internet is authentieker dan een ouderwets boerenbestaan. Ze maken namelijk het gezag minder vanzelfsprekend zodat het leven authentieker wordt. (...) Achter mijn computerscherm ben ik authentieker dan zonder schermen vijftien jaar geleden. Niet God, maar ikzelf bepaal hoe ik mijn leven inricht, wat ik op mijn site zet en met wie ik Facebookvrienden word.” (*NRC Handelsblad*, 20-02-10). Dat de werkelijkheidswaarde van de virtuele werkelijkheid in het ‘hier en nu’ ligt, maakt dat de hypes van de actualiteit op alle sociale vlakken dominant worden.

De meerwaarde van wetenschap

MARCEL KLEIN (1972, Stadskanaal) is ondernemer

Fons Tel stelt in zijn artikel ‘De existentiële crisis in het hedendaags geloven’ (De Vrijdenker, juni 2010) dat het moderne individu in een ernstige noodsituatie terecht is gekomen; in een existentiële crisis van geloven. Zowel de religie als de wetenschap heeft afgedaan en aan de horizon, ver voorbij deze duisternis, gloort de hoop voor het postmoderne individu in de virtuele werkelijkheid van het wereldwijde web.

De schrijver komt tot deze vreemde conclusie na eerst religie en wetenschap diametraal tegenover elkaar te stellen als twee concurrerende geloofsopvattingen, waarbij de godsdienst volgens hem geënt is op een tijdloze ordening in het verleden’ en de wetenschappelijke wereld ons een volmaakte toekomst voorschotelt. Over het religieuze geloof zegt de schrijver: ‘Globaal gesproken kun je zeggen dat het religieuze geloof gericht is op een tijdloze ordening in het verleden... Het aards paradijs waar de religieuze gelovigen van dromen, ligt in het verleden. De mens was volmaakt gelukkig toen hij nog in de Hof van Eden rondliep, zich niet bewust van sterfelijkheid en naaktheid, zoals in genesis staat.’ Ik ben christelijk opgevoed en heb altijd geleerd dat de mens ooit in het paradijs leefde, daarna in zonde is vervallen (genesis), maar dat de paradijselijke staat in de verre toekomst weer in ere zal worden hersteld als de messias terugkeert naar de aarde om het ‘nieuwe Jeruzalem’ te vestigen. Moslims kennen zo’n toekomstverwachting en de hindoes eveneens (de komst van Sri Kalki, de laatste incarnatie van Vishnu die de verdorven wereld aan het einde van het Kali Yuga ¹⁾ zal vernietigen, waarna het universum opnieuw zal worden geschapen). Boeddhisten en veel aanhangers van de *new age* gedachte wachten op de komst van Maitreya ²⁾. Het hele new age geloof is overigens gebaseerd op

het astrologische bijgeloof dat de aarde van het vissen- naar het aquarius tijdperk overgaat, waarna een tijdperk van vrede zal volgen. De aanname dat religieus geloof gericht is op een aards paradijs in het verleden klopt dus niet.

Over wetenschap zegt de schrijver het volgende: ‘Het Utopia van de wetenschappelijke gelovigen ligt daarentegen in de toekomst. Hoe beter wij de wetten van de natuur leren kennen, des te beter beheersen we haar en onszelf, zodat we uiteindelijk in volmaakte harmonie met haar kunnen leven.’ Dit lijken de woorden van filosofen uit de 19de eeuw. Wetenschap is een methode om tot kennis te komen, niet meer en niet

minder, en wie de methode verwart met haar beoefenaren (die feilbaar zijn of verkeerde bedoelingen kunnen hebben) begaat een vergissing. Door middel van wetenschap kunnen we ontdekken hoe

neurotransmitters werken, hoe we een vliegtuig de lucht in krijgen, wat de samenstelling is van interstellaire gaswolken en dergelijke, maar wat de schrijver hier beweert herken ik niet als wetenschap, maar als een bepaalde filosofische (en een naar mijn mening erg gedateerde) opvatting over wetenschap. Het is evengoed mogelijk om te geloven in de superioriteit van

wetenschappelijke methoden en desondanks tóch van mening te zijn dat de wereld naar de klote kan gaan omdat de mens een aangeklede aap is (een wetenschappelijk feit) die de knoppen van het atoomwapenarsenaal nog steeds kan bedienen als ware het een vuistbijl uit het Stenen Tijdperk. Geloof in wetenschap dwingt mij niet tot de gedachte dat deze automatisch zal zorgen voor een volmaakte of betere wereld.

Vervolgens zegt hij over het wereldwijde web: *‘Het wetenschappelijke geloof in een betere toekomst is tot nu toe veelal in materiële termen uitgedrukt: welzijn betekende automatisch materiële welvaart met de daarbij horende sociale zekerheid. Nu deze materiële welvaart en sociale zekerheid niet meer gegarandeerd kunnen worden door de wetenschap, zoekt het individu zijn heil in de virtuele werkelijkheid van het wereldwijde web... In de belevingswereld van het individu staat deze orde ook buiten de tijd, omdat verleden noch toekomst ertoe doet. Alleen het interactieve ‘hier en nu’, de actualiteit van de virtuele werkelijkheid, heeft werkelijkheidswaarde.’* Is dit waar? Zoekt het individu zijn heil (materiële welvaart en sociale zekerheid) in de virtuele ‘werkelijkheid’ van het wereldwijde web? En vindt het individu deze daar ook? Chatten op msn, online gamen, discussiëren op fora en filmpjes kijken op you tube veranderen niets aan onze lichamelijke behoeften. We moeten nog steeds eten en drinken en om dat eten en drinken te kunnen verkrijgen of betalen moeten we nog steeds werken. Pornosites geven ook niet dezelfde bevrediging als de intimiteit die we delen met een man of vrouw van vlees en bloed.

Daarnaast blijven de regels van logica en wetenschap even waardevol in de virtuele wereld als daarbuiten. Op de internetfora en de weblogs wordt dezelfde strijd gevoerd als op straat; dezelfde argumenten worden gebruikt en dezelfde bronnen worden geraadpleegd. Religieus bijgeloof en pseudowetenschap woekeren daar als onkruid en wetenschappelijke en logische argumenten worden er door sceptici effectief toegepast om dat onkruid te wieden; nét als in de echte wereld. En in die echte wereld maken wetenschappers, technici en programmeurs gebruik van wetenschappelijke methoden en instrumenten om het internet draaiende te houden, het sneller te maken en om nieuwe gadgets te ontwikkelen. Het internet is een prachtig medium, maar het lost onze wereldse problemen niet op, zéker niet als het misbruikt wordt als vlucht uit de werkelijkheid. De traditionele religies, esoterische sekten en pseudowetenschappers bieden slechts loze beloften, valse hoop en heel veel wartaal. Het moderne individu doet er verstandiger aan om zijn vertrouwen te blijven vestigen op logisch redeneren, empirie en wetenschappelijke methoden. Er zijn echter geen garanties op een goede afloop. Wij apen modderen wat aan, maar dat aanmodderen kunnen we het beste zo goed mogelijk proberen te doen.

Noten:

1. Sanskriet: कली युग, *Kali Yuga*, letterlijk: *Tijdperk van (de demon) Kali*, ook bekend als het *Duistere Tijdperk*, is volgens het hindoeïsme het laagste van de vier tijdperken (Yugas) van ontwikkeling die de wereld doormaakt.
2. Binnen het boeddhisme is **Maitreya** de toekomstige Boeddha. Maitreya is een [bodhisattva](#), die volgens sommige boeddhisten uiteindelijk op aarde geboren zal worden en [verlichting](#) zal bereiken.

Ingezonden mededeling

Wij vinden dat de leden met elkaar in discussie moeten gaan over de door ons gesignaleerde problemen. Daarom organiseren wij zaterdag 28 augustus a.s. de discussiebijeenkomst **“Fatsoen. Niet doen!”**. U bent van harte welkom (toegang gratis).
Locatie: Grand Café Carré en Zalencentrum De Poort van Kleef, Mariaplaats 7, Utrecht
Datum: zaterdag 28 augustus 2010
Zaal open: 10.30 uur
Aanvang discussie: 11.00 uur
Afsluiting: ca 14.00 uur
Aanmelden: Laat van te voren even weten dat u komt door een e-mail te sturen naar Lex Hagenaars: a.hagenaars@wxs.nl of Fred Neerhoff: flneerhoff@xs4all.nl of stuur een brief naar De Vrije Gedachte, t.n.v. D.W. Bakker, A.C. Hagenaars of F.L. Neerhoff, Postbus 1087, 3000 BB Rotterdam.

Enzo Traverso – De oorsprong van het nazigeweld, een Europese genealogie

Uitgeverij Verbum, 128 pagina's

ENNO NUY (1950, Aerdts) is ondernemer, hoofdredacteur De Vrijdenker en voorzitter van het bestuur van Stichting De Einder

Enzo Traverso (1957) is een Italiaans geschiedkundige die woont en werkt in Frankrijk en veel gepubliceerd heeft over de Holocaust en totalitaire systemen. Hij is professor politieke

wetenschappen aan de Universiteit van Picardie 'Jules Verne' in Picardië, Frankrijk, die verspreid is over zes steden. In zijn jeugd was hij een militant lid van de extreem linkse organisatie Potere Operaio en later lid van de vroegere Franse trotskistische partij Ligue Communiste Révolutionnaire.

In dit fascinerende boek gaat Traverso op zoek naar de ontstaansgeschiedenis van het nazigeweld en hij begint met de duiding van een drietal stromingen van waaruit de naziperiode gewoonlijk wordt benaderd: het nazisme als antibolsjewisme zoals Ernst Nolte dat voorstelde; het nazisme als antiliberaal tegenhanger van het communisme van François Furet; en tot slot het nazisme als Duitse ziekte, de benadering van onder meer Daniel Goldhagen.

Traverso bouwt zijn betoog in deze beknopte studie op langs twee lijnen, te weten de modernisering van dodingstechnieken in de periode tussen de eerste Industriële Revolutie en de Eerste Wereldoorlog enerzijds en anderzijds de totstandkoming van de racistische en antisemitische stereotypen. Hij spreekt van een geleidelijke versmelting van deze beide lijnen die zich al aftekende tijdens het laboratorium van de twintigste eeuw, de Eerste Wereldoorlog, en die zich volledig voltrok in het nationaalsocialisme.

Guillotine

De rationalisering van de industrie van de dood begint feitelijk bij de terechtstelling van Lodewijk XVI. Bij die gelegenheid werd de guillotine gebruikt, waarbij de beul niet meer rechtstreeks betrokken was bij de doding. Hanteerde deze voorheen nog de bijl of gebruikte hij foltering als instrument, nu zette hij een apparaat in werking. Een in Italië

uitgevonden apparaat, dat in Frankrijk werd geïntroduceerd door de arts Guillotin. Traverso: "De Franse Revolutie vormde precies het breukpunt, waar het aloude offerritueel voor de laatste maal triomfeerde en vervolgens verdween." En deze terechtstelling in één klap werd beschouwd als een stap vooruit voor de mensheid en de rede, als een vernieuwing die een einde maakte aan de onmenselijkheid van de folter. "De guillotine markeert het einde van de dood als spektakelstuk in handen van de beul-als-artiest."

Vervolgens schetst Traverso de ontstaansgeschiedenis van de Industriële Revolutie langs voornamelijk marxistische lijnen. Hij wijst erop dat aanvankelijk Marx en Engels maar later ook Weber de kapitalistische fabrieksdiscipline vergeleken met die van het leger en de arbeider met de soldaat. En bij een dergelijke discipline-industrie hoorde ook een gevangeniswezen voor hen die zich niet lieten disciplineren. Traverso schetst hoe in de nieuwe gevangenis de autoritaire rationaliteit van de fabriek en de kazerne gestalte kreeg, zij het dan in tegengestelde vorm: gevangenisarbeid werd niet langer gezien als bron van inkomsten maar als straf en methode van kwekking.

Door de industrialisatie verdween het slachthuis uit de dorps- of stadskern en evolueerde langzaam maar zeker in een vleesproductiefabriek. Grootschalig en anoniem

als om te verdoezelen dat er wel degelijk een destructief programma werd uitgevoerd: het doden van beesten. Auschwitz, de industriële epiloog van het stroomlijningsproces dat werd ingezet met de introductie van de guillotine, was in belangrijke mate mogelijk gemaakt door de rationalisering van het productieproces. Auschwitz was geen vernietigingskamp maar een lijkenproductiefabriek. In de dodenkampen

voltrok zich de omvorming van mensen tot grondstof. We vinden deze basisprincipes terug bij de Amerikaanse werktuigbouwkundig ingenieur Taylor (1856-1915) en met name de verbroken band tussen arbeider en productiemiddelen was niet alleen een van de pijlers onder het moderne kapitalisme maar maakte het tevens mogelijk dat mensen nauwgezet en stipt hun taken verrichtten in deze dodenkampen zonder zich moreel ook maar enigszins schuldig te voelen aan wat er feitelijk gebeurde. Iedere individuele medewerker was slechts verantwoordelijk voor een klein onderdeel van het hele proces.

Interessant intermezzo in het boek van Traverso is de anekdote rond Henry Ford die zich in zijn *International Jew* bepaald schuldig had gemaakt aan zwaar antisemitisch gedachtegoed. Ford was uiterst populair bij Hitler en de zijnen en heeft ook financieel bijgedragen aan de nazi's. De eerlijkheid gebiedt te vermelden dat Ford zich later wel heeft gedistantieerd van zijn abjecte ideeën nadat hij begreep dat de *Protocollen van de wijzen van Sion* op leugens en verzinsels berusten. De analogie van de massaproductie bleek ook van toepassing op het leger. Ernst Jünger sprak niet voor niets van *Arbeitsoldaten* zoals de schilder Ferdinand Staeger van *Werksoldaten* repte. Traverso past deze begrippen ook toe op de Eerste Wereldoorlog waar heroïsche veldslagen vervangen werden door massale aanvals- en verdedigingsgolven, waar de individuele held verdween en de naamloze, onbekende soldaat zijn intrede deed, waar de dood op het veld van een anonieme massadood werd.

De morele onverschilligheid die zo rauw treft in de geschiedenis van de Holocaust werd door Max Weber al aangeduid als een grondtrek van de moderne bureaucratie, die gespecialiseerd en daarmee onvervangbaar was, maar losstond van de uitvoering en zich niet om de uitkomst van haar activiteiten bekommerde. Raul Hilberg, de eminente geschiedschrijver van de vernietiging van de Europese joden, beschreef de bureaucratie van de *Endlösung* in strikt Weberiaanse termen. Alleen op die manier kan men verklaren hoe gemakkelijk mensen zich achter bureaucratische mantra's konden verbergen zodra hen gevraagd was waarom ze deden wat ze deden: het opvolgen van bevelen, zo simpel was het.

Kolonialisme

In een volgend deel van zijn boek staat Traverso uitgebreid stil bij het kolonialisme en imperialisme van de 19de eeuw. De vreemdeling werd uitsluitend als barbaar gezien en op zijn best als bewoner van gebiedsdelen waarvan de superieure Europeaan zichzelf als natuurlijke eigenaar beschouwde. Hannah Arendt sprak over Afrika in termen van administratieve massamoord, in haar ogen de voorbode van de vernietigingskampen van de nazi's. Ook het begrip 'levensruimte' is geen uitvinding van de nazi's maar hoogstens de Duitse variant op een gemeenplaats van de Europese cultuur in het tijdperk van het imperialisme. De nazistische rassenwetten van Neurenberg brachten een schok teweeg in het Europa van de jaren dertig omdat ze werden toegepast op een bevolkingsgroep die allang in de Europese samenlevingen was geïntegreerd of geassimileerd. Maar diezelfde racistische wetten golden al decennia zonder morele tegenwerpingen voor de niet-Europese bevolkingen. En laten we vooral niet vergeten dat

ook iemand als Alfred Russel Wallace de wet bevestigde van 'de bescherming van de meer begunstigde rassen in de strijd om het bestaan' met als onvermijdelijke uitkomst 'het uitsterven van alle inferieure en

geestelijk onderontwikkelde volkeren waarmee de Europeanen in contact komen'. En zelfs onze grote held Darwin deelde de in zijn tijd gangbare opvatting dat 'inferieure rassen' eigenlijk 'levende fossielen' waren, overblijfselen van het verleden, die gedoemd waren te verdwijnen door het voortschrijden van de beschaving.

Traverso beschrijft dat het in Afrika was dat de Europese staten voor het eerst op grote schaal machinepistolen en automatische geweren gebruikten die hun vuurkracht in de Amerikaanse Burgeroorlog hadden bewezen. Die militaire superioriteit bleek beslissend voor de kolonisatie van Afrika. Traverso onderbouwt deze beschrijving met huiveringwekkende getallen die slechts kunnen leiden tot de konklusie dat in Afrika op grote schaal genocide werd gepleegd op tientallen inheemse volkeren. Om vervolgens toe te lichten hoe de Duitsers in Polen, Oekraïne, de Baltische landen en Rusland dezelfde principes en methoden toepasten die Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk in Afrika en Azië in praktijk brachten. Wel in een eigen variant uiteraard, waarin de gedachte dat de joden de Russische Revolutie

hadden uitgevoerd en als communisten verdeld dienden te worden, werd gecombineerd met de volstrekt normaal geachte behoefte aan Lebensraum.

In de Eerste Wereldoorlog werden honderdduizenden burgers gegijzeld en als krijgsgevangenen behandeld. In die periode ontstonden de eerste concentratiekampen om de 60.000 Oostenrijkers, Ottomanen en Bulgaren op Frans grondgebied te internen, 100.000 Belgische en Franse burgers in Duitsland onder te brengen, evenals 100.000 Servische burgers in de Oostenrijks-Hongaarse Dubbelmonarchie. Deze kampen voor krijgsgevangenen vormden een onmisbare schakel tussen het panoptische model van de strafgevangenis en het universum van het concentratiekamp van de totalitaire regimes.

Bolsjewieken

Hierna gaat Traverso nader in op het 'joods bolsjewisme', een nachtmerrie voor de liberale en nationalistische heersende klasse. "Zelfs Winston Churchill zag in Marx, Trotski, Béla Kun, Rosa Luxemburg en Emma Goldman de belichaming van een wereldsamenzwering voor de omverwerping van de beschaving. In een passage die niet had misstaan in de *Protocollen*, zag hij in het Joodse element 'de kracht die zich achter elke subversieve beweging van de 19de eeuw verschool'". Ook in de Parijse Commune (1871) speelden de joden een grote rol en het maatschappelijk verzet tegen deze beweging werd steeds meer geuit in termen van bestialiteit. En met name in deze tijd ontstond de criminele antropologie die zich in dienst stelde van sociale preventie: delinquenten vroegtijdig herkennen om de maatschappij voor misdadige overerving en anarchie te behoeden. Lombroso, een Italiaans positivist, gaf een opsomming van lichaamskenmerken van de geboren misdadiger: zwart kroeshaar, haviks- of haakneus, zware kaken, grote en uitstaande oren, afgeplatte schedel, geprononceerde wenkbrauwen, enorme jukbeenderen en zo voort. In dit portret, aldus Traverso, herkennen we moeiteloos verschillende lichamelijke kenmerken die in deze tijd al aan joden werden toebedacht. Het was tevens de tijd waarin het sociaaldarwinisme hoogtij vierde en samen met de eugenetica de piketpaaltjes waren op de kronkelweg van socialisme naar fascisme. En het was vooral vanaf 1917 dat de hystericus, de geboren misdadiger, en het bloeddorstige beest van de Commune, de trekken kregen van de

revolutionaire jood. Waarom het antisemitisme in Duitsland wel maar in Italië noch in Spanje tot het wezenskenmerk van het fascisme behoorde, wordt door Traverso niet helder geanalyseerd. Feit is wel dat 'Operatie T4', de dwangmatige euthanasie op geesteszieken en gehandicapten in Duitsland, het laboratorium vormde van de genocide op de joden. Terecht wijst Traverso erop dat in die periode dwangmatige euthanasie en gedwongen sterilisatie volkomen geaccepteerd waren, zowel in Europa als in de Verenigde Staten. Ook de eugenetica steeg in aanzien en de Amerikaanse Rockefeller Foundation stelde ruimhartig fondsen beschikbaar aan het Duitse Kaiser Wilhelm Instituut voor Antropologie, Menselijke Erfelijkheidsleer en Eugenetica.

Abstractie

In het slothoofdstuk schetst Traverso de jood als abstractie: de jood werd gezien als de vertegenwoordiger van een abstracte economische rationaliteit, die van het geld en het democratisch

universalisme, gesneden naar een abstract mensbeeld dat werd gedefinieerd door de wet, niet door traditie. Individualisme versus de gemeenschapszin van de Europese niet-joodse burgerij, utilitarisme versus eer, kosmopolitisme versus

nationalisme, massa versus volk, beschaving versus cultuur en wetenschap versus religie. Of zoals Spengler het verwoordde: "De jood heeft nimmer de gotische innerlijkheid, de burcht, de dom begrepen, de christen nimmer de superieure, bijna cynische intelligentie noch het "gelddenken" die de joden verwierven." Dit nieuwe antisemitisme voltrok zich bepaald niet alleen in Duitsland maar kwam ook voor in Frankrijk, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Maar het was vooral tijdens de zwakke Weimarrepubliek dat bij met name de nazi's de archetypische jood het mikpunt werd van een agressief, revanchistisch nationalisme dat door de nederlaag en het vernederende Verdrag van Versailles was geradicaliseerd. En het was diezelfde archetypische jood die als representant van het vreemde een dramatische rol kreeg toebedacht in het denken over een Volksbodem of Lebensraum, van vreemde smetten vrij.

En de conservatieve denker Carl Schmitt formuleerde: “Er zijn volken die zonder volksbodem, zonder staat en zonder kerk leven, alleen binnen de wet; alleen het wetsdenken komt hun rationeel voor, al het andere achten ze onbegrijpelijke, belachelijke bedenksels”. Ziehier de culturele wortels van het moderne antisemitisme tijdens (en tegen) de Weimar-republiek. Aldus ontwikkelde zich het nazisme, waarin de vernietiging van de abstracte (joodse) rechtsvormen ten faveure van een concreet ordedenken aan de hand van begrippen als bodem, ras, Lebensraum en wil, tot een wezenskenmerk werd. Het onderkoelde, bijna ‘wetenschappelijke’ antisemitisme als drijfveer voor de pogroms en de industriële vernietiging, de administratieve massamoord, uitgevoerd op basis van de juridische instrumenten van een staat, de Neurenberger rassenwetten, door de destructieve kracht van een leger en de middelen van de moderne industrie. Natuurmystiek, antihumanistisch irrationalisme en de verlossingsmythe van ‘terugkeer naar de aarde’ mondden uit in een politiek van volkerenmoord voorgesteld als ontsmettingsmaatregel. Als belichaming van de abstracte, gebiedsvreemde en antinationale mens werden de joden verdelgd in naam van natuur- en cultuurbehoud.

In zijn narede betoog Traverso dat het idee dat beschaving het overwinnen en vernietigen inhoudt van ‘inferieure’ of ‘schadelijke’ rassen’, of de instrumentele kijk op techniek als middel van georganiseerde uitroeiing van de vijand, niet door het nazisme waren bedacht. Het vormde de ‘mentale habitus’ van Europa sinds de negentiende eeuw en de komst van de industriële maatschappij. Anders gezegd, de singulariteit van het nazisme is niet gelegen in zijn *tegenstelling* tot het Westen maar in zijn vermogen om de verschillende vormen van geweld tot een *synthese* te smeden.

Voorwaar een verhelderend betoog van deze Enzo Traverso, samengevat in enkele eminente essays. Het in de Holocaust uitmondende nazisme kan niet begrepen worden wanneer het gezien wordt als een strikt Duitse aangelegenheid, dat als een soort moerasgas omhoog kwam borrelen uit natuurmystiek en donkerbruin denken. Door het tragisch gedachtegoed van de nationaalsocialistische ideologie in een historisch perspectief te plaatsen en door bloot te leggen hoezeer het nazisme aansloot bij al heersende tendensen als gevolg van onder meer industrialisatie en kolonisatie inclusief het toentertijd salonfähige sociaaldarwinisme, krijgen we wellicht meer grip op deze weerbarstige materie. Een helder begrip van gisteren is onontbeerlijk voor het besef van vandaag en daarmee voor het belang van morgen.

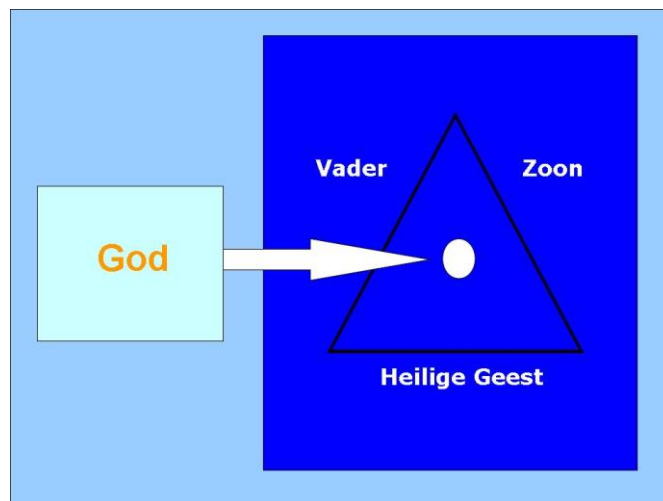
JAHWEH

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen 1951) beidt zijn tijd

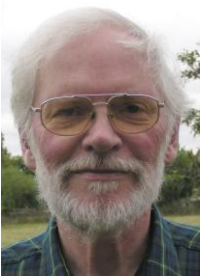
Jahweh de Enige?
Opsnijderij meneer!
Hij vormt een driehoek
Met Geest en met Zoon

En dat is ook nog een
Ongelijkbenige
Zo hoog verheven
Zit Hij op Zijn Troon!

Het zal je God maar wezen

Atheïsme voor leken verklaard

JAN VAN DER WERFF (1939 Hilversum) gepensioneerd omroepmedewerker

De schepper van het heelal (vervolg)

Er is nog iets dat mij verbaast. Dat is de vanzelfsprekendheid waarmee gelovigen een eventuele oeroorzaak of schepper gelijkstellen aan God:

“Er moet een oeroorzaak zijn, dus God bestaat.”
Waarom zou een oeroorzaak God zijn? Laten we eens aannemen dat er een schepper is, of was. Gelovigen roepen dan onmiddellijk “God!” maar die schepper bedoel ik niet. God heeft te veel positieve en negatieve eigenschappen die verhinderen objectief over een schepper te kunnen praten. Bovendien is God een persoon – voor de meeste christenen zelfs drie personen. Een gelovige denkt bij het woord God wellicht aan een oneindig goede vader, of aan degene die enkel en alleen door Zijn wil het heelal en alles wat daarbinnen of wellicht zelfs alles wat daarbuiten voorkomt heeft geschapen. De ongelovige zegt: “Waar komt die God dan vandaan?”

Als een ongelovige het woord God hoort denkt hij waarschijnlijk aan een kwaadaardig wezen, een tiran die aanbeden wenst te worden. De oorzaak van veel oorlogen, godsdienstige terreur, onderdrukking van vrouwen en andere vormen van achterlijkheid.

God wekt te veel associaties op, positieve en negatieve. Daarom zou ik u Oorzaak willen voorstellen, de oorzaak van het heelal. Volgens mij is Oorzaak geen persoon – want waarom zou de oorzaak van het heelal een persoon moeten zijn? En waarom bijvoorbeeld niet een wiskundige formule die het ontstaan van het heelal onontkoombaar maakt, of een kleine instabiliteit in het niets, of voor mijn part een scheppende oerkracht waarvan het vermogen in Watt is uit te drukken? Maar laten we er nu voor het gemak even van uitgaan dat Oorzaak een persoon is.

De eerste Oorzaak die ik u wil voorstellen, Oorzaak I, zou een kerngeleerde kunnen zijn in een ander heelal, die door een ongeluk in zijn deeltjesversneller, of juist doelbewust, een nieuw – ons – heelal heeft geschapen. Elk heelal heeft zijn eigen tijd en ruimte. Oorzaak leeft in een

ander heelal en heeft daardoor geen enkel idee wat zich in het nieuwe heelal afspeelt. Hij weet niet wat er gebeurt, wat de natuurwetten in het door hem geschapen heelal zijn en of de omstandigheden toelaten dat er leven ontstaat. Hij zal nooit in staat zijn een deugdzaam wezen in ons heelal te belonen of een slecht wezen te straffen voor zijn zonden, of om op een bepaalde planeet een zondvloed te veroorzaken omdat er zondaars zijn die hem niet wensen te aanbidden. Deze Oorzaak is geen God. Bovendien lost deze Oorzaak het probleem van de schepping niet op want wie heeft het heelal geschapen waarin Oorzaak tot leven kwam?

Met Oorzaak I komen we niet verder. Laten daarom eens kijken hoe Oorzaak II het eraf brengt. Oorzaak II is iemand die willens en wetens een heelal uit het niets heeft geschapen en daar zelf op een of andere manier deel van uitmaakt. Nog enigszins verdoofd door de Oerknal zweefde Oorzaak II door de ruimte. Het was heet, zeer heet. Gelukkig was Oorzaak II bestand tegen alle temperaturen. Hij kon niets zien. Het heelal was één vuurbal, een plasma dat weliswaar vol straling was maar volkomen ondoorzichtig. Na zo’n 700.000.000 jaar was het heelal zover afgekoeld dat zich atomen konden vormen waardoor het heelal doorzichtig werd. En Oorzaak II zag dat het goed was. De ruimte gloeide nog wat na. Oorzaak II keek om zich heen. Hij kon nog niet erg ver kijken maar zijn horizon schoof steeds verder op, dat wil zeggen: hij kon steeds verder kijken. Na lange tijd – maar Oorzaak II had geen haast want hij had alle tijd van de wereld – begonnen de eerste voorlopers van de Melkwegstelsels zich te vormen. Oorzaak II ging op onderzoek uit. Hij keek naar een bepaald stelsel heel ver weg, wel een miljoen lichtjaren. (Een lichtjaar is de afstand die het licht in één jaar aflegt. Dat is ongeveer 10 biljoen kilometer.) Dat stelsel wilde hij eens beter bekijken. Oorzaak II kon zich – prettige eigenschap – met de lichtsnelheid verplaatsen. De lichtsnelheid is 300.000 km per seconde – niets kan sneller dan het licht – maar voor iemand die

zich met de lichtsnelheid voortbeweegt bestaat er geen tijd. Einstein was nog lang niet geboren maar de relativiteitstheorie werkte ook toen al: de snelle lichtdeeltjes kennen geen tijd maar de langzame wereld wordt intussen wel ouder. Toen Oorzaak II bij het sterrenstelsel in wording was aangekomen, was dat dan ook een miljoen jaar ouder geworden, of eigenlijk nog meer, want in dat miljoen jaar was het heelal verder uitgedijd en de afstand dus groter geworden. Oorzaak II keek wat rond, zag weer dat het goed was en ging terug naar waar hij vandaan kwam. Voor hem duurde de reis weer minder dan een oogwenk maar intussen was het stelsel waar hij oorspronkelijk vandaan kwam meer dan twee miljoen jaar ouder geworden sinds het begin van zijn uitstapje. Oorzaak II zuchtte diep. Nooit zou hij overal kunnen komen zonder tijd over te slaan en hij zou alleen maar het verloop van tijd kunnen ervaren als hij min of meer op dezelfde plek bleef. En teruggaan in de tijd lukte zelfs hem niet. Toen hij 13,7 miljard jaar later besloot de mensen op de planeet waar wij nu leven, een onsterfelijke ziel te geven en hun goede en slechte daden te administreren om ze na hun dood te kunnen belonen of te straffen, kon hij hier niet meer weg. Een klein uitstapje naar een van de meest nabije sterrenstelsels, de Grote Magelaanse Wolk, zou 338 jaar kosten omdat dit stelsel op een afstand van 169 lichtjaar bij ons vandaan staat. Vele generaties hulpeloze zielen staan aan de hemelpoort te dringen om naar binnen te mogen, maar Oorzaak II is er niet. Een schepper die zich in een heelal bevindt, is onderworpen aan zijn eigen natuurwetten en kan onmogelijk alles bijhouden wat er zich in dat heelal afspeelt. Ik waag nog één poging. Het was een vreemde gewaarwording. Oorzaak III voelde zich groter worden. Hij vulde het hele heelal dat steeds maar groter werd. De hitte nam af en het heelal werd doorzichtig. De eerste sterrenstelsels werden gevormd. Het heelal en Oorzaak III groeiden, maar de sterrenstelsels werden in verhouding steeds kleiner. Oorzaak III hield een groepje sterren in zijn handpalm – bij wijze van spreken dan, want Oorzaak III had geen lichaam en dus ook geen handpalm. Later paste er al een heel melkwegstelsel in, daarna een cluster van stelsels. Hij had overal contact mee, maar alles werd klein, zo vreselijk klein, terwijl hij alsmaar groter werd. Afzonderlijke sterren waren nog net te onderscheiden. Om sommige van deze lichtende puntjes cirkelde wat gruis. Er was minstens één zo'n korreltje gruis waar wat groeisels waren ontstaan. Dat was de aarde.

Laten we zeggen dat Oorzaak III onze Melkweg in zijn hand heeft. De Melkweg heeft een middellijn van ongeveer 100.000 lichtjaar, dat is honderdduizend maal tien biljoen kilometer ofwel 1 triljoen kilometer. Een triljoen is een 1 met 18 nullen: 1.000.000.000.000.000.000. Als u door een telescoop naar een Melkwegstelsel kijkt dat gezien vanaf de aarde vrij plat ligt, dan is het licht van het verste deel van dat stelsel honderdduizend jaar eerder vertrokken dan het licht van het dichtstbijzijnde deel. De aarde heeft bij de evenaar een middellijn van 12.756 km. Je moet ongeveer 80 biljoen (80.000.000.000.000) aardes op een rij leggen om van de ene kant van de Melkweg naar de andere te komen. In het waarneembare heelal zijn er zo'n honderd miljard van deze Melkwegstelsels.

Oorzaak III keek door de sterkste microscoop die hij kon scheppen naar de aarde en ontdekte dat er miljoenen soorten van planten, schimmels, dieren, bacteriën en wat niet al op dit stofje voorkwamen, en hij besloot de leden van één van die soorten een onsterfelijke ziel te geven en van alle individuele wezens van die soort voortdurend de deugdzaamheid in de gaten te houden om ze na hun dood te kunnen belonen of te straffen. Kom nou toch! Zou u zich bekommeren om de gemoedstoestand van alle individuele pissebedden onder een platte steen? Of om individuele schimmels in de pan met soep die u na de vakantie terugvindt op het fornuis? Stel dat een paar pissebedden een wedstrijd hardlopen houden. Een van de deelnemers aan de wedstrijd slaat een kruisje met zijn rechterschoen en bidt tot u, de eigenaar van de platte steen waaronder de pissebedden leven, om hulp om de wedstrijd te winnen. Zou u – als u al kennis nam van dit gebed – deze vrome pissebed helpen? Toch zijn er sportmensen die tot de Heer bidden of een kruisje slaan voordat ze aan het lopen, springen of fietsen slaan. Soms zegt een Olympische kampioen dat het niet zijn eigen verdienste is dat hij gewonnen heeft maar dat God ervoor gezorgd heeft dat hij won. Dat lijkt erg bescheiden, maar in wezen is dit de hoogste vorm van arrogantie: hij vindt zichzelf zo bijzonder dat de Almachtige, de schepper van het heelal, hem boven alle andere deelnemers verkiest om de wedstrijd te winnen. Het idee dat een eventueel Opperwezen zich met zoiets nietigs als een individuele mens zou bezighouden was in de tijd dat het bijbelse scheppingsverhaal werd bedacht misschien nog denkbaar. Met de kennis van het heelal die we nu hebben is die gedachte lachwekkend. Het is een

vorm van zelfoverschatting waarvoor een intelligent persoon zich zou moeten schamen.

Misschien vindt u de voorbeelden met Oorzaak I t/m III flauw, vergezocht en niet overtuigend. Laat ik dan een paar voorbeelden geven van menselijke scheppers, bijvoorbeeld een pottenbakker. De pottenbakker wil een vaas maken. Hij werpt de klei op zijn schijf, zet de schijf met zijn voeten of met een motortje in beweging en gaat de klei vormen. Tijdens het draaien voelt hij dat er een klontje in de klei zit. Aangezien de pottenbakker eer in zijn werk stelt, stopt hij mopperend, verwijdt het klontje en begint opnieuw. Het wordt een fraaie vaas. De pottenbakker ziet dat het goed is. Hij beschildert de vaas – hij is tenslotte van alle markten thuis – bedekt hem met een glazuurmengsel en plaatst hem in de oven. Als de vaas gebakken is en afgekoeld, bekijkt de pottenbakker zijn schepping met trots, totdat hij een foutje ontdekt. Er bleek nog een ander klontje in de klei te hebben gezeten waardoor er een bobbeltje is ontstaan. De vaas is van tweede kwaliteit. Deze fout kan onze pottenbakker niet meer herstellen. Als hij zou proberen het bobbeltje weg te schaven zou hij de vaas beschadigen. Als een vaas klaar is kan de pottenbakker er niets meer aan veranderen. Niet alleen is het onmogelijk die ene fout weg te werken, hij kan ook niet zomaar een stukje van de vaas naar een andere plek verschuiven. Laat staan dat hij iets aan de individuele moleculen kan veranderen. Individuele moleculen liggen net als de mensen bij Oorzaak III buiten het bereik van de pottenbakker. Hij kan niet meer ingrijpen zonder de vaas stuk te maken.

Nu zult u zeggen dat een vaas een statisch voorwerp is en dat het dus logisch is dat de pottenbakker niet meer kan ingrijpen, maar in het heelal is alles in beweging. Laten we daarom eens kijken naar iemand die voorwerpen maakt die wel

in beweging zijn, zoals een horlogemaker. Het gaat om een ouderwetse horlogemaker, eentje die horloges maakt met behulp van radertjes, palletjes, asjes enzovoort. Zoals onze pottenbakker fraaie vazen maakt, zo maakt onze horlogemaker fraaie horloges. Het horloge wordt dan ook snel verkocht. Zoals bekend slijt alles wat beweegt, horloges ook. Laten we zeggen dat er één speciaal wieltje is waarvan de tandjes extra snel slijten. De horlogemaker heeft een ander metaal ontdekt dat minder snel slijt. Hij maakt een nieuw wieltje van dit slijtvaste metaal en wil het oude wieltje door het nieuwe wieltje vervangen, maar inmiddels gebruikt de eigenaar het horloge voortdurend. Hij heeft het dag en nacht nodig. Hij heeft er geen bezwaar tegen dat het wieltje in zijn horloge wordt omgewisseld, graag zelfs, maar op één voorwaarde: het horloge moet door blijven lopen. Maar dat kan niet. Om het wieltje te kunnen vervangen moet het horloge worden opengemaakt en stilgezet. Hoewel de horlogemaker zowel de schepper is van het horloge als van het nieuwe wieltje, kan hij het oude wieltje niet vervangen zonder het horloge stil te zetten. Het feit dat de horlogemaker het horloge heeft geschapen geeft hem niet de almacht om met zijn schepping te doen wat hij wil.

Zo kan de schepper van het heelal niet meer ingrijpen in wat er in het heelal gebeurt. Hij kan niet, zoals in de bijbel staat, de zon stilzetten om het joodse volk aan de overwinning te helpen tijdens een veldslag. Hij moet dan namelijk de draaiing van de aarde stoppen. Als hij dat zou doen, zou alles op aarde verschuiven, instorten en door een onvoorstelbare tsunami worden getroffen, waardoor al het leven op aarde zou worden vernietigd.

Er is geen reden om aan te nemen dat een eventuele schepper van het heelal tevens God is. Wordt vervolgd

LEO VAN DER GALIËN

JAN HILARIUS (1932 Castricum) oprichter Stichting De Einder, begeleidt mensen die een zelfgekozen levenseinde nastreven

Ik kan me niet voorstellen dat, als een mens en zijn hersens sterven, er toch nog een geest, die uit die hersenen voortkwam of erin huisde, zou voortleven. Ik houd het voor onmogelijk en plaats

zelfs een groot vraagteken bij de overweging of het wel wenselijk zou zijn. Uiteraard kan ik me ook niet voorstellen dat iemands geest incarneert of reïncarneert.

En toch. Onlangs ontmoette ik een man, zich noemende Leo van der Galiën. Hij beweerde inzicht te hebben in zijn vorige levens en probeerde me daarvan te overtuigen door allerlei feiten uit die levens, welke ik zou kunnen natrekken, aan me te gaan vertellen.

Nu zijn er wel meer van die verhalen in omloop, compleet soms met wetenschappelijke onderbouwing, maar ik ben daar niet zo in geïnteresseerd en dat liet ik de man ook weten. Toch wilde hij een verhaal kwijt uit de late Middeleeuwen. Ik heb het aangehoord en zal het nu doorvertellen, want het verhaal had een herkenbare kern, iets van alle tijden.

Leo had destijds een discussie met zijn ongeveer dertig jarige neef Mark. Zelf was hij al een wat oudere man, die echter nog erg actief bezig was met natuurkundig onderzoek. Natuurwetten trachtte hij te onderkennen, te beschrijven en te gebruiken bij verdere verkenningen in de natuur die hem omringt, op aarde zowel als daar buiten. Hij was in zijn tijd een zonderling, omdat algemeen geldend was dat werd uitgegaan van de Openbaring, die de schepper van de natuur zou hebben gegeven aan mensen die het wilden horen. Onder meer hield Leo zich bezig met bewegingen in het zonnestelsel en het idee dat de aarde geen pannenkoek was, zoals men uit de openbaring meende te lezen, maar een bol.

Nu vertegenwoordigde de Kerk in die tijd ook het burgerlijk gezag en de theorieën van Leo werden door de machthebbers beschouwd als ondermijnd voor de bestaande orde. Voor Leo was de kwestie een zaak van leven of dood. Als hij de werkelijkheid, die hij meende te hebben ontdekt, moest ontkennen, verzwijgen, zoals van hem werd verlangd, dan voelde hij dat als een ontkenning van zichzelf. Hij beschouwde zich als een wezen van materie met een daaruit voortgesproten geest, een menselijk lichaam met menselijk verstandige vermogens, vermogens die de natuur de mens had gegeven en hem in staat stelden de waarheid over het leven te zoeken, te vinden en te kennen. Als hij de gevonden waarheid zou moeten ontkennen, dan cijferde hij zichzelf weg. Dan zou hij niet langer bestaan, meende hij, hooguit zou er een lichaam vegeteren met wellicht genormeerd gedrag, doch waaraan hij niet als persoon zou zijn verbonden.

In kleine kring van kritische burgers vonden Leo's theorieën wel enig gehoor, maar hij kon ze niet naar buiten uitdragen. Hij voelde zich gesmoord in een te krappe ketel van nieuwe ideeën en kennis. Neef Mark was uit geheel ander hout

gesneden. Hij had nogal wat geërfd en behoorde tot een stand, die kon bestaan dankzij wederzijdse erkenning en bevestiging van macht, openbaring en bezit. Aan veranderingen had Mark geen enkele behoefte. Hij steunde het gezag en het gezag liet hem in het zadel. Zijn bezigheden bestonden voornamelijk uit het onderhouden van relaties die van pas kunnen komen en het veroordelen van ieder die zijn vaste plaats in de maatschappelijke ordening niet erkende. Hij leefde in en voor de status quo. Zelfbevestiging vond hij in de kring van gelijkgestemden. Zijn wereld werd bepaald door - en tevens beperkt tot - het behoud en de vermeerdering van zijn bezit. Toen oom Leo zijn neef Mark eens opzocht in verband met een familiekwesitie, frappeerde hem de kortzichtigheid van zijn neef en de beperking die hij zich eigenlijk had opgelegd. Ook al genoot Mark aanzien, zijn existentie stoelde op niets dat uit hem zelf voortkwam. Leo voelde zich dan ook geroepen om iets te vertellen over andere dingen dan die het leven van zijn neef bepaalden. Over natuurwetten, die zich niet door relaties laten beïnvloeden. Over krachten die in het heelal opereerden, waarbij de aarde als schijnbare speelschijf der krachtvelden een unieke, doch tijdelijke, plaats was toebedeeld. Mark vond dat maar flauwe kul. Belangrijk voor hem was, wat hij voor zichzelf uit de opbrengst der wingewesten wist te veroveren. Hoe hij een redelijk stuk van de gestolen koek kon bemachtigen, waarbij redelijk stond voor iets meer dan zijn gelijken, maar nooit zoveel als zijn bovengestelden. Toen Leo begon over de alweer oude discussie, die om veiligheidsredenen niet in het openbaar kon plaats hebben, betreffende de plaats en vorm van de aarde, een voortsnellende kloot of een statische pannenkoek, probeerde Mark dat onderwerp te bagatelliseren. Wat heb ik eraan, zei Mark, of ik op een bol of een vlak zit. Mijn problemen worden er niet door opgelost. Het personeel wordt er niet williger door. De bouwkosten worden niet minder. En mijn afgunstige belagers raak ik er niet door kwijt. Overigens zou dat wel enige aanpassing van me vergen, als ik zou moeten leven zonder die op mijn positie azende mensen. Zij zijn het uiteindelijk die mijn plaats in de samenleving de meeste kleur geven. Toch probeerde Leo om Mark's interesse te winnen. Hij opperde dat als de aarde geen pannenkoek was, maar een bol, dat er dan ook geen einder zou zijn. En dat er dan achter de wingewesten wie weet hoeveel nog te halen zou zijn. Je zou er dus op uit moeten trekken om te zien hoe ver je kunt komen.

Mark begon te piekeren. Hij staarde in het oneindige voor zich uit. Dat gaf Leo de gelegenheid nog eens stil te staan bij zijn probleem. Hoewel hij zeker wist dat de aarde rond moet zijn, bleef er de twijfel. De pannenkoektheorie bestond immers al zo lang en zo algemeen. De boltheorie bleef vooralsnog een hypothese. Hij zou het bewijs moeten leveren door een rondreis te maken om de aarde. Een reis vol angsten. Want liep hij niet het risico het einde van de aarde te bereiken? Een einde, waarvan nog nooit iemand was teruggekeerd?

Hij legde zijn probleem voor aan Mark. Misschien zou het voor hem een uitdaging zijn en wellicht ook zou hij zo'n reis willen financieren. Hij zou er beslist winstkansen in zien. Mark hoorde zijn oomschijnlijk ongeïnteresseerd aan. Toch ging hij nader op de zaak in. Wat zou het risico dan zijn? vroeg hij. Leo probeerde hem inzicht te verschaffen in de grootte van het heelal, waarvan geen einde vermoed werd of denkbaar was. Je zou in een onpeilbaar diep zwart gat kunnen vallen. Alleen. Eeuwig. Steeds sneller vallend, onderhevig aan ongekennde krachten. Hij gaf daarbij uitleg van zijn inzichten en kennis van de leer betreffende eenparig versnelde beweging in de vrije val, de gravitatie, de onberekenbaarheid van de aberratie. De gedachte aan zo'n eenzaam einde, steeds sneller in de bodemloze diepte vallend, onomkeerbaar, wegvliegend de aarde achter je latend op een eeuwig groeiende afstand, deed hem huiveren. Dergelijke angsten overvielen hem in zijn dromen, tijdens zijn studies, als hij op zijn laboratorium experimenteerde. Angsten, waarvan hij de grond in theorie ontkende, die hem nochtans tot een gespleten man hadden gemaakt. Het ene moment droomde hij van een reis rond de aarde, was hij optimistisch, vrolijk, energiek, vindingrijk. Dan weer zag hij zich vallen, zag alles zwart, straalde somberheid uit naar zijn omgeving vanuit zijn zwartgallig binnenste, was hij als verlamd, dichtgeklapt. Mark had het een en ander ademloos aangehoord en begon nu te lachen. Waar bent u toch in hemelsnaam mee bezig? Als uw waarheid u zoveel ellende bezorgt, waarom accepteert u dan niet mijn waarheid en die van bijna iedereen?

Er is maar één waarheid, Mark, antwoordde Leo. En zodra je je dat bewust bent, wil je een stap verder. Je móet zelfs verder. Je bewust worden van iets is altijd een stap, die een volgende stap aankondigt. Als je die eerste stap hebt gezet, ben

je op weg, je bent begonnen aan een reis tijdens welke je gaandeweg bewuster wordt, je steeds dichterbij de waarheid brengend. Die reis is zo oneindig als het heelal. Ik kan me geen einde voorstellen. Iedere graad van bewustzijn wordt gevolgd door een hogere graad. De waarheid wordt steeds zuiverder, van een toenemend aantal franjes ontdaan, gesaneerd van onduidelijkheden, misvattingen, verdraaiingen, op weg naar de kern die je overigens nimmer zult bereiken. Want iedere kern heeft een mantel, met daarbinnen wederom iets dat je voor een kern aanziet, doch opnieuw een mantel blijkt te zijn. Eigenlijk is iedere kern een mantel. De tocht naar de kern wordt een oneindige reis naar binnen door een grenzeloze reeks mantels die geen kern blijken te zijn.

U weet met al uw kennis, van die natuurwetten van u, kennelijk niet waar u zich bevindt en waarheen u op weg bent. Geef mij de gewone wetten maar. Die regelen het eigendomsrecht, de overeenkomsten, het recht op belastingheffing. Dat is klare taal en als je handig bent kan je er goed mee uit de voeten. Bovendien kunnen deze wetten door de mens in hun voordeel worden gewijzigd.

Het gaat niet aan, Mark, antwoordde Leo, om die wetten met elkaar te vergelijken. Ze zijn van ongelijke orde. Jouw wetten zijn ondergeschikt aan de menselijke macht, maar de natuurwetten heersen over mens en aarde, daaraan zijn we onderworpen en we kunnen er geen invloed op uitoefenen. Het enige wat we ermee kunnen doen is ze onderzoeken, ze leren kennen, achter de waarheid zien te komen.

Een koerier werd binnengeleid. Hij bracht een bericht, waarop Mark moest antwoorden. Leo groette zijn neef en ging er vandoor. Op weg naar huis overviel hem een weemoedig gevoel. In een stemming van optimisme had hij zijn neef deelgenoot willen maken van zijn overtuiging. Een brug willen slaan tussen twee werelden. Een samenwerking willen bewerkstelligen tussen een materialist en een waarheidszoeker. Het was niet gelukt. Er bleef de afstand als die tussen twee elkaar in evenwicht houdende hemellichamen, variabel maar onverbiddelijk. En hij was er blij mee. Hij schiep er een zeker behagen in dat hij niet begrepen werd. Dat was hem vertrouwd. Leo voelde zich alleen tussen de burgers in de straten, die zich, ieder naar zijn eigen bestemming, voortspoedden. Hij verlangde naar zijn werkkamer en zette er de pas in. Straks zou hij opnieuw zijn theorie beleven. Eenzaam, tussen

zijn vier muren, miskend, bedroefd en angstig, o zo angstig, die diepten voelend, de snelheid die hem de adem afsneed en hij zou de ruimte gewaar worden, wetende dat hij daarover nimmer zou kunnen berichten, aan wie dan ook. Al wandelend zoog Leo de droefenis in zich op. Een diep verlangen naar het zwarte gat aan de rand van de aarde overmeesterde hem. Hij haatte zijn boltheorie. Zulke momenten beleefde hij vaker. Hij kwam dan in aanraking met de dood, zijn dood, zijn 'niet-zijn'. En steeds welde dan de vraag op: "Hoe lang nog?"

Tot zover het relaas over belevenissen uit één of meer vorige levens van Leo van de twintigste

eeuw. Ik vroeg me af of ik met de vroegere Leo had gesproken of met de huidige, of misschien wel met Mark in plaats van Leo. Maar die overweging verdween naar de achtergrond. Ik bleef nadenken over de mens, zijn tragiek en zijn behoefte daaraan. Leo had zijn wereld om in rond te reizen, maar werd geobsedeerd door het zwarte gat aan het eind van de pannenkoek, waarin hij niet geloofde. Het komt wel vaker voor dat mensen de harmonie niet langer kunnen verdragen en zich laten afglijden naar duistere disharmonie, angst, verdriet. De dichter Keuls (*Henricus Wybrandus Jacobus Maria Keuls, geboren 1883 en overleden in de herfst van 1968*) verwoordde dergelijke gevoelens als volgt in zijn gedicht

DE NACHTEN

De nachten bleven hangen in de dagen,
De droom zette zich voort in het schuwe licht,
De geest verzonk in zijn geheimste lagen,
Afgronden vielen in elkander dicht.

Ik heb geen sprong in 't duister kunnen wagen,
Maar 't duister had zijn rijk in mij gesticht;
Ik scheen van elk verweer voorgoed ontslagen,
Slechts beelden treurden om verloren licht.

Nu heeft de vroegere orde zich hersteld,
De dingen keerden in hun oude stand,
Ik ben genezen, aan den waan ontkomen:
Hoe is het dan dat mij een heimwee kwelt
En ik terugverlang naar 't wazige land
En naar den vleugelslag der zware dromen!

Deze dichterlijke gevoelsuiting ontlokte bij mij een poëtisch commentaar, waarmee ik mijn verhaal zal eindigen.

WISSELINGEN

Uit het donker dal geklauterd
Zinkt in heimwee weg de dichter.
Heeft het leed hem dan gelouterd,
Of lijkt het lijden thans veel lichter.

Vreemd toch is het ondermaans bestaan,
Geschapen om slechts even er te zijn
En angstig om alleen de weg te gaan
Met huiv'ring koesterend de pijn.

Dolend zoeken naar een makker,
Schreeuwend door de zwarte nacht,
't Lijf veert op, de geest wordt wakker,
Bewust van wat er zeker wacht:
Opnieuw de weg op aardse akker
Met daglicht hard en duister zacht.

Zonder God of Allah kan het ook

ENNO NUY (1950, Aerdt) is ondernemer, hoofdredacteur De Vrijdenker en voorzitter van het bestuur van Stichting De Einder

Vrijzinnigheid is een product van de joodse en christelijke traditie, zegt Benno Barnard in zijn lezing Leve God, weg met Allah (De Vrijdenker, mei 2010). De term atheïsme lijkt hem daarin gelijk te geven en dat verwijt horen we als vrijdenkers natuurlijk vaker. De term bedoelt aan te geven wat je niet bent maar verstrekt geen enkele informatie over wat je wel bent. De kwalificatie atheïst als zwakgebod? Jazeker, wel maar daar staan we natuurlijk niet alleen in. Van een gelovige weten we ook niet veel meer dan dat hij of zij de godsidee aanhangt en dat de kans groot is dat hun moraal een religieuze basis heeft.

Barnard stelt dat we moeten erkennen dat onze humanistische en modernistische opvattingen, onze liberale en democratische traditie

en onze ideeën over mensenrechten superieur zijn aan alle bestaande alternatieven, en producten van de joods-christelijke erfenis zijn. Nu ben ik geen historicus, dus lijkt het me beter niet te strijden over deze tamelijk absoluut klinkende stelling. Het belang en de impact van de wereldgodsdiensten kunnen we natuurlijk niet ontkennen, net zo min als de onderlinge verwevenheid van het joodse en christelijke geloof. En ook de islam mag hier dan niet onvermeld blijven aangezien alle drie wereldgodsdiensten zich (deels) op dezelfde geschriften en hoofdrolspelers baseren. Maar godgeloof gaat altijd gepaard aan godestwijfel en het is maar zeer de vraag of de Verlichting er ooit was gekomen wanneer het godgeloof een onwrikbare nimmer weersproken constante in onze Europese geschiedenis was gebleken. Succes heeft natuurlijk vele vaders maar in mijn ogen heeft geen enkele wereldbeschouwende richting – religieus of niet – het recht zichzelf te beschouwen als de verwekker van de Verlichting. Op onnavolgbare en uitsluitend achteraf te reconstrueren wijze heeft de mens op zichzelf ander gedachtegoed veroverd.

Ik ben zo vrij enige vraagtekens te plaatsen bij de joods-christelijke basis van de Europese cultuur. Want ik meen toch te weten dat de joden in

Europa door de eeuwen heen weinig goeds ervaren hebben aan hun christenbroeders en – zusters. Soms is het alsof de joden er nu met de haren bijgesleept worden om een vesting tegen de Hunnen van vandaag, de islamieten, te vormen. “Als we onze cultuur niet willen uitleveren aan de islam” zegt Barnard.

De mens heeft behoefte aan rituelen en verhalen en juist daarin voorzien religies. De mens kan niet leven op basis van de gedachte dat alles zinloos is, geen hoger doel zou dienen en precies in die emotie is de zin van religie gelegen. Niet de evolutie maar de evolutiepraktijk, stelt Barnard.

En hij merkt op – met dank aan Roger Scruton –

dat de scheiding van Kerk en Staat al sinds Paulus in het Evangelie was voorzien. Dat Kerk en Staat vervolgens eeuwenlang een machtig verbond sloten om het gewone volk op zijn plaats onder aan de hiërarchie te houden, zijn

Barnard en Scruton gemakshalve vergeten. Laat de leer dan goed zijn geweest, de uitvoerders en conservatoren hebben die leer vooral ten faveure van zichzelf aangewend. En de Kerk als schepper en hoeder van moraal staat heden ten dage toch ook in een op zijn zachtst gezegd wrang daglicht. Het Vaticaan wordt bevolkt door prelaten die homoseksuelen en vrijmetselaars ervan beschuldigen de Katholieke Kerk om zeep te willen helpen. In Iran verkondigen de plaatsvervangers van Allah op aarde dat schaars geklede vrouwen aardbevingen veroorzaken. Religies gaan allang niet meer over geloof of moraal maar doen een wedstrijd in wie het zotst is.

Maar laat ik me niet tot flauwe grappen verleiden en terugkeren naar het betoog van Barnard. Geen enkel redelijk denkende Europeaan, gelovig of ongelovig, zal een theocratie wensen. Het is bijna beangstigend wanneer de minister van Justitie moet laten uitzoeken of hier te lande de Sharia niet wordt toegepast. Hierover kunnen we niet duidelijk genoeg zijn: de Sharia mag in een Westerse democratische ordening nooit ofte nimmer de leidraad voor het beslechten van

Het is duidelijk dat de islam niet verenigbaar is met een moderne democratie maar ook de beide andere religies hebben er moeite mee. De Kerk deinst niet terug voor kwalijke associaties om bijvoorbeeld het Nederlandse euthanasie- en abortusbeleid te becommentariëren. En Israël is hard op weg naar een theocratie waar straks alleen nog voor recht in de leer joden plaats wordt vrijgemaakt.

Maar het gaat niet aan de apostel Paulus nu de redding van de scheiding tussen kerk en staat toe te dichten, zoals Barnard en Scruton doen. De Amerikaanse filosoof Lee Harris gaat nog een stapje verder als hij in de *Opinio* van februari 2007 schrijft: *“als je tussen twee religies kunt kiezen, geef dan altijd de voorkeur aan de religie die het meest bevorderlijk is voor een gemeenschap van redelijke mensen, ook al geloof je er zelf niet in”*.

traditie doordrongen zijn van religie, alle religies. In het Spanje van vandaag zijn nog vele sporen terug te vinden van de Moorse invloeden met als

En zie de Europese kunsttraditie vanaf het begin der tijden. Niemand kan daar de invloed van het christendom ontkennen en waarom ook? Er is immers schitterende kunst gemaakt, geïnspireerd door religie. Maar de purist die meent te mogen stellen dat alleen een christelijk gelovige daadwerkelijk ten volle van Bach genieten kan, Bach begrijpen kan, die heeft er zelf niets van begrepen. Nog eens, ik loochen mijn culturele erfenis niet en het verwijderen van het kruis van de mijter van de Sint is natuurlijk grotesk, zoals Zwarte Piet zwart moet blijven en een negerzoen zo moet blijven heten.

Ook ik wens mijn Europa niet uit te leveren aan de islam en zou het tolereren van de Sharia als een ongelooflijk affront en jammerlijke vergissing ervaren. Ook ik vind een burka een teken van extreme achterlijkheid, maar hoofddoekjes storen me op geen enkele manier. Ik heb er ook geen moeite mee wanneer islamitische tekenen en symbolen tot het dagelijkse beeld gaan behoren en daarmee onderdeel worden van een kosmopolitische Europese cultuur. Zolang er maar niet één religieuze overtuiging is die mij zou willen beletten met een seculiere moraal door het leven te gaan. En daar heb ik geen joods-christelijke erfenis voor nodig.

Godslastering; godsdienstvrijheid versus vrijheid van meningsuiting

Lezing door prof. dr. David Nash (Brookes University, Oxford)

Datum: 17 juni 2010

Locatie: UvH, Kromme Nieuwegracht 29 te Utrecht

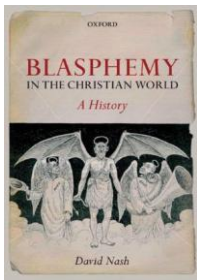
Tijd: 20.00 – 22.00 uur

Vanaf 19.30 uur inloop met koffie/thee

Op 17 juni van 20.00–22.00 uur organiseert vrijdenkersvereniging **De Vrije Gedachte** een lezing door prof. dr. David Nash met als actueel thema godslastering; godsdienstvrijheid en vrijheid van meningsuiting. Na afloop van de lezing is er ruimschoots gelegenheid om, onder leiding van moderator drs. Bert Gasenbeek (directeur J.P. van Praag Instituut), met David Nash te discussiëren. Als 'visiting fellow' van het J.P. van Praag Instituut bezoekt hij Nederland. Nash is directeur van het Center for Inquiry te Londen.

Prof. dr. Nash heeft ondermeer Britse geschiedenis van de 19^e en 20^e eeuw gedoceerd aan de Universiteiten van Leicester en York. Momenteel is hij werkzaam aan Brookes University te Oxford. Zijn interessegebieden zijn: radicalisme in Engeland, godslastering, godsdienstgeschiedenis en de culturele geschiedenis van misdaad. Nash is lid van de Royal Historical Society.

In 2007 werd zijn boek *Blasphemy in the Christian world* (Oxford University Press, 2007) gepubliceerd.

Voertaal is Engels - Toegang is gratis - Iedereen is welkom

Inlichtingen: drs. Jules Brabers: jbr@uvh.nl of 030-23 90 164.

Het leed van een voorzitter

VICTOR ONRUST (1950) Amsterdam, werkzaam in de ICT, autodidact met academische opleiding. onrust.volkskrantblog.nl

In De Vrijdenker 2010 nr 4 p 24 schrijft onze voorzitter Anton van Hooff over Theo van Gogh: "hij was een pestkop, die in zijn gebrek aan empathie niet in de gaten had welke pijn zijn woorden anderen bezorgden" En: "Deze egocentrist was nu eenmaal een enorme treiteraar die het heerlijk vond als hij anderen kwaad maakte. Zelf kon hij natuurlijk nergens tegen, net als tegenwoordig G. Wilders van de Partij voor Verbod en Verbanning (PVV)." Daarvoor had hij geschreven: "De kernwaarde van het vrijdenken is natuurlijk niet de vrijheid van uiting, maar precies wat het woord vrijdenken zegt: vrijheid van denken. ... Andere ideeën zal de vrijdenker willen verkondigen om een publiek debat te ontketen. Hier is het grote goed van de vrijheid van meningsuiting in het geding."

Ontegenzeggelijk is het vrije denken soms gediend met het uiten van provocerende denkbeelden. Maar welk idee zit er achter de betiteling 'geitenneukers' voor moslims?"

Op een punt ben ik het met de voorzitter eens. Beledigen is geen doel op zich en zeker geen goed idee als je met mensen in gesprek wil blijven of geraken. Maar de voorzitter heeft zich niet afgevraagd waarom Theo "geitenneuker" en mogelijk ook andere provocaties heeft gebruikt. Ik schat TvG wel zo intelligent in dat dat niet geweest zal zijn om met de islamieten in gesprek te blijven of te geraken. Voor mij heeft hij deze en andere provocaties gebruikt om mensen de hypocrisie van politiek correcte denkers onder ogen te brengen. Je bemerkt op een gegeven

moment dat het geen indruk maakt als je netjes zegt: "de islam is een achterlijke bekrompen fascistoïde ideologie". Op de islamieten natuurlijk

niet. Die zijn het er in feite mee eens. Maar ook niet op de vertegenwoordigers van de seculiere democratische samenleving die paal en perk aan deze ideologie zouden moeten stellen.

Het doelwit van de

"belediging" is niet de moslim. Met hun valt niet te praten. Het doel is het debat te openen met diegenen die de islam voor onschuldig houden. Het zijn ook juist zij die de pijn waarover de voorzitter spreekt voelen. Door hun empathie met de moslim, dat arme achterlijke zielige mensje. De gemiddelde moslim zal er schouder-ophalend aan voorbij gaan: we weten wie het zegt: een ongelovige.

De pijn en de provocatie is nuttig en noodzakelijk voor de Politiek Correcte Mens en bovenal voor de gewone burger, want die zou eens kunnen gaan nadenken over de Islam en niet alle multiculturele flauwe kul voor zoete koek slikken. Als je een boodschap hebt die op een nette manier maar niet tot de verkalkte hersenpan van de publieke aandacht wil doordringen ga je vanzelf naar heftiger middelen zoeken. Misschien was het beter geweest om "pedofiel" te gebruiken want daar is meer steun voor in de Koran en het is ook een ernstiger vergrijp. Dan mag u kiezen wat erger is: "pedofiel" of "geitenneuker". Wat bladzijden uit de koran scheuren kan ook.

Zijn dood heeft zijn gelijk aangetoond. Hij is wel degelijk een martelaar. Een martelaar van onze democratische rechtsstaat, inclusief de vrijheid van meningsuiting. Omgebracht door een aanhanger van de ideologie die hij bestreed. Of dat een verwarde uitzonderlijke aanhanger is doet daarbij niet ter zake. Terreurdaden die een beweging goed uitkomen worden heel vaak gepleegd door enigszins gestoorde figuren. Dat maakt hen en degenen die hen drijven niet minder verantwoordelijk. En degenen die er met enige instemming of begrip over redeneren niet minder medeplichtig. Noteer overigens dat de dader expliciet verklaard heeft dat het niet vanwege de beledigingen was.

Ik kende Theo niet. Maar naar wat ik zo waarnam was hij geen egocentrist. En ook geen pestkop. En ik voelde enorme woede toen hij vermoord werd. Ik stond op de Dam die dag. Misschien ben ik er zelfs uiteindelijk wel lid van DVG door geworden. En dan tref ik zo'n voorzitter aan. Die suggereert dat de moord op Theo van Gogh eigen schuld dikke bult was. Al zegt hij dat niet met zoveel woorden. Ook suggereert hij dat Geert Wilders wat hem betreft eenzelfde lot kan ondergaan. Overigens is er, zelfs als er geen enkele rechtvaardiging bestond voor wat voor belediging aan het adres van wie dan ook, geen begrip op te brengen voor het gebruik van geweld als antwoord. Een dergelijke houding voert terug naar de middeleeuwen van de eerwraak.

Nu ik hopelijk de vraag beantwoord heb onder welke omstandigheden een "vrijdenker in mensnaam er op uit is om iemand pijn te doen?", zoals de voorzitter het ondergaan van een belediging meent te moeten karakteriseren, kunnen we overgaan op een tweede misschien nog belangrijker punt.

"De kernwaarde van het vrijdenken is natuurlijk niet de vrijheid van uiting, maar precies wat het woord vrijdenken zegt: vrijheid van denken ... een mens mag alles denken zonder zich schuldig te hoeven voelen."

Ik heb het inmiddels al in vele toonaarden bezongen: vrijdenken heeft weinig tot niets met "alles denken wat men wil" te maken. Houd dus alstublieft een keer op met "Die gedanken sind frei". Het heeft overigens ook niet als

kernwaarde "vrijheid van meningsuiting".

Vrijdenken is in wezen een zeer gedisciplineerde vorm van denken die probeert om op basis van wetenschap en rede (logica) tot een meer waarheidsgetrouwe ideologie te komen. Het "vrij" slaat op het bevrijden van dat denken van vooral religieuze dogma's. Het denken is daarom zo gedisciplineerd omdat het, wil het verder komen op de weg naar meer waarheid, het steeds meer (ware) kennis in zich op moet nemen en, misschien nog wel belangrijker, de dwaalwegen van allerlei pseudokennis moet afsluiten. Voor het geval men denkt dat ik deze definitie van vrijdenken nu even snel uit mijn duim zuig: ik ben inmiddels enige geschriften van door allen erkende voorlopers als Multatuli en Domela Nieuwenhuis gestuit en zal daarover binnenkort rapporteren.

Wat moeten wij nu met een voorzitter die het wezen van het vrijdenken niet begrijpt en ook niet wil begrijpen. Een voorzitter hoeft van mij geen vooraanstaand denker te zijn. Maar de essentie van het vrijdenken zou hij toch wel moeten bevatten en liefst ook propageren. Wat mij betreft

is nu definitief de tijd aangebroken om hem te verzoeken afscheid te nemen.

Dit artikel is tevens terug te vinden op het Freethinkerforum alwaar er verder kan worden gediscussieerd over dit onderwerp

Reactie van Anton van Hooff

Ik zal op het verzoek van Victor Onrust om op te stappen vooralsnog niet ingaan. Daarvoor heeft de Algemene Ledenvergadering van 17 april te duidelijk haar vertrouwen in ons bestuur uitgesproken. Natuurlijk kan er wel een moment komen dat ik het onderling afzeiken zat word. Soms lijken we wel een gereformeerde sekte waarin leden elkaar de maat nemen. Buiten DVG is een wereld te winnen.

Ik zeg noch denk dat Theo van Gogh zijn gewelddadige dood aan zichzelf te wijten heeft. Natuurlijk moeten pestkoppen als hij niet vermoord worden. Maar naar het getuigenis van zijn omgeving was hij bij al zijn kwaliteiten een zeer onaangenaam mens en enorme treiteraar, dus geen Voltaire. Ik vermag niet in te zien welke religiekritiek er door 'geitenneuker' wordt uitgeoefend.

Proeve tot kritiek om te komen tot een gefundeerd humanisme

KLAUS-JÜRGEN WOUTERS, (1941 te Halberstadt –DDR, in 1952 als politiek vluchteling naar Nederland, werkzaam in welzijn en zorg, na pensionering onderzoeker pre-Inka culturen in Peru

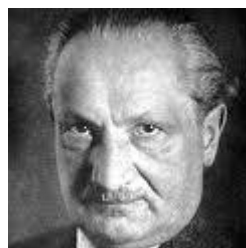
Inleiding

Omdat het hier gaat om humanisme, is onze eerste vraag of althans behoort onze eerste vraag te zijn: wat is dat, humanisme? Velen noemen zich immers humanist of hebben dat gedaan. Zo bestaat er een Klassiek humanisme, idealistisch, materialistisch, existentialistisch, marxistisch, christelijk. Al deze humanisten hebben ten minste twee dingen gemeen:

1) Zij willen zich bekommeren om de mens; 2) Zij willen de mens als het ware opheffen, bewaren, dat ten minste, en als het even kan nog meer dan dat... *“Denn das ist Humanismus: Sinnen und sorgen, dass der Mensch menschlich sei und nicht unmenschlich, in-human, das heisst, ausserhalb seines Wesens”*. *“Das Sinnen und sorgen”*, zoals Heidegger zich placht uit te drukken, staat bij al deze humanisten als beginselprogramma voorop.

Daar kan geen twijfel over bestaan. Ook niet bij de humanisten van het Humanistisch Verbond in Nederland of bij de Vrijdenkers.

Hierbij zij aangetekend, dat ik mij geenszins wens te beperken tot de invalshoek van de existentialisten, hoewel die mij als modernen zeer aanspreken. Een kritische houding is ook hier gewenst. Jaren geleden volgde ik een cursus voor gedragstherapeut en daar werd blijkbaar ook in de gezondheidszorg de zeer geliefde Heidegger met verve aangehaald. Toen ik opmerkte dat

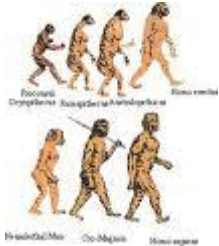

Heidegger een grote vriend van Hitler was geweest, werd het ijselijk stil om me heen. En dat is zo gebleven. Misschien komt dat ook omdat ik zelf van Duitse afkomst ben. Erg

verwarrend blijkbaar voor de standaard diepzinnige. Het woord kritisch wordt overigens tot heden in kringen van collega zielschouwers niet graag gehoord. Vandaar die faalangst en wellicht de vele scheidingen in die kringen. Toch maken de woorden van Heidegger duidelijk waar het om gaat. De mens en zijn menselijkheid. Ondanks dan zijn falen als mens. Het is daarom zaak om het fenomeen mens even uit de context te halen en vervolgens in te gaan op wat ik bedoel onder menselijk en menselijkheid. Een opvatting over een toekomstige of huidige opvatting over humanisme kan men van mij verwachten. Tevens probeer ik vakjargon te vermijden en te schrijven in helder Nederlands. Tot mijn verbazing is dit gewoon mogelijk.

Het verschijnsel mens

Is de mens een dier, zoals velen wensen te beweren? Is hij god in een dierenlichaam, zoals anderen ter overpeinzing neerleggen? Voor wie niet direct een antwoord bij de hand heeft, is het wellicht nuttig om eerst eens om te zien naar het verleden en de daarmee samenhangende fysieke omgeving. Wanneer verschijnt het wezen hier op deze bol, dat wij mens plegen te noemen? Volgens sommige geleerden is de mens 1.000.000 jaar hier op aarde. Zo noemt men dan dit verschijnsel dat om de een of andere reden recht op ging lopen, terwijl het volgens Darwin de 'bedoeling' was in bomen rond te slingeren. Van Homo Australopithecus robustus met een geschat hersengewicht van 530 gram tot de Homo Sapiens met een hersengewicht van gemiddeld 1350 gram, zijn heel wat jaren verstreken. En bibliotheken volgeschreven met allerlei theorieën. Zeker is, dat de eerste moderne mens, de mens die dus echt kon denken, ongeveer 40.000 jaar geleden leefde. Wij kunnen dat gemakkelijk aantonen aan de hand van de vele rotstekeningen, o.a. in woestijnen, overal ter wereld. En door de grotten, die nu onder water liggen. In de Middellandse Zee zijn door duikers 60 meter onder de zeespiegel vroeger bewoonde grotten gevonden. Toen die duikers de grotten onderzochten troffen zij ook rotstekeningen aan. Verdere gegevens zijn niet bekend. Er heerst een afgrijselijke stilte in wetenschappelijke kringen. Blijkbaar heeft men moeite een en ander aan het grote publiek prijs te geven. Typisch is ook, dat de ons bekende rotstekeningen schitterende verhalen

vertellen over vooral de jacht. En vooral over een blijkbaar volstrekt gelukkig mensdom. De prachtige tekeningen (het schrift was nog lang niet uitgevonden) uit het dagelijks leven in de toen nog bestaande IJstijd, getuigen daarvan.

Kortgeleden las ik, dat geleerden nu menen de tijdgrens te moeten verleggen naar 100.000 jaar in het verleden. Nu is de tijdrekening op zich al een probleem, vrij willekeurig. Om het sympathiek te zeggen. Maar waar halen zij plotseling deze kennis vandaan?

De evolutie van de eerste "menselijken" zou dus 1 miljoen jaar geleden zijn begonnen. Ik meen, dat dit niet juist kan zijn. In de eerste plaats is de evolutie, alle evolutie, als wij ons bij Darwin houden, begonnen met de Big Bang, ongeveer 13,7 miljard jaar geleden. Immers, via de weg van plasma tot het ontstaan van lichte en zware elementen (atoomcomplexen enz.), het ontstaan van sterren, planeten en andere hemellichamen, is het een lange weg van voorwaarden en waarschijnlijkheden om in dit helaal leven te laten ontstaan, in een kosmos waar maar één soort natuurwetten kan functioneren, anders zou immers het helaal niet kunnen bestaan.

De waarschijnlijkheid dat er nog meer van onze soort ergens ronddolen, lijkt mij nihil. De natuur maakt in die evolutie niet twee keer dezelfde fout. Kortom, wij kunnen turen door onze telescopen wat wij willen, wij zijn alleen. En dit besef moet voor de humanist fundamenteel zijn. Wij hebben alleen elkaar. Daarbuiten heerst de absolute eenzaamheid. Het Niets.

Als men nu volhoudt dat de mensachtige 1.000.000 jaar geleden ontstond en zich verder ontwikkelde tot de Homo Sapiens, dan eindigde volgens de evolutietheorie ca. 40.000 of 100.000 jaar geleden het verhaal. Immers, de evolutieleer toont aan dat een foute mutatie niet blijft bestaan... Alles wat zich in de natuur niet kan handhaven, verdwijnt. Alleen de juiste genen blijven over om zich aan de veranderende omgeving te kunnen aanpassen. Of om zich in een bestaande wereld te kunnen handhaven. Waarom haal ik dit aan? De aapmens, zoals wij hem gemakshalve noemen, was een compleet dier, had alles in de natuur wat nodig was om te bestaan. Voedselverzamelaars. Een groot succes. Een bestaan in het paradijs. Volgens het ingegeven programma leven, geen angst kennen, leven en doodgaan. Zonder te weten waarom. Dat had dan de natuur, alles volgens Darwin, toch maar mooi gepresteerd. Er bestond geen enkele reden waarom de huidige mens op het toneel zou

verschijnen. Dit alles volgens de wetten van de natuurlijke selectie.

Volgens de bijbel echter schrok god zich rot. En kwaad dat-ie werd. Zo kunnen we lezen in Genesis. Verhalen die de Semitische nomaden hebben meegenomen uit het oude Babylon, bron van alle beschaving. Maar het zijn schitterende verhalen. Natuurlijk gaat het om mythen, maar weet niet iedereen, dat daar de waarheid in de kern huist? Duidelijk is de kern nog aanwezig: het nieuwe wezen at van de beroemde boom. Dat was niet de bedoeling, zo staat er geschreven. Ook dit wezen hoorde immers bij de dieren in het paradijs. Thuis in de natuur. Maar door een fout gen beseftte dit nieuwe wezen blijkbaar meer, aanschouwde voor het eerst de kosmos, zonder te weten waarom. Wat wij nu mens noemen is niets anders dan een voormalig dier dat uit de natuur is gevallen. De mens is een fout in de natuur. Volgens Darwin. Niet meer compleet, (vele therapeuten juichen hier), de mens mist iets, is niet meer gebonden en daarmee vrij. En daarmee kwamen het bewustzijn, de angst en het lijden. Die incompleetheid, die foute mutatie, schiep ook de wereld, de kosmos en god en niet andersom, zoals tot heden wordt onderwezen. Laat ik de vraag anders stellen: waar was god voordat de mens ontstond? Nergens! Want wie zou god dan gekend hebben, als er geen menselijk bewustzijn was geweest. De vogels waren verder gevlogen, naar het zuiden of andersom en ze wisten niet waarom. Hetzelfde gold voor de apen: rondslingeren door bossen, vlooien en paren. Geen enkele aap of spin of bacterie heeft ooit iets van een god kunnen weten. God bestond eenvoudig niet. Een situatie die me doet denken aan mijn kinderjaren, toen wij Duitse kindertjes het liefst met kerstmis van dat opwindbare speelgoed kregen, soldaatjes met een veer er in, die je kon aandraaien en dan stapten de soldaatjes parmantig door de kamer. Geen van die soldaatjes heeft ooit iets tegen me gezegd. Hij functioneerde uitstekend. En ik bestond voor hem niet, want hoe zou dit soldaatje iets van mij kunnen weten?

Ruimte en tijd

Hoewel onze apen compleet waren uitgerust voor hun natuurlijke omgeving en daarmee de top van de ladder hadden bereikt, konden zij zich geen god voorstellen. Volgens de bevindingen van de kwantummechanica vormen subject en object een systeem. Dat wil zeggen, de waarnemer bestrijkt met zijn waarneming de werkelijkheid en geeft haar betekenis. Zonder waarnemer geen

werkelijkheid. Een dode kan niet naar de kosmos kijken en daaraan betekenis geven. Ergo, als er geen mensen zouden zijn, zou dit betekenen, dat er ook geen heelal zou bestaan. Immers, wie zou dan aan de gewaarwording betekenis moeten geven? Gewaarwordingen hebben wij vele. Wij hebben immers verscheidene zintuigen.

a. Vorm

De reukzin geeft, wanneer wij bijvoorbeeld een bloem bekijken, een bepaalde geur. Ook zien wij een bepaalde vorm en kleur van het voorwerp. De zintuigen leveren ons slechts gewaarwordingen die als zodanig de ruwe grondstof, de materie, verschaffen voor de voorstelling. Er is nog iets in onszelf dat de gewaarwordingen ordent, en wel op een zeer bepaalde manier ordent: in een ruimtelijke en tijdelijke eenheid. De afzonderlijke voorstelling is dus niet eenvoudigweg stof, maar al gevormde stof. Datgene in ons wat deze ordening bewerkstelligt, kan niet weer zelf uit de gewaarwording stammen. Het is als het ware in ons een door onze genen opgeslagen stuurprogramma. Wij worden ermee geboren. Van al het empirische kan ik als het ware afzien, ik kan van de bloem van alles wegdenken, behalve de vorm. Als ik de vorm weg zou kunnen denken was er niets. En zou de wereld in het Niets verdwijnen. Wij zijn het zelf die als waarnemer de vorm toevoegen omdat iets op de zintuigen inwerkt. Licht bijvoorbeeld. Daardoor verschijnen voorwerpen. Buiten mijn zintuigen kan zich niets aan mij voordoen, bestaat er geen empirische werkelijkheid. Althans zo dachten we. Ik kom hier nog op terug wanneer ik beland bij het onderwerp schizofrenie. Wij bezitten nu instrumenten die verder kunnen reizen dan onze zintuigen. Kant had hier al een vermoeden van.

b) Tijd

Evenals de ruimte is ook de tijd a priori gegeven, is een deel van ons besturingsprogramma, om het duidelijk te zeggen. Ook daar worden wij mee geboren. De tijd is ons innerlijk zintuig, het beschouwen van onszelf en van onze innerlijke toestanden. Wij nemen onszelf in de meest verschillende gemoedstoestanden waar - gevoelens, wilsuitingen, voorstellingen. Hoe verschillend zij echter ook zijn, zij hebben één ding gemeen: zij vinden plaats in de tijd. Zodra wij worden geboren loopt de tijd. "Alle verschijnselen zonder uitzondering... zijn in de tijd en staan tot elkaar noodzakelijkerwijs in verhoudingen van tijd" zegt Kant. Tot nu toe dan,

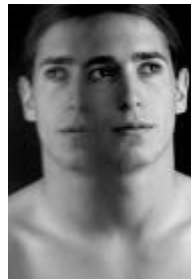
voeg ik uit voorzichtigheid toe. Ook de tijd heeft empirische werkelijkheid, dat wil zeggen absolute geldigheid voor alle dingen als verschijnselen, uiterlijke en innerlijke... Evenals vorm is tijd geen eigenschap van dingen of verschijnselen, maar voorwaarde om te komen tot verschijnselen en dingen. Dit houdt in dat tijd een aan de mens gebonden eigenschap is en niet geldt voor dieren. Omdat de mens als waarnemer met zijn zintuigen gebonden is aan zijn voorstellingen in ruimte en tijd kan hij niet buiten zich zelf treden. Zijn incompleetheid is niet te overbruggen en daarmee is ook elke wetenschap incompleet. Dit betekent volgens sommige Amerikaanse natuurkundigen dat tijd en ruimte illusie zijn. Toch bestaan er enkele mogelijkheden om meer te weten dan we eigenlijk kunnen. Ik geef hier voorlopige mogelijkheden.

1. Hoe doen zich voorwerpen voor aan een levend wezen, welks zintuigen geheel verschillend van die van de mens zijn, dat bijvoorbeeld een geheel andere bouw van het oog heeft of waarbij de gezichtszin, anders dan bij de mens, een geheel ondergeschikte of helemaal geen rol speelt, of dat mogelijk zintuigen heeft voor processen die de mens volstrekt niet (althans niet onmiddellijk) kan waarnemen, zoals bij voorbeeld tonen boven de gehoorgrens van het menselijk oor? Door op die wijze de 'wereld' van verschillende soorten van levende wezens te onderzoeken, kunnen wij veel scherper dan voorheen het beperkte en voorwaardelijke karakter van onze menselijke voorstellingen, zoals deze door de aard van onze zintuigen zijn bepaald, beseffen.

2. Nog langs een tweede weg is de mens boven de beperktheid van zijn zintuigen uitgestegen en heeft zich zo van hun begrensdheid rekenschap kunnen geven: door middel van het instrument, en dat wel in een mate, die niemand vooruit had kunnen zien. Met behulp van natuuronderzoek zijn we tot gebieden van de werkelijkheid doorgedrongen, die eeuwig gesloten zouden zijn gebleven voor de ongewapende zintuigen, in de ene richting tot de onmetelijke diepte van de wereldruimte en naar de andere richting in de subatomaire wereld van de microfysica. Ik heb het hier over de kwantumfysica, die leert dat de wereld niet deterministisch van aard is, maar berust op waarschijnlijkheid. En aangeeft dat er meerdere werkelijkheden tegelijk kunnen bestaan. De waarnemer, of hij dat wenst of niet, kiest er een. De resultaten van deze waarnemingen die via deze nieuwe natuurkunde zijn verkregen, zouden slechts dan een bevredigende verklaring kunnen

vinden, en slechts dan tot een theorie samen te voegen zijn, als men ook in de theorie de aanschouwelijkheid geheel ter zijde kon laten. Dat heeft inderdaad de nieuwere natuurwetenschap, met haar quantentheorie, relativiteitstheorie en andere theorieën, gedaan, onder de logische dwang van onbetwistbare waarnemingsfeiten dus, niet uit theoretische overwegingen. De lezer zij zich hier goed van bewust. Ik schrijf hier over realiteiten, niet over veronderstellingen. De nieuwe fysische werkelijkheid kunnen wij niet met onze zintuigen waarnemen, maar zij is proefondervindelijk aangetoond. De nieuwe deeltjesversneller in Geneve zal ongetwijfeld weer met doorbraken komen. De vraag die hier onherroepelijk opkomt is: hoe lang nog, maar dit terzijde!

3. *Schizofrenie.* Hoewel niemand weet waar we

het over hebben als we dit verouderde woord eens aanhalen, het moge duidelijk zijn, dat het gaat om mensen die dingen zien of ruiken of voelen die niet door anderen worden gedeeld. Zij staan dan buiten onze werkelijkheid en worden opgenomen in instituten. De

vraag is dan: buiten welke werkelijkheid staan zij dan? De verschijnselen die zich aan deze mensen voordoen zijn vooral voor henzelf volkomen realistisch. Ik ga hier niet in op de verdere ziekteverschijnselen en alles wat daarmee te maken heeft. De vraag is hier van belang, hoe het komt dat zij in een andere werkelijkheid verkeren, velen trouwens bij vlagen. En: is hier wel sprake van een ziekte. Gaat het niet eerder om een defect. Bijvoorbeeld in het besturingsprogramma van ruimte (vorm) en tijd. Overschrijden zij daarmee de grenzen van de waarneming van onze zintuigen, het voor ons aanschouwelijke? Het denken heeft immers mogelijk gemaakt, dat de grenzen van de waarneming werden verlegd. De nieuwe natuurwetenschappen kunnen ons geen aanschouwelijke beelden tonen, slechts de indrukken van deeltjes die wij nooit kunnen zien. Maar daarom zijn die deeltjes wel werkelijkheid. Dit alles wijst er op, dat wij onze dagelijkse opvattingen over onder meer schizofrenie moeten herzien. En over de werkelijkheid om ons heen.

Conclusie en eindbeschouwing

Het voorgaande leidt tot dwingende voorwaarden binnen ons mens zijn. Immers, wij staan er alleen voor. En kunnen in tegenstelling tot de in het

paradijs achtergebleven dieren, slechts overleven indien wij ons menselijk gedragen, dan wel de voorwaarden daartoe scheppen.

Gezien het voorgaande kom ik dan ook voorlopig tot de volgende uitspraken:

Discussie over vreemde of lokale "goden" is zinloos. Deze goden komen voort uit angstconstructies van de eerste primaten. Het gaat er om, dat de mens vasthoudt aan zijn grote ideaal: het lijden van de mens te verminderen. (*Sorgen und sinnen*) En afstand neemt van het treurspel dat godsdienst heet. Wie bezig is met wetenschap, filosofie of kunst, heeft geen religie nodig om zich te verwerkelijken! De volgende opvattingen geef ik dan ook in overweging. *Neem een faire houding aan tegenover uw naasten*, maar ook tegen de mensen, die u niet zo graag mag. Iedereen heeft het recht op zijn opvattingen over leven en dood in dit leven. *Heb geen angst voor "autoriteiten"*. Deze worden vaak niet aangesteld om hun verstand, maar om volgbaar te zijn. Gebruik uw eigen verstand, autoriteiten hebben niet de waarheid in pacht. Al denken ze dat vaak.

Lieg niet tegen anderen, bedrieg niet, steel niet. En bega geen moorden. Tenzij u geen andere mogelijkheid hebt om uw humane houding te handhaven. *Moraliseer niet*. "Goed" en "Kwaad"

bestaan niet. Wel mensen met andere opvattingen, behoeften en leerervaringen.

Draag er toe bij, dat mensen zich kunnen ontwikkelen. *Sta open voor kritiek*. Niemand kent de waarheid. Kritiek behoedt ons voor fouten die door vergissingen worden begaan. Accepteer daarom geen dogma's. Dogma's zijn bevroren angst voor gemaakte fouten. *Wees niet al te overtuigd van jezelf*. Twijfel ook aan de twijfel! *Roest niet vast in traditie*. De mens beschikt over de mogelijkheid om te leren, daarvoor heeft hij verstand. Gebruik daarom uw verstand, anders rot het weg. Neofascisme en andere populaire kretologieën zijn daar voorbeelden van. *Geniet van het leven*, het is hoogstwaarschijnlijk het enige. Gebruik uw dag als feest. Precies die eindigheid van het leven maakt het uitermate kostbaar. *Gebruik uw leven voor een ideaal*, bijvoorbeeld om u aan te sluiten bij die mensen, die van deze wereld voor de meeste mensen een betere en levenswaardige wereld willen maken. Dat draagt er toe bij, dat u het gevoel zult ondervinden niet zomaar te hebben geleefd en dat zal u zelf gelukkiger maken.

Geraadpleegde literatuur

Martin Heidegger „Sein und Zeit“

Immanuel Kant „Kritik der reinen Vernunft“

Dr. Michael Schmidt-Salomon „Manifest des revolutionären Humanismus.“

MULTATULI

Jan Bontje (Rotterdam 1947) is ondermeer columnist en redacteur van De Vrije Gedachte

In de officiële 'Canon van de Nederlandse geschiedenis' staan slechts twee boeken: de bijbel en de Max Havelaar. Onlangs verscheen bij NRC Boeken een hertaling naar hedendaags Nederlands van het onvolprezen boek *MAX HAVELAAR of de koffieveilingen van de Nederlandse Handelmaatschappij door Multatuli*. Hoewel volgens kenners wellicht het e.e.a. is aan te merken op deze hertaling, ben ik toch van mening dat deze nieuwe uitgave voorziet in een behoefte. Ik weet nog goed hoe ik me een halve eeuw geleden door de soms zeer eigenaardige schrijfwijze (zowel qua stijl als wat spelling betreft) moest worstelen. Nu, met deze in hedendaags Nederlands overgezette heruitgave, is het lezen een waar genoegen en vlieg je er doorheen. In dit Multatuli jaar is het goed dat er een prettig leesbare uitgave is van dit schitterende werk. De eerste druk van deze felle aanklacht tegen kolonialisme en huichelarij, uitbuiting van 'de inlander' en knechting van een

heel volk, verscheen 150 jaar geleden – om precies te zijn op 15 mei 1860. Hoewel deze uitgave iets korter is dan de oorspronkelijke versie, doet dit naar mijn lekenmening niets af aan het belang van deze uitgave. Ik kan iedereen die de Havelaar al heeft gelezen, aanraden deze nieuwe uitgave toch aan te schaffen, omdat hij of zij dan zelf kan vaststellen dat dit boek nog steeds aanspreekt. Voor hen die Havelaar nog niet kennen (vooral jongeren) is dit een unieke en bovendien voordelige kans om kennis te maken met de grootste Nederlandse schrijver ooit, die niet te vergeten erelid was van 'De Dageraad', de voorloper van onze mooie vereniging 'De Vrije Gedachte'.

MAX HAVELAAR of de koffieveilingen van de Nederlandse Handelmaatschappij door Multatuli – hertaald en bewerkt door Gijsbert van Es, Uitg. NRC Boeken, 2010, 319 blz., geïllustreerd, prijs € 10,00

PINOKKIO

Geknipt uit een brief uit Zuid Frankrijk. Door Paul Hopster

We reden weer eens een landelijk toertje naar een abdij. Onderweg zagen we op een muur "Sarko Pinokkio". Omdat Sarko zo klein is heeft hij plateauzolen. Daarom Pinokkio? Sarko heeft een forse neus. Vandaar Pinokkio? Nee, sufferd. Vele Fransen vinden dat Sarko een leugenaar is en

daarom loopt hij met een permanent lange neus rond. Maar men zegt nimmer dat hij een leugenaar is. "Pinokkio" is eleganter en je zegt hetzelfde, terwijl je niet grof hoeft te worden. Verderop komt er nog een voorbeeld van dit beschaafde patroon. Vergelijk dat eens met het Nederlandse parlement. Laatst zag ik op TV dat een vrouwelijke "geachte afgevaardigde" tegen een minister stond te schelden en te krijsen "U liegt, U bent een leugenaar".

Betreft het hier nu vrijheid van meningsuiting, gebrek aan beschaving of gebrek aan spitsvondigheid? Satire en humor zijn soms scherpere wapens dan keiharde (al dan niet vermeende) waarheden?

Lezers reageren

De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden brieven niet te plaatsen en bij plaatsing in te korten of er uit te citeren. Scheldwoorden en/of beledigingen ad hominem (spelen op de man i.p.v. op de bal) worden resoluut verwijderd. Plaatsing houdt niet in dat de redactie achter de inhoud staat. De briefschrijver is en blijft te allen tijde verantwoordelijk en/of aansprakelijk voor de inhoud van de reactie.

Anton van Hooff en Theo van Gogh

Lex Hagenaars schrijft ons dat Anton van Hooff, voorzitter van "onze mooie vereniging", zich in zijn column *Vrijdenken staat vrij* (De Vrijdenker, mei 2010) vergist. Dat Theo niet om het voortdurend gebruik van de term 'geitenneukerij' werd gedood, maar om een film die de islam direct in het hart trof, is Anton volgens Hagenaars ontgaan, terwijl dat feit volgens hem toch in alle kranten heeft gestaan. In die film werd de omgang met geweld, met name tegen vrouwen en ongelovigen, aan de orde gesteld; het scenario was van Ayaan Hirsi Ali, ook al iemand die Anton van Hooff, eveneens volgens Hagenaars, niet ziet zitten.

(De volledige brief kunt u lezen op het forum van *Freethinker*, red. DV)

Geachte lezer

In elke Vrijdenker leest u aan de binnenzijde van het voorblad een uitnodiging vooral te reageren. "Reacties en nieuwe bijdragen worden zeer op prijs gesteld. Alleen digitaal aanleveren". Een nieuwe bijdrage dient gestuurd te worden naar redactie@devrijgedachte.nl. Het daadwerkelijk

insturen van een reactie is echter eigenlijk alleen aan te raden indien men beschikt over een ongezonde dosis masochisme. Ik ben bang dat ik daar inderdaad aan lijd, want wat is mijn ervaring?

Mijn bijdragen – op verschillende data verzonden – werden aanvankelijk onaangekondigd niet geplaatst. Navraag leerde dat er niets zou zijn aangekomen. Het niet aankomen van mijn artikeltjes zou volgens de hoofdredacteur komen doordat ik mijn bijdragen aan redactie@devrijgedachte.nl zou hebben gestuurd ...? Tja hoe anders?

Voor de storing in de computerverbinding tussen redactie@devrijgedachte.nl en e.nuy@chello.nl moest ik begrip hebben; sommige mails kwamen daardoor niet aan en andere wel. De mijne dus tot twee keer toe niet. Na het nógmaals verzenden van mijn bijdragen, moest ik accepteren dat de eerstvolgende Vrijdenker ongeveer een maand voor verschijning al bijna helemaal vol zou zijn. Voor mijn stukjes was wellicht geen plaats meer. Tenslotte bleken mijn beide artikelen door de hoofdredacteur wegens vermeend ruimte gebrek

“in elkaar te zijn geschoven” tot één geheel. Hij had er eigenhandig ook maar wat wat in geknipt en “mijn verhaal” voorzien van een nieuwe titel. Het geheel was verworden tot een verhaaltje zonder duidelijk point.

De redactie vond het tenslotte nodig om ondanks het ruimte gebrek bij wijze van naschrift op te merken dat men hoopte dat ik spoedig nog meer bijdragen zou leveren voor de Vrijdenker.

Geachte lezer van de Vrijdenker, lid van de Vrije Gedachte, Aan de hand van een vergelijking wil ik u mijn zorg voorleggen ten aanzien van de essentie van onze vereniging de Vrije Gedachte. Zoals het voor een voetbalvereniging essentieel is dat de terreinknecht zorgt dat het veld er prima bij ligt opdat de leden van de vereniging hun spel kunnen spelen, is het voor ons als vrijdenkers van essentieel belang, dat wij met elkaar van gedachte kunnen wisselen. De redactie dient ons hiertoe optimaal in staat te stellen.

Nu ook -om voor mij onduidelijke reden - het internetforum is gesloten, is de Vrijdenker een nóg belangrijker forum geworden. Het zonder eigen commentaar ongecensureerd opnemen van artikelen lijkt de redactie van de Vrijdenker niet eenvoudig te lukken. De ervaring die ik hierboven schetste komt ongeveer overeen met een soortgelijke ervaring die ik zo'n anderhalf jaar geleden had. Ik vrees dat de hoofdredacteur een klus op zich heeft genomen die hem eigenlijk wezensvreemd is. Zou hij masochist zijn???

Tamar Disselkoen-van Raalte

Naschrift redactie: wij worden hier een beetje moe(deeloos) van. Mevrouw Disselkoen wenst eenvoudigweg niet te geloven dat er wel degelijk sprake was van een storing in het e-mailverkeer, waardoor niet slechts sommige maar alle ingezonden berichten niet ter bestemder plekke aankwamen. Wij hebben daarvoor ook onze excuses aangeboden. Wat wil ze dan nog meer: de schandpaal? En inderdaad, we hadden ruimtegebrek in de laatste editie, waardoor we haar twee stukjes samen moesten voegen en enkele regels moesten verwijderen. Dat heeft natuurlijk niets met censuur te maken. In verband met het ruimtegebrek hebben we er vervolgens voor gekozen de rubriek “Lezers reageren” in een kleiner lettertype te plaatsen. En het is al vaker gesteld: over het internetforum heeft de redactie van dit maandblad in het geheel niets te zeggen, dat is een bestuursaangelegenheid. Met onze aanmoediging aan uw adres in de mei editie, mevrouw Disselkoen, hoopten we eens een inhoudelijke bijdrage van u te mogen ontvangen, niet een herhaling van uw klacht(en). En of ik een masochist ben? Ik vermoed van wel, het lukt ons maar niet het u naar de zin te maken.

Vrijmetselaars en atheïsme

Beste Redactie, jammer dat Bert Klaver zo ultrakort schrijft over de relatie tussen de vrijmetselarij en de vrijdenkerij in het mei nummer. Ik had namelijk veel meer willen lezen over de uitgangspunten van de vrijmetselarij, de rituelen en de praktijk, en vooral ook de mogelijke spanning met het atheïsme. Want ik kan me toch niet aan de indruk ontdrukken dat er bij de vrijmetselarij uitgegaan wordt van een religieus getinte opperbouwmeester. Ik zie een uitgebreid artikel hierover graag in een komend nummer.

*drs Bert Gasenbeek, Directeur het Humanistisch Archief en het J.P. van Praag Instituut
Onderzoeker Geschiedenis van het Humanisme*

God zij met ons

Beste redactie, (Ver)wonderlijk dat Hans Louis Koekoek in zijn artikel ‘God bestaat, reken maar!’ (De Vrijdenker, mei 2010) over het hoofd ziet dat ook in de Nederlandse 2 euromunt het randschrift ‘God zij met ons’ is gegraveerd! Dus die ‘fout’ hoeven wij in ieder geval niet te herstellen. Het ‘opperwezen’ kan over ons tevreden zijn. Maar misschien is zijn of haar toorn gewekt door de nalatigheid van onze oh zo christelijke oosterburen. Op de rand van hun 2 euromunt prijkt de profane tekst: ‘Einigkeit und Recht und Freiheit’. Voor een vrijdenker een prachtige tekst. Maar wat moet de ‘auteur’ van zowel bijbel als koran met zo’n tekst? ‘Eenheid’ prima, maar ‘Recht’ en ‘Vrijheid’? In mijn ideeënbundel ‘Sprokkelhout’ heb ik in lemma 33 al eens aandacht aan het bovenstaande besteed.

33. Wat te denken van de regel waarmee elke wet in dit land begint?

Wij Beatrix, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz. enz. enz.

Los van het belachelijk wij, valt vooral het zinsdeel *bij de gratie Gods* op.

Samen met de godsdienstige tekst *God zij met ons* op het Nederlandse muntstuk van twee euro, is het een flagrante schending van de scheiding tussen Kerk en Staat, die bepaalt dat geloven in een hogere macht een persoonlijke aangelegenheid is die los staat van het publieke.

Niet dus, als het de twee-eenheid monarchie en mammon betreft!

Bij de gratie Gods is een belediging voor alle atheïsten, niksisten, rationalisten, of hoe allen die

niet in goden geloven zich ook mogen noemen.
'Hun' staatshoofd blijkt haar bevoegdheden te baseren op een hersenschim!

Nog erger is *bij de gratie Gods* een belediging voor alle oprechte democraten.

Elke openbare functie in een échte democratie wordt uitgeoefend bij *de gratie van het Electoraat*.

Aan het zo nadrukkelijk negeren van het electoraat, de enige soeverein in een democratie, ligt een diepe

minachting van de democratische staatsvorm ten grondslag.

Niet zo verwonderlijk als men bedenkt dat erfelijkheid van openbare functies als niets anders vloekt met democratie.

Republikeinse en atheïstische juristen aan de slag. Er moet hier wettelijk toch iets te winnen zijn voor uw beider zaak!

Gerhard Elferink, bestuurslid De Vrije Gedachte

Vloed

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen 1951) beidt zijn tijd

Nou is de ark van Noach wéér ontdekt!
Een jaarlijks ritueel rond deze tijd
Er moet een vlóót geweest zijn van die dingen

Om wat de échte is woedt hevig strijd
- Niet ongewoon in christelijke kringen –
En half Amerika gelóóft die kul!

In elke staat hoor je er gospels zingen
Het fundamentalistisch onbenul
Heeft zijn tentakels gretig uitgestrekt

Een zondvloed zal dat land niet gauw bedekken
Er heerst daar al een overvloed aan gekken

Wat blijft er dan nog over?

HANS LOUIS KOEKOEK (Rotterdam 1935) filmer en schrijver, publiceerde onder meer *Ongelovige verhalen*; zie ook www.hanskoekoek.nl

Het tv-geschiedenismagazine “Andere tijden” zond op 6 mei van dit jaar een bijzondere herhaling uit. Bijzonder was, dat de herhaling door de tv-kijker uit vele andere afleveringen was gekozen en: dat het een beeld schonk van de bezetting van Nederland door de ogen van de Duitse soldaat en de burger op straat.

Mijn zoon van 19 jaar die op mijn dringend verzoek met mij naar het programma keek, nam me kritisch op en zei: “Die Duitsers waren hier op vakantie. Van jou hoorde ik verhalen over verzet en gewaagde aanslagen. Er zijn straten vernoemd naar verzetshelden.”

Ik incasseerde, had even geen weerwoord. Beelden van de Wehrmacht rolden voorbij: ontspannen kochten ze souvenirs in Marken en Volendam, zaten ongewapend op terrassen met burgers te keuvelen, kochten in winkels, liepen ‘s avond alleen en ongewapend over straat, gingen een biertje drinken, naar dancings en vrijden met Nederlandse meiden.

Aan Duitse soldaten werd bij een terugblik gevraagd: wat vond u van de Nederlanders? Het antwoord: ze reageerden niet negatief en niet positief op onze aanwezigheid. Ze accepteerden ons, het leven ging door zoals het voorheen ging. Wel was er bij die oud-soldaten bevreemding. Het was voor hen goed toeven in Holland. Heel wat anders dan in Frankrijk of in de bezette Oost-Europese gebieden. Daar was je als militair je leven geen moment zeker.

Het past wel te vermelden dat enige honderden Nederlanders wel degelijk verzet boden en velen van hen dit met hun leven betaalden.

Wat ging er door de gemiddelde Nederlander heen? Wat kan naast acceptatie en berusting een psychologische reden zijn geweest voor die tolerante houding? De in die tijd nog gedweeë kuddeachtige christelijke volksaard? Er zullen meer opties zijn.

Ik ken er één uit eigen hand. Toen Duitsland ons land binnenviel, was ik 5 jaar. Heel merkwaardig voor een kind van die leeftijd, begreep ik wat er aan de hand was. Vol ongeloof hoorde ik van mijn ouders dat *ónze* Koningin Wilhelmina naar Engeland was gevlucht. Het heeft me nooit losgelaten. Als het gekroonde hoofd van een land de benen neemt bij een vijandige aanval, waarom zou jij dan, die achterblijft, je leven geven voor dat land?

Ik realiseerde het me toen nog niet, maar de geplante kiem groeide met de jaren uit tot overtuiging: ik zou na die koninginnevvlucht, net als zij, aan mijn eigen ‘hachie’ denken, en me koest houden. Zo verloor ik eerst het geloof in het Vaderland en later in het traditionele Godsbeeld.

Een leegte? Nee! Wat blijft er dan nog over?

Je blijft zélf over, met de mogelijkheid de wereld, de mensen en het geloof uit je innigste wezen, wars van dogmatisme en eventuele opvoeding, te beleven. Over blijft het streven om bevrijd en naar je overtuiging te leven. Over blijft het individuele recht op euthanasie en suïcide als dat leven onhoudbaar is geworden. Geen wettelijk opgelegde christelijke ethiek, waaraan velen geen behoefte hebben. Niet iedereen vindt lijden zinvol. Vrijheid van persoonlijk denken, conclusies trekken, en daarnaar mogen/kunnen handelen. Dat is wel de moeite waard om voor te vechten.

Vurige

tongen

ANTON VAN HOOFF, voorzitter van De Vrije Gedachte

‘Wat is een kathedraal? Wat doen ze op het altaar? Wat is Pinksteren eigenlijk, meneer?’ Deze vragen werden me gesteld door de gymnasiasten met wie ik onlangs Sint-Petersburg bezocht. We waren daar in het kader van een schooluitwisseling. Daarbij bezichtigden we nogal wat

kerken. Die zijn sinds 1990 teruggegeven. Ook de kathedraal van Maria van Kazan aan de Newski Prospekt is allang niet meer het Museum van Atheïsme. Dat was het nog in 1990 toen ik de stad die toen nog Leningrad heette, voor het eerst bezocht. Andere kerken waren in gebruik als cultuurzaal, sporthal, opslagloods of elektriciteitscentrale... Maar dat was eens. De godsdienst is weer helemaal terug in Rusland. Het Poetinregiem heeft het oude caesaropapisme van de tsaren hersteld:

kerk en staat zijn weer twee handen op één bui.

Dat de Nijmeegse gymnasiasten niets afwisten van de orthodoxe praktijken verbaast niet, maar hun onwetendheid inzake het christendom onthutste me toch wel. En de ene vraag riep de andere op. “O, een kathedraal is dus een kerk waar de bisschop een zetel, *cathedra*, heeft. Maar wat doet een bisschop?” Echt moeilijk kreeg ik het pas toen ik als godvrije moest uitleggen wat men op het altaar uitvoerde – of in de orthodoxe kerk achter de iconenwand. “Tja, christenen geloven dat brood en wijn...” “Tja, en hoe zal ik uitleggen wat Pinksteren is. De naam komt van het Griekse ‘vijftig’, *pentekonta*. Het is namelijk de 50ste dag sinds Pasen. Volgens het Nieuwe Testament – jullie weten toch wel wat dat is? – werden de volgelingen van Jezus toen bevangen door de Heilige Geest. Die daalde in de vorm van vurige tongen neer.”

Ik probeerde als godvrije de geloofszaken serieus uit te leggen, maar inwendig lachte het duiveltje in mij: “Hoor je niet wat voor bizarre zaken miljoenen godgelovigen voor zoete koek slikken?”

STEMADVIES

Boekenlijst De Vrije Gedachte

De Egoïst Max Stirner, 114 pag., Biografie, Hans Jansen	€ 17,00
Geleefde brieven, Deel I Prometheus (roman), 237 pag., Floris van den Berg , met een nawoord van Frans Bijlsma	€ 25,00
Sprokkelhout, Een polemisch-filosofische ideeënbundel, 99 pag., Gerhard Elferink	€ 15,00
Denkers zonder dogma's, 198 pag., Bert Gasenbeek (redactie)	€ 10,00
Uit Vrije Dwang – gedichten, 150 pag., Aboe L-Alaa al-Ma'arri	€ 21,50
God noch autoriteit, Geschiedenis van de Vrijdenkersbeweging in Nederland, 366 pag., Red. B. Gasenbeek, J.C.H. Blom en J.W.M. Nabuurs	€ 24,50
De dageraad van het positief atheïsme, 175 pag., Jan Hoving over godsdienst en seksualiteit in het interbellum, Vincent Stolk	€ 12,50
In niets neutraal, Een keuze uit vijftien jaargangen van het maandblad De Vrije Gedachte, 319 pag.	€ 7,00
Schendingen van de scheiding tussen Kerk en Staat, 176 pag., Werkgroep Kerk en Staat	€ 5,00
Tekst en uitleg, 140 pag., Jan Vis , televisie teksten	€ 4,00
Ik ben een werktuig van niets en niemand, 48 pag., Pszisko Jacobs	€ 3,00
De levenskijk van een vrijdenker, 75 pag., Martin Paulissen	€ 3,00
Francisco Ferrer, 12 pag. , Simon Radius	€ 2,50

Na ontvangst van het verschuldigde bedrag wordt uw bestelling u zo snel mogelijk toegezonden.
Vermeld ook het (de) gewenste nummer(s) en uw adres!
Girorekening 274551 ten name van De Vrije Gedachte Rotterdam